

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Μάιος 2006 • τεύχος 144 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Μάιος 2006
τεύχος 144 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €

Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €

Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €

Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης

Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος

ύποκ. 132 αριθ. λογαριασμού

401740-48 (παρακαλούμε νά

αναγράφεται τό όνομα του

καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή

στή διεύθυνση του περιοδικού

Γιά τούς συνδρομητές του

έξωτερικού:

IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324

0174 048

SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης

Ζωναρά 10, Άθήνα 11472

Κωδικός: 1572

τηλ. 210-6470079 &

fax: 210-6470696

e-mail: poliths@otenet.gr

Έκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.

Άγαθίου 3,

Άθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Γιάννης Μπαλαμπανίδης, Είμαστε αυτό που κάνουμε για ν' αλλάξουμε αυτό που είμαστε	5
Σοφία Φίλωνος, Πιό εύκολα στο Μπουντρίν παρά στο Ναύπλιο	9
Φίλια Μπουγιούκου, Έλληνικό Άνοιχτό Πανεπιστήμιο: μεγάλες προσδοκίες	12
Γιάννος Πακιστάνος, Τό σπόρ των Πακιστανών	15

Άγγελος Έλεφάντης, Τά 12 ναυτικά μίλια τής αιγιαλίτιδας: ή φλεγόμενη βάτος	17
Γιώργος Ίωαννίδης, Έκπαίδευση και άνεργία	20
Νίκος Ροτζώκος, Πολυπολιτισμικές αναγνώσεις του όθωμανικού παρελθόντος	25
Σία Άναγνωστοπούλου, Άποδόμηση στερεοτύπων στή βαλκανική ιστορία: ή περίπτωση τής Όθωμανικής Άυτοκρατορίας	29
Δημήτρης Ι. Κυρτάτας, Η τιμή του Ίούδα	33
Γιάννης Παπαθεοδώρου, Ποϋ τίς βρίζεις όλες αυτές τίς ιστορίες, Σίγκμουντ;	37
Δημήτρης Άρθανιτάκης, Νά ακούσουμε τούς ανθρώπους	40

Τάσος Σακελλαρόπουλος, Νίκος Οικονομάκος Σεβάχ ό άριστερός. Άναμνήσεις έξι δεκαετιών 1930-1990	42
Σπύρος Ι. Άσδραχάς, Άγγελος Έλεφάντης, Βάσω Ψιμούλη, "Ελεύθερη Ελλάδα" - "Η Φωνή τής Άλήθειας". Ό παράνομος ραδιοσταθμός του ΚΚΕ. Άρχείο 1947-1968	44

Έξώφυλλο: Καραβάτζο, Άρρωστος Βάγκχος, έλαιογραφία σέ μουσαμά, 1593-1594.

Εἴμαστε αὐτό πού κάνουμε γιά ν' ἀλλάξουμε αὐτό πού εἴμαστε¹

Εἰδῶ καί λίγο καιρό κάτι φαίνεται νά κινεῖται, κάτι σημαντικό, στά συνήθως ἀκύμαντα νερά τῶν ἐλληνικῶν πανεπιστημίων. Τό περίφημο φοιτητικό κίνημα μοιάζει νά ἀναζωπυρώνεται γιά τά καλά, μέ μιά κινητοποίηση πρωτοφανοῦς, γιά τά δεδομένα τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἔντασης καί ζωτικότητας. Ἡ συγκυρία εἶναι αἰσιόδοξη, καί ἐπιτρέπει αἰσιόδοξες σκέψεις.

Ὅλα ξεκίνησαν ἀπό μιά πρωτοβουλία τῆς κυβέρνησης γιά ἀλλαγές στή πανεπιστημιακή ἐκπαίδευση, λίγο πολύ ἀναμενόμενη καίτοι διόλου μοναχική. Ἐνα ἀπό τά παράδοξα ἴσως, ἀλλά ὄχι ἐντελῶς ἀνεξήγητα, φαινόμενα τῆς νεωτερικότητας εἶναι ὅτι τό πανεπιστήμιο —ιδιαίτερα στή μήτρα του, τόν εὐρωπαϊκό χῶρο— κατάφερε νά διατηρήσει μιά ὀρισμένη ἀπόσταση, μιά σχετική, ἂν ἐπιτρέπεται ὁ ὅρος, αὐτονομία ἀπό τούς κανόνες καί τίς δομές τῆς καπιταλιστικῆς, ἐκχρηματισμένης οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς. Ὡστόσο, αὐτή ἡ ἀπόσταση ἐπιχειρεῖται ἐσχάτως νά ἐκμηδενιστεῖ, τώρα πιά μέ ὄχημα κεντρικές πολιτικές ἐπιλογές τῆς ἴδιας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης, κατά τά (πρωτοπόρα!) ἀγγλοσαξονικά πρότυπα ἀνώτατης ἐκπαίδευσης. Εἶναι προφανές ὅτι ἕνας τέτοιος σχεδιασμός δέν θά μπορούσε νά χωρέσει εὐκόλα τό δημόσιο, δωρεάν πανεπιστήμιο.

Ἡ ἐλληνική κυβέρνηση λοιπόν καί τό ὑπουργεῖο Παιδείας, ἔχοντας ἀπό καιρό στρατοπεδεύσει στίς ἐπάλλξεις παρόμοιων πολιτικῶν καί ἰδεολογικῶν θέσεων, ἀνέλαβαν νά διεκπεραιώσουν τίς σχετικές «μεταρρυθμίσεις» στά καθ' ἡμᾶς. Ἀνέθεσαν ἔτσι στούς λεγόμενους «ἐννιά σοφούς» τῆς νεώτερης Ἑλλάδας (τοῦ MIT καί τοῦ LSE) νά προτείνουν μιά ἀναθεώρηση τοῦ νόμου-πλαίσιο τοῦ '82 γιά τά πανεπιστήμια. Καθώς ὅλοι οἱ θεσμικοί συνομιλητές της ἀποχώρησαν ἀπό τόν «διάλογο» καταγγέλλοντάς τον ὡς προσχηματικό, ἡ ἐπιτροπή τῶν «σοφῶν» διαβουλεύθηκε μέ τόν ἑαυτό της ἐπί μῆνες· ἐν τέλει, ὠδινεν «μεταρρύθμιση» καί ἔτεκεν μάνατζερ γιά νά διαχειρίζονται τά πανεπιστήμια, κατάργηση τῶν δωρεάν συγγραμμάτων, ἐν μέρει κατάργηση τοῦ ἀσύλου, περιορισμό τῶν ἐτῶν φοίτησης, δίδακτρα, ἀνταποδοτικές ὑποτροφίες καί ἄλλα τέτοια μοντέρνα.

Ἡ πιό σοβαρή ἕως τώρα ἐπίθεση κατά τοῦ δημόσιου χαρακτήρα τοῦ πανεπιστημίου βρισκόταν σέ πλήρη ἐξέλιξη. Κι ἦταν ἀρκετά σοβαρή γιά νά λειτουργήσουν ἄμεσα τά ἀντανακλαστικά τῆς ἀκαδημαϊκῆς κοινότητας, ἡ ὁποία ἀντέδρασε, συγκροτήθηκε καθ' ἑαυτή καί δι' ἑαυτήν, κινητοποιήθηκε συλλο-

γικά. Τά υπόλοιπα εἶναι γνωστά: οἱ πανεπιστημιακοὶ δάσκαλοι κήρυξαν ἀπεργία διαρκείας (ΠΟΣΔΕΠ), οἱ φοιτητές κατέλαβαν μέ μαζικότερες καί πολιτικότερες Γενικές Συνελεύσεις σχεδόν ὅλα τά πανεπιστήμια (στά μέσα Ἰουνίου εἶναι ὑπό κατάληψη 240 ἀπό τά 258 τμήματα τῶν ΑΕΙ τῆς χώρας καί 159 ἀπό τά 197 τῶν ΤΕΙ), ἐνῶ 20.000 ἄτομα πορεύθηκαν στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας στό συλλαλητήριο τῆς Πέμπτης 8 Ἰουνίου, δέχτηκαν τὴν ἄγρια καταστολή τῶν ΜΑΤ καί εἰσέπνευσαν τά (ἀπαγορευμένα ἀκόμη καί στὸν πόλεμο) χημικά τῶν δυνάμεων «ἀσφαλείας». Καί εἶναι γνωστά ὅλα αὐτά, ἀκόμη καί στὸν πιό καναπεδοξεαρτημένο πολίτη, ἐπειδὴ τό κίνημα αὐτό, ἀρχικά χωρὶς φωνή καί χωρὶς πρόσβαση στά ΜΜΕ, κατάφερε μέ τὴ μαζικότητα καί τὴν ὄρμη του νά ἀρθρώσει λόγο, νά ἀλώσει τά τείχη τῆς μεντιακῆς λογοκρισίας, νά ἀναγκάσει τοὺς πάντες νά τό ἀκούσουν —κατάφερε τελικά νά ἐκκοινωνισθεῖ.

Ὡσπου πέτυχε μιὰ πρώτη τακτική νίκη, συμβολική καί οὐσιαστική. Τὴν Τρίτη 13 Ἰουνίου ἡ ὑπουργὸς Παιδείας ἀναγκάστηκε νά δηλώσει ὅτι ἡ πρόταση τῶν «σοφῶν» θά κατατεθεῖ πρὸς δημόσιο διάλογο καί ὄχι ὡς σχέδιο νόμου καλοκαιριάτικα, ἐν μέσω τῶν μπάνιων τοῦ λαοῦ. Νίκη δική μας ἡ ἀναβολή κατάθεσης τοῦ νομοσχεδίου, «ἀναδίπλωση» τῆς κυβέρνησης καί τοῦ ὑπουργείου, καθὼς γράφτηκε στίς ἐφημερίδες —ἀλλὰ καί σημεῖο ἐκκίνησης νέων ζητημάτων, ἀφετηρία καινούριων κινήσεων, ἀφοῦ τά μέτωπα παραμένουν ἀνοιχτά.

Ἡ κυβέρνηση ὑπαναχώρησε ἀλλὰ δέν ἀπαρνήθηκε τὴν πολιτική της θέση. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ νόμου-πλαίσιο ἄλλωστε δέν εἶναι παρά μιὰ δοκιμὴ τῶν ἀντιστάσεων, μιὰ ἀπόπειρα ρύθμισης «παραπλευρῶν» ζητημάτων, διότι στό βάθος τοῦ ὀρίζοντα βρίσκεται τό πραγματικά ἐπίδικο: ἡ ἀναθεώρηση τοῦ ἄρθρου 16 τοῦ Συντάγματος, ἡ διάνοιξη θεσμικοῦ χώρου γιὰ τὴν ἴδρυση ιδιωτικῶν πανεπιστημίων καί τὴν οὐσιαστικὴ ιδιωτικοποίηση τῶν δημοσίων. Καί ἐκεῖ ἡ κυβέρνηση θά ἔχει τὴν, δεδηλωμένη ἐξάλλου καί ὄχι ἀπρόθυμη, συναίνεση τοῦ ἀντιπολιτευόμενου ΠΑΣΟΚ «τοῦ Γιώργου».

Αὐτά ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τοῦ χαρακώματος. Ἡ ἀντίπερα ὄχθη, ἡ πρὸς τό παρὸν νικήτρια, ἔχει τώρα νά ἀναμετρηθεῖ μέ νέα καθήκοντα. Μέ τὴν κινήτοποίησή της, πάντως, δείχνει νά ἔχει ἔστω πρωτογενῶς ἀναπτύξει τά σπέρματα ἐκεῖνα πού ἐνδεχομένως θά τῆς ἐπιτρέψουν, στήν πορεία, νά σπείρει θύελλες καί νά θερίσει θαυμάσια πράγματα. Διότι ἔχει ἐν μέρει ξεπεράσει προηγούμενες, ἀριστεριστικοῦ τύπου ἀγκυλώσεις τοῦ φοιτητικοῦ κινήματος, συνενώνοντας σέ κοινὸ —πολιτικό— μέτωπο διδάσκοντες καί διδασκόμενους. Προσπαθεῖ νά ἀμφισβητήσῃ τοὺς διαχωρισμούς ἀνάμεσα σέ «διανοού-

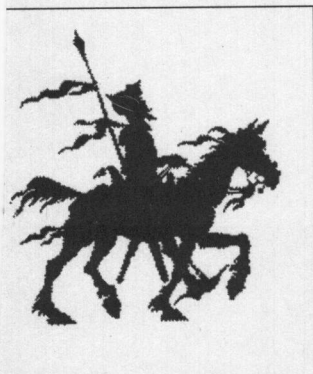

μενους» καί «τεχνίτες» στήν ἐκπαίδευση καί τήν ἐργασία (ΑΕΙ καί ΤΕΙ). Προσπαθεῖ ἐν τέλει, καί ἔχει καταφέρει σέ σημαντικό βαθμό, νά ἀκυρώσει τά ἰδεολογήματα τῆς «ἀγορᾶς», τῆς μεταφυσικῆς «ἀναγκαιότητας» τοῦ ἀνταγωνισμοῦ κ.λπ.

Ἐπάρχει ὅμως καί κάτι ἀκόμη πιό σημαντικό, κατά τή γνώμη μου. Ὡς βασική αἰχμή τῶν ἰδεολογικῶν καί ρητορικῶν ἐπιθέσεων κατά τοῦ δημόσιου πανεπιστημίου χρησιμοποιοῦνται οἱ ἴδιες οἱ ἀδυναμίες του, ὑπαρκτές καί διαπιστωμένες καταρχάς ἀπό ἐμᾶς τούς ἴδιους πού ἐντός του ζοῦμε καί τό ὑπερασπιζόμαστε. Αὐτές ἀκριβῶς τίς ἀνεπάρκειες πρέπει νά συζητήσουμε πρῶτα ἐμεῖς, καί ὄχι οἱ ἐπιτροπές «σοφῶν» στούς γυάλινους πύργους τους —καί ἡ σημερινή συγκυρία, ἡ κινητοποίηση τῆς ἀκαδημαϊκῆς κοινότητας ὅπως διαμορφώνεται (δίνοντας νόημα στή λέξη κοινότητα), προσφέρει μιά ἐξαιρετική εὐκαιρία γιά τήν ἐμβάθυνση ἐνός τέτοιου διαλόγου. Δημοκρατικά νά συζητήσουμε καί νά ἀποφασίσουμε γιατί καί πῶς θά ὑπερασπιστοῦμε τό δημοκρατικό, ἐνιαῖο, δημόσιο σχολεῖο καί πανεπιστήμιο. Ἀλλά καί πῶς μπορούμε νά διεκδικήσουμε καί νά δημιουργήσουμε ἐκείνους τούς ὑλικούς, λειτουργικούς καί ὀργανωτικούς ὅρους πού εἶναι ἀναγκαῖοι γιά νά γίνει πραγματικότητα ἕνα ἀληθινά διαφορετικό πανεπιστήμιο —καί πού συχνά λησμονοῦμε στίς κουβέντες μας.

Ἄντι ἄλλης φλυαρίας, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά ἀνατρέξω γιά λίγο στούς «κλασικούς», ὄχι ἐπειδή τάχα αὐτοί τά ἔχουν πεῖ ὅλα, ἀλλά ἐπειδή ὅσα εἶπαν καί ἔγραψαν ἔχουν καμιά φορά ἐξαιρετική ἐπικαιρότητα γιά ἐμᾶς τούς σημερινούς, γιά τίς θέσεις μας, τά αἰτήματα καί τή δράση μας. Νά τί ἔγραφε ἄς ποῦμε ὁ Γκράμσι, σέ μιά ἄλλη ἱστορική συνάφεια, μακρινή ἴσως ἀλλά ἐντέλει ὄχι τόσο ξένη γιά τά δικά μας:

«Τό ἐνιαῖο σχολεῖο ἀπαιτεῖ ν' ἀναλάβει τό κράτος τά ἔξοδα γιά τή συντήρηση τῶν μαθητῶν, ἔξοδα πού μέχρι σήμερα ἐπιβαρύνουν τήν οἰκογένεια. Δηλαδή, νά ἀλλάξει ριζικά ὁ προϋπολογισμός τοῦ ὑπουργείου Παιδείας ὥστε [...] ὀλόκληρη ἡ λειτουργία τῆς ἐκπαίδευσης καί τῆς διαμόρφωσης τῶν νέων γενεῶν νά γίνει ἀπό ἰδιωτική δημόσια, ἀφοῦ μόνον ἔτσι μπορεῖ νά καλύπτει ὅλες τίς γενιές, χωρίς καμιά διάκριση ομάδας ἢ κάστας. Ἀλλά αὐτή ἡ μετατροπή τῆς σχολικῆς δραστηριότητας ἀπαιτεῖ μιά πρωτοφανή διεύρυνση τῆς πρακτικῆς ὀργάνωσης τοῦ σχολείου, δηλαδή σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τά σχολικά κτίρια, τή διδακτική ὕλη, τό διδακτικό προσωπικό κ.λπ. Τό διδακτικό προσωπικό, εἰδικά, θά πρέπει νά ἀυξηθεῖ, ἐπειδή ἡ ἀποτελεσματικότητα τοῦ σχολείου εἶναι τόσο πιό μεγάλη καί ἔντονη ὅσο πιό στενές εἶναι οἱ σχέσεις

ἀνάμεσα στό δάσκαλο καί τούς μαθητές, πράγμα πού θά φέρει στήν ἐπιφάνεια ἄλλα προβλήματα, πού δέν ἐπιδέχονται εὐκολες καί πρόχειρες λύσεις. Ἀκόμη καί τό πρόβλημα τῶν κτιρίων δέν εἶναι ἀπλό, ἐπειδή αὐτός ὁ τύπος σχολείου θά πρέπει νά εἶναι ἕνα σχολεῖο-κολλέγιο, μέ κοιτῶνες, ἐστιατόρια, εἰδικές βιβλιοθήκες, αἴθουσες κατάλληλες γιά σεμινάρια κλπ.»²

Κι ἀκόμη:

«...τό σχολεῖο [θά πρέπει νά] ὑποδεικνύει μιά φάση τῆς ἔρευνας καί μιά μέθοδο γιά τήν ἔρευνα καί τή γνώση, καί ὄχι ἕνα προκαθορισμένο “πρόγραμμα” πού σέ ὑποχρεώνει νά πρωτοτυπήσεις καί νά καινοτομήσεις πάση θυσία ὅταν τό πραγματοποιεῖς. Ἐπίσης διδάσκει ὅτι εἰδικά ἡ παιδεία γεννιέται ἀπό μιάν αὐθόρμητη κι αὐτόνομη δύναμη πού ἐνυπάρχει στό μαθητή, καί στόν ὅποιο ὁ δάσκαλος παίζει μονάχα τό ρόλο τοῦ φιλικοῦ ὁδηγοῦ (ὅπως γίνεται ἤ θά ἔπρεπε νά γίνεται στά πανεπιστήμια). Νά ἀνακαλύψουν οἱ μαθητές ἀπό μόνοι τους κάτι, χωρίς συμβουλές κι ἐξωτερική βοήθεια· μιά ἀλήθεια εἶναι δημιουργία, ἀκόμη κι ὅταν ἡ ἀλήθεια εἶναι παλιά»³ «...στά πανεπιστήμια ἡ ἐπαφή τῶν καθηγητῶν μέ τούς σπουδαστές δέν εἶναι ὀργανωμένη. Ὁ καθηγητής διδάσκει ἀπό καθέδρας στή μάζα τῶν ἀκροατῶν, δηλαδή παραδίδει τό μάθημά του καί ὕστερα φεύγει [...] Γιά τή μάζα τῶν σπουδαστῶν τά μαθήματα δέν εἶναι παρά μιά σειρά διαλέξεων, πού τίς ἀκοῦνε μέ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη προσοχή, ὅλες ἢ μόνο ἕνα μέρος τους: ἔτσι ὁ σπουδαστής ἐγκαταλείπεται στίς σημειώσεις, στήν ἐργασία πού ἔγραψε ὁ ἴδιος ὁ διδάσκων γιά τό θέμα ἢ στή βιβλιογραφία πού ἀναφέρει [...] Ὁ καθηγητής πραγματικά καθοδηγεῖ τόν μαθητή του [ὅταν] τοῦ ὑποδείχνει θέματα, τόν συμβουλεύει στήν ἀνάπτυξή του, τοῦ διευκολύνει τίς ἔρευνες, τοῦ ἐπιταχύνει τήν ἐπιστημονική του διαμόρφωση μέ τίς συζητήσεις [...] Αὐτή ἡ συνήθεια, ἐκτός ἀπό μερικές σποραδικές περιπτώσεις κλίμακας, εἶναι εὐεργετική ἐπειδή ὀλοκληρώνει τήν πανεπιστημιακή λειτουργία. Θά ἔπρεπε ὅμως ἀπό προσωπική περίπτωση καί προσωπική πρωτοβουλία νά μεταβληθεῖ σέ ὀργανική λειτουργία»⁴.

Γιάννης Μπαλαμπανίδης

1. Σύνθημα γραμμμένο σέ τοῖχο, στή Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης.

2. Ἀντόνιο Γκράμισι, *Ἡ ὀργάνωση τῆς κουλτούρας*, Στοχαστής, Ἀθήνα, 2005, σελ. 15.

3. Ὁ.π., σελ. 19-20.

4. Ὁ.π., σελ. 43-44.

Πιό εὔκολα στό Μπουντρίν παρά στό Ναύπλιο

Σέ μιά μικρή πόλη τῆς Ἀλβανίας, χώρας φτωχῆς καί μέχρι πρότινος ἀπούσας ἀπό τά καλλιτεχνικά δρώμενα, στό Μπουντρίν, πραγματοποιεῖται ἕνα ἄρτια ὀργανωμένο διεθνές φεστιβάλ πειραματικοῦ θεάτρου. Τήν ἴδια στιγμή εἶναι διαπιστωμένη ἡ ἀνεπάρκεια τῆς χώρας μας νά δημιουργήσει σκηνοθέτες, ἡθοποιούς, σκηνογράφους κ.ο.κ. πτυχιούχους Πανεπιστημίου.

Πρὶν ἀπό τρία χρόνια, τό Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου ἀπέκτησε ἕνα ἀκόμη παιδάκι. Τό βάφτισε Τμήμα Θεατρικῶν Σπουδῶν τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Ὅπως τό ἀντίστοιχο, ὄχι ὅμως ἴδιο, τοῦ Τμήματος Θεατρικῶν Σπουδῶν τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν τοῦ ΑΠΘ. Ὅλα κυλοῦσαν ἤρεμα τόν πρῶτο χρόνο, μέ ὑποσχέσεις καί ἐλπίδες γιά πενταετή φοίτηση, τά τρία τελευταῖα ἔτη τῆς ὁποίας θά ἀποτελοῦσαν οἱ ἐξῆς κατευθύνσεις: σκηνοθεσία-ὑποκριτική, σκηνογραφία-ἐνδυματολογία, χορός καί θεατρολογία. Μιά πρώτη γιά τό ἀντικείμενο τοῦ χοροῦ σέ πανεπιστημιακά δωμάτια, ὅπως ἐπίσης καί γιά τή σκηνοθεσία... Καθηγητές (ὄχι ὄλοι) καί νεοεισαχθέντες (ὄχι ὄλοι) μιλοῦσαν μέ ἐνθουσιασμό γιά μιά μοναδική εὐκαιρία· μοναδική εὐκαιρία γιά ἀπεγκλωβισμό ἀπό μιά ἐλληνική νοοτροπία πού θέλει τόν καλλιτέχνη νά δημιουργεῖ γιά τήν ψυχούλα του.

Κατατρυχόμαστε, ὅμως, ἀπό μικρόνοες λογικές, οἱ ὁποῖες μᾶς ὀδηγοῦν σέ μιά πραγματικότητα φροντιστηρίων (ἀβάσταχτων οικονομικά), μεταπτυχιακῶν (σαφῶς καί μόνο στήν Εὐρώπη ὅπου κατά τ' ἄλλα δέν ξέρουν νά ζοῦν ὅπως οἱ εὐτυχεῖς ἐμεῖς), ΙΕΚ, ἰδιωτικῶν δραματικῶν σχολῶν, ὅπου ἡ σκηνοθεσία ἀποτελεῖ σχεδόν ἀνύπαρκτο ἀντικείμενο, κι ἐνός Πολυτεχνείου πού θυμίζει στό ὑπουργεῖο Παιδείας ὅ,τι καί ὁ Παρθενώνας στό ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ.

Ὡς πότε οἱ νέοι θά εἶναι δέσμοι τῆς μοιρολατρίας καί τῶν πελατειακῶν σχέσεων; Ὡς πότε ἡ ἔμπνευση καί ἡ καλλιτεχνική ὑποκειμενικότητα πού —ὦ τί τύχη!— προκύπτει ἀπό τό λαχειοφόρο τάλαντο θά εἶναι οἱ μοναδικές βάσεις γιά τήν πλειονότητα τῆς ἐλληνικῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας; Καί, ὡς συνέπεια, ἀντίστοιχη νά εἶναι καί ἡ ἀντιμετώπιση τῶν πλείστων ἀπαίδευτων ἢ, τουλάχιστον, διαρκῶς ἀπογοητευμένων, κενολόγων, μέ γεροντοκορίστικη συμπεριφορά, κριτικῶν. Ὡς πότε ἡ ἱστορική μας πατρίδα θά ἐπιλέγει τήν ἀναπαραγωγή ἀνέργων καί ἀνθρώπων πού κάθονται στούς καφενέδες μέ τό 'να πόδι πάνω στ' ἄλλο κρίνοντας τά πάντα μέ ἀνατολίτικη ραθυμία, καί ὄχι

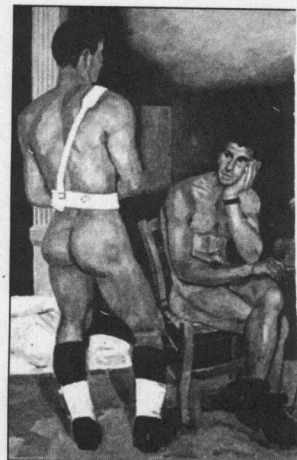
τήν προώθηση ἑνὸς νεαροῦ πανεπιστημίου μέ δασκάλους πού δέν κινουῦνται μέ πρακτικίστικη λογική, μέ σοβαρές σπουδές καί σοβαρές προτάσεις γιά τό περιεχόμενο καί τήν ὀργάνωση τῶν μαθημάτων; Φαινόμενο γιά τό ὅποιο, ἔτσι κι ἄλλιως, οἱ ἐγκέφαλοι τοῦ ὑπουργείου Παιδείας δέν πῆραν χαμπάρι!

Μιά εὐκαιρία γιά τήν παιδεία καί τήν ἐκπαίδευση. Μιά εὐκαιρία τῆς τέχνης ἢ, καλύτερα, μιά εὐκαιρία γιά τόν Ἑλληνα(-ρα), πού τοῦ τήν πρότεινε ἡ τέχνη. Προσωποποιώντας ὅμως τήν ἐξέλιξη, θά πρέπει νά μιλήσω γιά ἐμπνευσμένους φιλόλογους (καί δυστυχῶς —ἀλλά καί ὅπως μυστηρίως γιά τό ταπεινό μυαλό μιᾶς φοιτήτριας— αὐτοί εἶναι λίγοι), πωρωμένους (μέ τήν κάλλιστη ἔννοια) σκηνοθέτες καί σκηνογράφους, «πεινασμένους» φοιτητές, ἀκόμη καί τό ὄμορφο Ναύπλιο μέ τόν τόσο πλατύ του οὐρανό —ὅπως πολύ σωστά τό εἶχε θέσει ὁ στιχουργός μας Παπαδόπουλος—, πού ἔπαιξε καί αὐτό τό ρολάκι του.

Πέσαμε λοιπόν μέ τά μοῦτρα, καθώς ἀπό αὐτά μᾶς ἔπιασαν ὅλοι οἱ προαναφερθέντες, νά μάθουμε τί ἐστὶ ποίησις καί ποιὰ στά κομμάτια εἶναι πιά αὐτή ἡ Ποιητική καί τί θέλει νά μᾶς πεῖ ὁ καλός μας Ἀριστοτέλης, καί γιατί εἴμαστε Ἕλληνες, γιατί Εὐρωπαῖοι, γιατί φεμινίστριες ἢ ὄχι, καί τελικά πλησιάσαμε, σιγά σιγά, σέ συνθέσεις ὑπέροχες... σκηνογραφήματα καί σκηνοθεσίες, ταινιάκια μικροῦ μήκους καί λογοτεχνήματα ἀπό φερέλπιδες (ἢ ἂν προτιμᾶτε ἀφελεῖς) νέους. Ὅλοι τους φαίνονταν ὑπέροχοι, ἦταν δέν ἦταν.

Ἡ τᾶν ἢ ἐπί τὰς, ἀναφωνήσαμε λοιπόν, εὐλογα, ὅταν ἡ Προσωρινή Γενική Συνέλευση τῆς Σχολῆς μᾶς ἀνακοίνωσε μέ χαρά ὅτι —ἄ ρέ τυχερούληδες!— «μᾶς ξαλάφρωσαν» ἀπό ἓνα ἔτος σπουδῶν. Ὅμως, μᾶς εἶπαν, μήν ἀνησυχεῖτε, γιατί καί πάλι Καλῶν Τεχνῶν θά ὀνομάζεστε, καί θά ἔχετε τόν ἴδιο ἀριθμό μαθημάτων μέ τούς συναδέλφους σας τῆς Θεσσαλονίκης θά ἔχετε, ἀπλῶς θά τόν συμπληρώσετε σέ τέσσερα ἔτη... Ὑπήρξαμε λογικοί, καί πρῶτα ρωτήσαμε: «Γιατί;». Μᾶς περιέλουσαν μέ τήν καλλιπέστατη ἀπάντηση πού εἶχαν λάβει (καρπό τῶν ἐναγώνιων πιέσεών τους γιά τό αἴτημά μας) ἀπό τόν γραμματέα τοῦ ὑφυπουργοῦ (καί τελειωμό δέν ἔχει) ἀντ' αὐτοῦ, τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας. Τήν παραθέτω ἐπακριβῶς: «Τό αἴτημά σας γιά μετονομασία τῆς σχολῆς ἀπό Θεατρικῶν Σπουδῶν σέ Σχολή Θεάτρου καί ἡ παράλληλη αὔξηση τῶν εξαμηνῶν ἀπό 8 σέ 10 δέν εἶναι στίς ἄμεσες προτεραιότητες τοῦ Ὑπουργοῦ μας» (πράγμα πού, ἔτσι κι ἄλλιως, οἱ «προηγούμενοι» ἀνήγγειλαν). Τούς κοιτάξαμε χάσκοντας...

Ἡ συνέχεια ἦταν ἀναμενόμενη. Οἱ φοιτητικές ἐκλογές πού ἀκολούθησαν ἔδωσαν 4 θέσεις σέ ἀριστερή παράταξη, φοιτητές ὅλων τῶν ἀριστερῶν εἰδῶν ἔσπευσαν νά μᾶς ἐνημερώσουν (ἂν κάτι γνωρίζουν οἱ «ζερβοί» φίλοι μου,

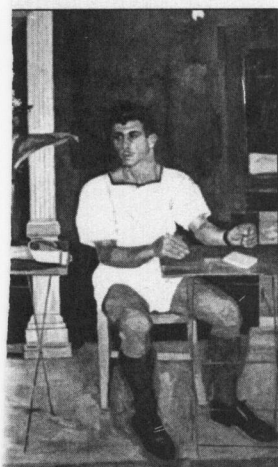

αυτό είναι τό τρέξιμο) καί, τέλος πάντων, κάτι ἄρχισε νά γίνεται κάτι πού θύμιζε Πανεπιστήμιο.

Αὐτή τή στιγμή τελοῦμε ὑπό κατάληψη καί τά αἰτήματά μας δέν εἶναι λίγα:

- Μή κατάργηση τοῦ ἄρθρου 16.
  - Πενταετής φοίτηση σπουδῶν τοῦ τμήματος.
  - Ἄμεσος ὀρισμός τοῦ Προγράμματος Σπουδῶν.
  - Οἱ θέσεις πού προκηρύσσονται ἀπό τό Ἰπουργεῖο καί στίς ὁποῖες ἐκλέγονται τά ἀρμόδια μέλη τοῦ Πανεπιστημίου νά εἶναι ἐπιτέλους σχετικές, νά συμβαδίζουν μέ τό ἀντικείμενο τῶν σπουδῶν τοῦ τμήματός μας καί νά τό καθιστοῦν καθαρά Τμήμα Θεάτρου τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν.
  - Ἄμεση ἀνάπτυξη καί ἀναβάθμιση ὅλων τῶν ἀπαραίτητων ὑποδομῶν (σύγχρονα ἐργαστήρια, βιβλιοθήκες, ἀναγνωστήρια καί ἐξοπλισμός). Ἀνάπτυξη ὑποδομῶν γιά πολιτιστικές δραστηριότητες καί, παράλληλα, πρόσληψη μόνιμου εἰδικοῦ προσωπικοῦ, ἔτσι ὥστε νά καλύπτονται οἱ ἀνάγκες τῶν φοιτητῶν.
  - Δωρεάν δωμάτια γιά ὅσους φοιτητές σπουδάζουν μακριά ἀπό τό σπίτι τους καί ἡ οικογένειά τους ἔχει εἰσόδημα κάτω ἀπό 35.000 εὐρώ. Ἀνέγερση ἐστίας μέ χρήματα ἀπό τόν κρατικό προϋπολογισμό. Μέχρι τότε, ἐνοικίαση ξενοδοχείων.
  - Δωρεάν σίτιση γιά ὅλους τούς φοιτητές. Ἐστιατόρια, κυλικεῖα ὑπό τήν εὐθύνη τοῦ πανεπιστημίου καί ὄχι τῶν ιδιωτῶν.
  - Δωρεάν συγγράμματα γιά ὅλους τούς φοιτητές. Ἐκδόση καί ἀνανέωσή τους μέ κάλυψη τῶν ἐξόδων ἀπό τόν κρατικό προϋπολογισμό σέ πανεπιστημιακά τυπογραφεῖα.
  - Ὅλη ἡ ἀπαραίτητη γιά τό ἀντικείμενο τῶν σπουδῶν γνώση μέσα στό πτυχίο. Ἀπόκτηση ἐπιστημονικῆς εἰδίκευσης στό ἀντικείμενο σπουδῶν. Πρακτική ἄσκηση μέ εὐθύνη τοῦ ἰδρύματος, σχετική μέ τίς σπουδές, μέ κανονική πληρωμή καί ἀσφάλιση.
  - Ἐξασφάλιση τῶν ἐπαγγελματικῶν δικαιωμάτων. Ἐνταξη μαθημάτων θεατρικῆς παιδείας στά σχολεῖα, κάλυψη τῶν ἀναγκῶν στά δημόσια θέατρα.
  - Οἰκονομική καί ἐπιστημονική στήριξη τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Αὐξηση τοῦ διδακτικοῦ καί τεχνικοῦ προσωπικοῦ, τῶν ἀποδοχῶν καί τῶν συντάξεών τους, ὥστε νά εἶναι πλήρους καί ἀποκλειστικῆς ἀπασχόλησης. Παιδαγωγική ἐκπαίδευση καί περιοδική ἐπιμόρφωσή τους.
- Ἄμην.

Σοφία Φίλωνος

Ἑλληνικό Ἀνοιχτό Πανεπιστήμιο: μεγάλες προσδοκίες

Τήν ὥρα πού στά Πανεπιστήμια συνεχίζεται ἀμείωτη ἡ κινητοποίηση φοιτητῶν καί διδασκόντων ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ ν' ἀσχοληθοῦμε μέ τήν ἐσωτερική κατάσταση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοιχτοῦ Πανεπιστημίου (Πάτρα).

Τό πρόβλημα τοῦ ΕΑΠ ἔχει νά κάνει μέ τή δομή τοῦ συγκεκριμένου πανεπιστημίου πού ἔχει ὡς βάση του τήν ἀνοικτή καί ἐξ ἀποστάσεως ἐκπαίδευση. Αὐτό σημαίνει ὅτι δέν γίνονται μαθήματα, παρά μόνο κάποιες ὁμαδικές συμβουλευτικές συναντήσεις —πέντε τόν ἀριθμό— γιά κάθε θεματική ἐνότητα καί μιά φορά τόν χρόνο πραγματοποιοῦνται ἐξετάσεις οἱ ὁποῖες ἐπαναλαμβάνονται μέσα σέ σύντομο χρονικό διάστημα, γι' αὐτούς πού θά ἀποτύχουν στίς πρῶτες. Ἀξίζει ἐδῶ νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ φοιτητές εἶναι ὑποχρεωμένοι νά ἐπιλέγουν γιά κάθε ἀκαδημαϊκό ἔτος ἀπό μία ἕως τρεῖς θεματικές ἐνότητες ἐνῶ σύμφωνα μέ τό πρόγραμμα σπουδῶν κάθε μιά θεματική ἐνότητα περιλαμβάνει ὕλη πού ἀντιστοιχεῖ σέ τρία ἐξαμηνιαῖα μαθήματα τῶν ἐλληνικῶν ΑΕΙ. Σημειωτέον δέ, ὅτι γιά νά πάρει ἕνας φοιτητής πτυχίο ὑποχρεοῦται νά ὀλοκληρώσει ἐπιτυχῶς δώδεκα θεματικές ἐνότητες. Ὅλα τά προαναφερθέντα, βέβαια, ἀφοροῦν τά προπτυχιακά προγράμματα τοῦ ΕΑΠ καί πάνω σέ αὐτό θά μποροῦσε νά ξεκινήσει μιά μεγάλη συζήτηση κρίσιμης σημασίας.

Ἡ πρόταση στό πρόγραμμα σπουδῶν ὅτι: «κάθε θεματική ἐνότητα περιλαμβάνει ὕλη πού ἀντιστοιχεῖ σέ τρία ἐξαμηνιαῖα μαθήματα τῶν ἐλληνικῶν ΑΕΙ», ἀποτελεῖ ἀπό μόνη της ἕνα πολύ σοβαρό ζήτημα, ὅταν μάλιστα ἡ μικρή ἐμπειρία μας δείχνει ὅτι δέν ἀντιστοιχεῖ ἀπλῶς σέ τρία ἐξαμηνιαῖα μαθήματα τῶν ΑΕΙ, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἀλλά σέ ὀρισμένες περιπτώσεις σέ πολύ περισσότερα. Συγκεκριμένα: θά πάρουμε ὡς παράδειγμα μιά θεματική ἐνότητα, τή *Φιλοσοφία στήν Εὐρώπη* (ΕΠΟ 22), τήν ὁποία εἶναι ὑποχρεωμένοι νά ἐπιλέξουν κάποια στιγμή ὅσοι φοιτοῦν στό Τμήμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ. Ἡ ὕλη αὐτῆς τῆς ἐνότητος στήν οὐσία περιλαμβάνει σχεδόν ὀλόκληρη τήν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας. Ξεκινάει ἀπό τήν ἀρχαία ἐλληνική φιλοσοφία, δηλαδή τούς Προσωκρατικούς, τόν Πλάτωνα καί τόν Ἀριστοτέλη, συνεχίζει μέ τούς ἐλληνιστικούς χρόνους, φτάνει στόν Θωμᾶ τόν Ἀκινάτη καί τόν Αὐγουστίνο καί ἀφοῦ διατρέχει καί τόν Διαφωτισμό, ὅπου περιλαμβάνει ὅλους τούς μεγάλους φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς —Λόκ, Ντεκάρτ, Ρουσσώ, Χιούμ κ.λπ.— καταλήγει στόν Κάντ, συνεχίζει ὅμως καί

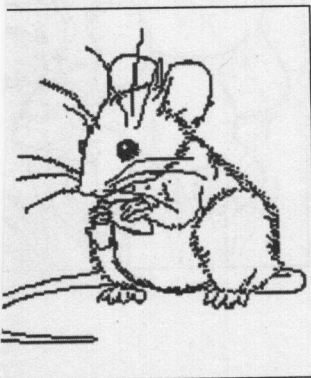

παρακάτω μέ Μάρξ, Χέγκελ, Νίτσε, Βιτγκενστάιν, Ράσσελ, Χούσερλ κ.ο.κ. Ὅλα αὐτά σέ ἓνα καί μόνο μάθημα!

Δέν εἶναι λοιπόν δύσκολο νά καταλάβει κάποιος ὅτι ὅλα αὐτά ἀντιστοιχοῦν ὄχι σέ τρία ἐξαμηνιαῖα μαθήματα τῶν ΑΕΙ ἀλλά σέ πολλές περιπτώσεις σέ περισσότερα. Καί φυσικά δέν κάνουμε τή σύγκριση μέ σχολές πού ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικά μέ τή φιλοσοφία, ὅπου ἐκεῖ εἶναι λογικό νά γίνονται ἐκτενέστερες ἀναφορές καί ἐπομένως καί περισσότερες ὥρες μαθημάτων ἀνά ἐξάμηνο. Ἡ σύγκριση ἀφορᾷ ἄλλες σχολές πού περιλαμβάνουν στό πρόγραμμα σπουδῶν τους τή φιλοσοφία ὡς δευτερεύον μάθημα. Ἀκόμα καί σέ αὐτές γίνεται ἓνας διαχωρισμός, ὀρίζονται οἱ περίοδοι τῆς φιλοσοφίας ἢ τουλάχιστον τά ρεύματα.

Νά ἀναφερθοῦμε ὅμως τώρα καί σέ κάτι ἀκόμα πῖο εἰδικό: στίς ἐργασίες μέ τίς ὁποῖες οἱ φοιτητές τοῦ ΕΑΠ καλοῦνται νά ἀνταποκριθοῦν στίς ὑποχρεώσεις τους μέσα σέ αὐτό τό περιορισμένο διάστημα. Εἶναι ὑποχρεωμένοι νά γράψουν τρεῖς ἀπό τίς τέσσερις ἐργασίες πού τούς δίνονται μέ σκοπό νά συγκεντρώσουν στό σύνολο εἴκοσι μονάδες μέ ἄριστα τό δέκα σέ κάθε ἐργασία. Τά θέματα τῶν ἐργασιῶν εἶναι μεγάλων ἀπαιτήσεων, σχεδόν μεταπτυχιακοῦ ἐπιπέδου, —ἀν ὄχι ὅλες, τουλάχιστον κάποιες ἀπό αὐτές— καί καλοῦνται νά τίς ὀλοκληρώσουν πολλές φορές σέ διάστημα μικρότερου τοῦ ἐνός μηνός. Ἐνα πρόσφατο παράδειγμα τέτοιας ἐργασίας εἶναι τό ἐξῆς: «Ἐπεξηγήστε τόν ρόλο πού ἡ ἔννοια τοῦ “καθ’ ἑαυτό” διαδραματίζει στή φιλοσοφία τοῦ Κάντ καθώς καί τήν κριτική πού ὁ Χέγκελ ἀσκεῖ στήν παραπάνω ἔννοια». Δέν χρειάζεται κάποιος νά ἔχει ἰδιαιτέρες γνώσεις φιλοσοφίας γιά νά καταλάβει ὅτι αὐτή ἡ ἐργασία ἔχει μεγάλο βαθμό δυσκολίας. Ὁ Κάντ καί ὁ Χέγκελ εἶναι ἀπό τούς πῖο δυσνόητους φιλοσόφους ἀκόμα καί γι’ αὐτούς πού ἔχουν ἀσχοληθεῖ μέ τή φιλοσοφία ἐκτενῶς. Πῶς λοιπόν ἄνθρωποι πού δέν ἔχουν ἔρθει κἀν σέ ἐπαφή μέ τίς ἀρχές τῆς φιλοσοφίας καλοῦνται νά ἀπαντήσουν σέ τόσο σημαντικά θέματα καί μάλιστα ὅταν ἡ βοήθεια πού τούς παρέχεται εἶναι ἐλάχιστη καί δέν ἀνταποκρίνεται τελικά στή βοήθεια πού καλεῖται νά προσφέρει ἡ ἐξ ἀποστάσεως ἐκπαίδευση; Θά ἐξηγήσουμε ὅμως παρακάτω τί ἐννοοῦμε μέ αὐτό. Τό προαναφερθέν, βέβαια, δέν εἶναι ἓνα τυχαῖο παράδειγμα, ἀλλά λίγο ὡς πολύ τό ἴδιο γίνεται καί μέ τά ὑπόλοιπα μαθήματα τοῦ ΕΑΠ.

Ἐποτίθεται ὅτι ὁ θεσμός αὐτός ἔγινε ὥστε νά δοθεῖ μιά εὐκαιρία σέ ἀνθρώπους πού δέν μπόρεσαν νά σπουδάσουν καί ἄρχισαν νά δουλεύουν, σέ ἀνθρώπους τέλος πάντων πού ἀποφάσισαν νά σπουδάσουν κάπως ἀργότερα. Ὅπως, ἐπίσης, ὑποτίθεται ὅτι πληρώνοντας 700 εὐρώ τήν κάθε θεματική ἐνότητα,

καί μάλιστα καταβάλλοντάς τα τοῖς μετρητοῖς ἀπό τόν Ἰούλιο κιόλας, θά ὑπῆρχε καί ἡ δυνατότητα πρόσβασης σέ παροχές ὑπηρεσιῶν (κάτι ἐξάλλου πού προβλέπεται ἀπό τό Καταστατικό ἴδρυσης τοῦ ΕΑΠ) ὅπως σύγχρονο ὀπτικοακουστικό ὕλικό, πρόσβαση σέ ἐνημερωμένες βιβλιοθήκες μέ ἀρκετά ἀντίτυπα ἀπό κάθε τίτλο κ.λπ., ἔτσι ὥστε νά ἐξυπηρετοῦνται καί νά ὑποστηρίζονται ὅσο τό δυνατόν περισσότερο οἱ σπουδαστές· πράγμα ὅμως πού —μετά ἀπό τόσα χρόνια λειτουργίας— δέν ἔχει γίνει κατορθωτό. Καί κάτι τελευταῖο, πρακτικό, πρὶν περάσουμε σέ ἄλλα ζητήματα. Ὁ ὅρος «ἀνοικτὴ καί ἐξ ἀποστάσεως ἐκπαίδευση» δέν ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα, ἀφοῦ μία ἀπό τίς πιό σημαντικές προϋποθέσεις αὐτοῦ τοῦ θεσμοῦ, δέν ἔχει τεθεῖ σέ λειτουργία καί αὐτὴ εἶναι τό σύστημα τῶν τηλεδιασκέψεων (e-conferences), ὥστε φοιτητές πού δέν μποροῦν νά παρευρεθοῦν στίς συμβουλευτικές συναντήσεις νά τίς παρακολουθοῦν ἀπό τόν δικό τους χῶρο μέσω ὑπολογιστή.

Στό θεωρητικό τώρα κομμάτι, προκύπτει μία εὐλογη ἐρώτηση: ποῖο εἶναι τό γνωστικό ἀντικείμενο τῶν τμημάτων πού ἔχουν δημιουργηθεῖ; Τί σημαίνει «Εὐρωπαϊκός πολιτισμός» ἢ «Νεοελληνικός πολιτισμός»; Ποῖο εἶναι τό πτυχίο πού παίρνει κάποιος ὅταν ἀποφοιτήσῃ ἀπ' αὐτές τίς σχολές, πού ἀναφέρεται, ποῖο εἶναι τό γνωστικό ἀντικείμενο; Ἔχει σπουδάσει τά πάντα καί τίποτα μαζί. Ἱστορία τέχνης, λογοτεχνία, ἀνθρωπογεωγραφία, φιλοσοφία, οἰκονομική ἱστορία καί πολλά ἄλλα μέ ἀφιερωμένο χρόνο σέ κάθε μάθημα τό πολύ ὀχτῶ μῆνες. Ποιά ὕλη μπορεῖ νά καλυφθεῖ σέ τόσο μικρό χρονικό διάστημα; Ἐδῶ, βέβαια, σέ καμία περίπτωση δέν μποροῦμε νά ἀφήσουμε ἀσχολίστο τό ἐξῆς: ὅτι καί σέ πολλά ἀπό τά ΑΕΙ συμβαίνει τό ἴδιο πράγμα. Οὔτε ἐκεῖ τό γνωστικό ἀντικείμενο εἶναι ξεκάθαρο. Κι ἐκεῖ ἕνα ἀνακάτεμα γίνεται, χωρίς σχεδιασμό χωρίς κανέναν προσδιορισμό τοῦ γνωστικοῦ ἀντικειμένου καί τοῦ πτυχίου.

Τελικά: ἀνταποκρίνεται τό Ἄνοικτο Πανεπιστήμιο στά αἰτήματα ἀλλά καί στά ἐπιχειρήματα αὐτῶν πού ἦταν ὑπέρμαχοι γιά τήν ἴδρυσή του; Ἀνταποκρίνεται στίς προσδοκίες ἐκείνων πού ἐπέλεξαν το ΕΑΠ; Καί σέ αὐτό τό σημεῖο δέν ἀρκεῖ ἡ κριτική, ἀλλά μᾶλλον χρειάζεται νά γίνει ἐπανεξέταση τῆς ἀνοικτῆς καί ἐξ ἀποστάσεως ἐκπαίδευσης στήν Ἑλλάδα. Ἔτσι κι ἄλλιῶς ἡ συζήτηση γιά τήν «ἐξ ἀποστάσεως ἐκπαίδευση» ἀποκτᾷ νέες διαστάσεις στό πλαίσιο τῆς εὐρωπαϊκῆς εκπαιδευτικῆς σύγκλισης, γεγονός πού τήν καθιστᾷ σημεῖο αἰχμῆς ὄχι μόνο γιά τήν αὐτομόρφωση «δεύτερης εὐκαιρίας» ἀλλά καί γιά τήν πρωτογενή παραγωγή γνώσης ἐντός καί ἐκτός τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἰδρυμάτων.

Φίλια Μπουγιούκου

Τό σπόρ τῶν Πακιστανῶν

Ἀπό τόν ἔγκυρο ἀθλητικό συντάκτη Γιάννο Πακιστάνο, λάβαμε τό παρακάτω ἀπόσπασμα ἄρθρου του στήν ἐφημερίδα *Ἐρυθρόλευκος Πολίτης*, γιά τίς πρόσφατες ἐξελίξεις στόν χῶρο τοῦ ἀθλητισμοῦ καί τοῦ πολιτισμοῦ:

«[...] Ὁ φίλαθλος κόσμος μέ ἐκπληξη πληροφορήθηκε τήν εἶδηση γιά τήν ὑπαρξη ἑνός ἀρκετά πρωτότυπου σπόρ. Διά στόματος τοῦ ὑπουργοῦ Δημόσιας Τάξης κ. Πολύδωρα μέσα στό ἐλληνικό Κοινοβούλιο ἀκούστηκε ὅτι οἱ Πακιστανοί ἐπιδίδονται στό σπόρ τοῦ νά ἀπάγουν ὁ ἕνας τόν ἄλλο, ἰδίως κατά τήν περίοδο τῶν θερινῶν διακοπῶν. Ἄν καί ὁ ὑπουργός δέν ἔδωσε πολλές λεπτομέρειες γιά τό ἐν λόγω ἄθλημα ὅλοι καταλάβαμε τούς βασικούς του κανόνες: κατ' ἀρχάς πρέπει νά εἶσαι Πακιστανός, μετά νά βρεῖς ἕναν ἄλλο Πακιστανό καί νά τόν ἀπαγάγεις, μετά νά πᾶς στίς ἐλληνικές ἀρχές καί νά καταγγεῖλεις τήν ἀπαγωγή ἰσχυριζόμενος πῶς ὑπάρχει ἐμπλοκή τῶν ἐλληνικῶν μυστικῶν ὑπηρεσιῶν καί βρετανῶν πρακτόρων. Στή συνέχεια, τήν ὑπόθεση ἀναλαμβάνει ἡ ἐλληνική Δικαιοσύνη καί, τήν ὥρα πού ἀνακοινώνει τά πρῶτα πορίσματά της γιά τήν παράνομη ἀρπαγή, ἀνάκριση καί κράτηση τῶν Πακιστανῶν, ὁ ὑπουργός βγαίνει καί ἀποκαλύπτει τίς ἀθλητικές ἐπιδόσεις τῶν ὁμάδων, καθώς καί τή βαθμολογία τους στό πακιστανικό πρωτάθλημα ἀπαγωγῶν. Τό σπόρ εἶναι λίγο περίπλοκο ἀλλά σίγουρα ἀξίζει νά τζογάρει κανείς στοιχηματίζοντας γιά τήν πορεία τοῦ πρωταθλήματος, τήν εὐθύνη τοῦ ὁποίου ἔχει ἡ γνωστή πακιστανική ἀθλητική ὑπηρεσία μέ τήν ἐλληνική συντομογραφία ΟΠΑΠ (Ὅμαδες Πακιστανικῶν Ἀπαγωγῶν Παντοῦ). Τό σπόρ τῶν Πακιστανῶν ἀρχίζει νά ριζώνει καί στόν τόπο μας. Ἐνδέχεται μάλιστα ἡ μετακίνηση τοῦ κ. Βουλγαράκη στό ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ νά συνδέεται μέ τήν ἀρμοδιότητα τῆς ἔνταξης τοῦ δημοφιλοῦς αὐτοῦ σπόρ στά ἐγχώρια τυχερά παίγνια "ΠΡΟΠΟ" καί "Στοιχίημα".

Οἱ πληροφορίες πού ἔχουμε ὡς τώρα ἐπιβεβαιώνουν πῶς ἡ πολιτισμική διείσδυση τῶν Πακιστανῶν στόν χῶρο τοῦ ἐλληνικοῦ ἀθλητισμοῦ ἀποτελοῦσε καλά ὀργανωμένο σχέδιο ἐδῶ καί χρόνια. Προσποιοῦμενοι τούς μετανάστες καί τούς λαθρομετανάστες, οἱ ἀθλητές τῶν ΟΠΑΠ ἔρχονταν κατά κύματα στή χώρα μας, ἀναζητώντας ἐργασία στά πτηνοτροφεῖα τῶν Οἰνοφύτων, σέ ἀμπέλια στά Μεσόγεια, στά οἰκιακά παρτέρια τῶν Βορείων Προαστίων, καί σέ εὐκαιριακές δουλειές τοῦ ποδαριοῦ. Ὅπως ἀποδείχτηκε, ὁ πραγματικός λόγος αὐτῆς τῆς ὑποαπασχόλησης καί τῆς "μαύρης ἐργασίας" ἦταν ἡ ἐξέυρεση ἄφθονου ἐλεύθερου χρόνου γιά τήν ἐντατική προετοιμασία τῶν ἀμοι-

βαίων ἀπαγωγῶν στό ἐσωτερικό τῆς κοινότητάς τους. Οἱ παμπόνηροι μελαψοί ἀθλητές διοργάνωσαν πέρυσι τήν πρώτη τους μεγάλη “Ὀλυμπιάδα Ἀπαγωγῶν”, χρησιμοποιώντας ὅλη τήν τεχνογνωσία πού εἶχε ἡ χώρα μας ἀπό τή διεθνή ἐπιτυχία τοῦ ὀργανισμοῦ “Ἀθήνα 2004”: μυστικούς πράκτορες, “κινητά-σκιές”, ἠλεκτρονικές παρακολουθήσεις, ξυλοδαρμούς, ἀνακρίσεις, ἐκβιασμούς καί ἀπειλές. Τό πάθος τοῦ ἀθλητικοῦ τους ἀγῶνα ἦταν τέτοιο πού, γιά μιά στιγμή, τό φίλαθλο κοινό πίστεψε πώς ὑπῆρχε παραβίαση ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ἐνῶ, στήν πραγματικότητα, ὅλα αὐτά ἦταν ἕνα τέχνασμα ρεαλιστικῆς ἀληθοφάνειας, ἀκριβῶς ὅπως στήν πυγμαχία πρέπει νά βλέπει ὁ θεατής τούς μύλωπες καί τό αἷμα στά πρόσωπα τῶν πυγμαχῶν. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ὑπουργοῦ Δημόσιας Τάξης ἔβαλε τά πράγματα στή θέση τους, καί ἔδωσε νέα αἴγλη στό παράξενο αὐτό ἀνατολικό σπόρ.

Γιά τήν ἱστορία, μάλιστα, σημειώνουμε ὅτι, ὅπως καί τό ἰνδικό κρίκετ, οἱ πακιστανικές ἀπαγωγές ἔλκουν τίς ρίζες τους ἀπό τήν ἐποχή τῆς δυτικῆς ἀποικιοκρατίας, ὅταν οἱ εὐρωπαῖοι ἐκπολίτιζαν ἀθλητικῶς τούς ἐντόπιους ἰθαγενεῖς, διοργανώνοντας “κουκουλοφορίες” στά χωριά καί στίς πόλεις τοῦ Πακιστάν. Τό σπόρ εἶχε τόση λαϊκή ἀπῆχηση, πού μέ τήν ἀναχώρηση τῶν ἀποίκων, οἱ Πακιστανοί συνέχισαν μόνοι τους νά ἀμιλλῶνται εὐγενῶς καί ἀμοιβαίως στό σπόρ τῶν ἀπαγωγῶν, ἐξάγοντας ἀργότερα τά ἀθλητικά τους ἦθη καί ἔθιμα καί στήν Εὐρώπη. Δέν εἶναι λίγες οἱ φορές, ἄλλωστε, πού παρόμοια φαινόμενα “ἀμφίδρομης πολιτισμικῆς μεταφορᾶς”, ἔχουν συμβεῖ στόν χῶρο τῶν σπόρ. Ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ ἀνταποκριτές μας στή συνάδελφο ἀθλητική ἐφημερίδα “Ἀλ Γκαβράρα”, στά ὀρεινά χωριά τοῦ Πακιστάν, ἀπόγονοι τῆς ἐλληνομακεδονικῆς φυλῆς Κάλας συνεχίζουν ἀκόμα καί σήμερα νά παίζουν “τάβλι”, “πόρτες” καί “φεύγα”, καί πανηγυρίζουν ἐξαλλαγή νίκη τους μέ ἀκατονόμαστες πράξεις, πού μᾶλλον ὀφείλονται σέ ἐλαφρές παρερμηνεῖες τῆς ταβλαδόρικης φράσης “σοῦ ’πιασα τή μάνα”. Οἱ ἀπρόσμενοι δρόμοι πού ἀνοίξαν γιά τόν ἐλληνικό ἀθλητισμό μέ τήν παρέμβαση τοῦ κ. Ὑπουργοῦ γεμίζουν μέ αἰσιοδοξία τό ἐλληνικό φίλαθλο κοινό, τό ὁποῖο μέ ἀγωνία ρωτᾶει στά πρακτορεῖα πότε θά ξαναρχίσει τό πακιστανικό πρωτάθλημα ἀπαγωγῶν καί πόσο θά διαρκέσει αὐτή τή φορά. Ἡ ἐφημερίδα μας, πιστή στό καθῆκον τῆς ἐνημέρωσης, θά ἐπανεέλθει στό θέμα μετά τά νέα προγνωστικά πού θά δώσει τό Ὑπουργεῖο Δημόσιας Τάξης».

Γιά τόν Ἐρυθρόλευκο Πολίτη
Γιάννος Πακιστάνος

ΤΑ 12 ΝΑΥΤΙΚΑ ΜΙΛΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΙΑΛΙΤΙΔΑΣ: Η ΦΛΕΓΟΜΕΝΗ ΒΑΤΟΣ

του Άγγελου Ξελεφάντη

Από τις ημέρες που κυκλοφόρησε το προηγούμενο τεύχος του *Πολίτη* (αριθ. 143), συνέβη ένα έπεισόδιο («συμβάν» ονομάστηκε επίσημως) που συντάραξε την κοινή γνώμη και έθορύβησε την πολιτική τάξη. Πρόκειται για το θλιβερά πασιγνωστο έπεισόδιο της σύγκρουσης δύο μαχητικών αεροπλάνων, ελληνικού και τουρκικού, με αποτέλεσμα την καταστροφή των δύο αεροσκαφών και, κυρίως, τον θάνατο του Έλληνα σμηναχού Κώστα Ήλιάκη. Ο άτυχος πιλότος ήταν πιστός στο καθήκον του που του υπαγόρευε, όπως και σε όλους τους συναδέλφους του, σχεδόν επί καθημερινής βάσεως να απογειώνεται για να αναχαιτίσει τούρκικα μαχητικά που «παραβιάζουν», πολλές φορές κατά σμήνη, τον ελληνικό εναέριο χώρο.

Τά «συμβάν» ήταν έγγραμμένο, ως πιθανότητα, σ' αυτό του είδους τις επιχειρήσεις καθώς αυτά τα μαχητικά αεροπλάνα πετούν με τεράστιες ταχύτητες, πολλές φορές πολύ κοντά τό ένα από τό άλλο. Κανείς δέν μπορεί να αποκλείσει την έν πτήση σύγκρουση. Καί όντως, δυστυχώς, επήλθε, ανεβάζοντας τις απώλειες της ελληνικής πολεμικής αεροπορίας σε 141 αεροπόρους που χάθηκαν από τό 1974 ως σήμερα κυρίως σε εκπαιδευτικές πτήσεις και γυμνάσια. Παρόμοιες, αριθμητικά, είναι και οι τουρκικές απώλειες.

Τό «συμβάν», όπως ήταν φυσικό, προξένησε παντοειδείς αντιδράσεις και τοποθετήσεις. Νά σταθώ μόνο στο πασιγνωστο πλέον άρθρο του πρώην προέδρου της ελληνικής δημοκρατίας Κωστή Στεφανόπουλου που προτρέπει την ελληνική κυβέρνηση να προσφύγει στο διεθνές δικαστήριο της Χάγης και να ζητήσει τό έν λόγω δικαστήριο να επιληφθεί επί του συνόλου των έλληνο-τουρκικών διαφορών, πλήν των αξιώσεων της Τουρκίας επί των ονομαζόμενων «γκρίζων ζωνών».

Άκούστηκαν, λοιπόν, πολλά αυτές τις δύο τρεις εβδομάδες, τά όποια, σε γενικές γραμμές, χαράζουν μία διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σ' εκείνους που στηλιτεύονται ως «ένδοτικοί» καθ' όσον, υποτίθεται, ένδίδουν στις έπεκτατικές βλέψεις της Τουρκίας και άπεμπολούν άπαραράγραπτα ελληνικά δικαιώματα και εκείνους που δέν δέχονται καμία ελληνική παραχώρηση, κανένα συμβιβασμό θεωρώντας ότι οι ελληνικές θέσεις είναι άπολύτως νόμιμες και παγιωμένες ένώ τά ζητήματα προκύπτουν μόνον έξ ύπαιτιότητας της Τουρ-

κίας που διακατέχεται από την πάγια τακτική του έπεκτατισμού.

Στό σημείωμα αυτό θά θίξω μόνο δύο σημεία που και τά δύο βρίσκονται στο επίκεντρο της έλληνοτουρκικής διαφορής. Έχουν να κάνουν με τις *έπίσημες θέσεις* των δύο κρατών. Λέω τις επίσημες θέσεις του ελληνικού και του τουρκικού κράτους διότι τό τί έχει λεχθεί και λέγεται άκόμη από ελληνικά και τουρκικά ΜΜΕ, άναλυτές διεθνολόγους, κόμματα, κινήσεις κ.λπ. κ.λπ. θά χρειαζόταν άπειρες σελίδες για να τά καταγράψει κανείς. Νά παραπέμψω ώστόσο σε μία συνέντευξη στην *Αύγη* (4-6-2006) του καθηγητή Χρήστου Ροζάκη και σ' ένα άρθρο του καθηγητή Άλέξη Ήρακλειδή στα «Ένθέματα» της *Αύγης* (4-6-2006) που και τά δύο με έμπεριστατωμένο τρόπο περιγράφουν με ακρίβεια τις έκατέρωθεν κρατικές θέσεις και τις όποιες ρυθμίσεις έχουν υπάρξει ως τώρα από τό Διεθνές Δίκαιο.

Τά 12 μίλια της αιγιαλίτιδος ζώνης

Σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση για τό Δίκαιο της Θάλασσας (Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας, Σύμβαση Montego Bay 1982. Άπέκτησε διεθνή νομική ισχύ τό 1994 όποτε και έπικυρώθηκε με τόν άπαιτούμενο αριθμό κρατών, μεταξύ τό όποιο και ή Ελλάδα —μέ άποχή της Τουρκίας ή όποια δέν τό άποδέχεται), που κωδικοποιεί προηγούμενες ρυθμίσεις σύμφωνα, λοιπόν, με τόν ισχύον ΔΔΘ κάθε παράκτιο κράτος έχει δικαίωμα να έπεκτείνει τά χωρικά του ύδατα (ή αιγιαλίτιδα ζώνη) μέχρι τά 12 ναυτικά μίλια πέραν της άκτογραμμής του προς την άνοιχτή θάλασσα. Αυτή άλλωστε είναι ή συνήθης διεθνής πρακτική. Νά σημειώσουμε ότι τά χωρικά ύδατα έξομοιώνονται πλήρως προς τό έδαφος του κάθε κράτους, είναι κρατική επικράτεια με πλήρη δικαιώματα κρατικής κυριαρχίας. Νά τό πω με ένα παράδειγμα: ή ελληνική αιγιαλίτιδα ζώνη, από πλευρής ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων, είναι ακριβώς τό ίδιο πράγμα με τη Θεσσαλία ή την Πελοπόννησο.

Η Ελλάδα, βεβαίως, έχει τό δικαίωμα με βάση τό δίκαιο της θαλάσσης να έπεκτείνει την αιγιαλίτιδα ζώνη της στα 12 μίλια. Ανακύπτει όμως ένα έρώτημα και δύο προβλήματα. Γιατί ή Ελλάδα, καίτοι έχει τό

δικαίωμα, δέν επέκτεινει τήν αιγιαλίτιδα ζώνη της στά 12 ναυτικά μίλια και περιορίζεται, ήδη από τήν εποχή της συνθήκης του Μοντραί (1936) στά 6 ναυτικά μίλια: 1 ναυτικό μίλι=1852 μέτρα); "Όλες οι κυβερνήσεις της είναι ένδοτικές, φοβισμένες και υποκύπτουν συνεχώς και άδιαλείπτως στον έκφροβισμό του τουρκικού casus belli; Δύο είναι οι λόγοι αυτού του «ένδοτισμού».

Ο πρώτος: άν ή Ελλάδα επέκτεινει τά χωρικά της ύδατα στά 12 ν. μίλια τό Αιγαίο θά μετατραπεί σε «κλειστή» ελληνική θάλασσα θά γίνει σά μιá λίμνη. "Όσο, λοιπόν, κι άν διακηρύξει ότι σέβεται τήν αρχή της «ελεύθερης ναυσιπλοΐας» δέν απομένει μέσα στό Αιγαίο ζώνη διεθνών υδάτων. Τά ξένα πλοία και αεροπλάνα θά είναι υποχρεωμένα νά περνούν μέσα από ελληνικά χωρικά ύδατα. Καμία ναυτική δύναμη δέν θά αποδεχόταν μιá τέτοια μονομερή ελληνική πράξη και ιδιαίτερα οι χώρες της Μεσογείου-Ευξείνου Πόντου. Μόνο μέ διεθνή συγκατάθεση θά μπορούσε νά γίνει κάτι τέτοιο και εφόσον μέ διεθνή σύμβαση κατοχυρωόταν ή ελεύθερη ναυσιπλοΐα. Άλλά γιατί τόσες και τόσες ναυτικές χώρες θά αποδέχονταν νά γίνει ή Ελλάδα «άστυνόμος του Αιγαίου», κατά τήν έκφραση του καθηγητή Ηρακλειδής Βεβαΐως, ή Ελλάδα έχει δηλώσει ότι σέβεται τίς αρχές της ελεύθερης ναυσιπλοΐας που συγκεκριμενοποιούνται στην αρχή της «ελευθέρας διελεύσεως διόδου» ή άβλαβούς «διελεύσεως». "Όστόσο μέ τόν τρόπο αυτό ή επέκταση της ελληνικής αιγιαλίδας ζώνης και ένδεχομένως της αντίστοιχης τουρκικής στά 12 ν.μ. στό ανατολικό Αιγαίο θά είχε ως συνέπεια τά χωρικά ύδατα της μιás χώρα νά επικαλύπτονται τά χωρικά ύδατα της άλλης σέ όρισμένα σημεία. "Όποτε θά πρέπει ή επίκαινη θαλάσσια έκταση νά μοιρασθεΐ. Άλλά κάτι τέτοιο θά σήμαινε, χωρίς άλλο, επιστροφή στά 6 μίλια. Ο ίσχυρισμός, λοιπόν, πολλών ότι ή Ελλάδα πρέπει νά επέκτεινει τήν αιγιαλίτιδα ζώνη της στά 12 ν.μ. -άποψη στην όποία προσεχώρησε εσχάτως και ο Γεώργιος Παπανδρέου (άλλά και ο Συνασπισμός σύμφωνα μέ δήλωση του προέδρου του Α. Αλαβάνου) δέν είναι παρά πηγή έντασης ανάμεσα στις δύο χώρες, αλλά και έντέλει άνευ πρακτικού νοήματος. Αυτός ο ίσχυρισμός ρίχνει μπόλιχο λάδι στή φωτιά και προσφέρει στην ένταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

"Όταν ή Ελλάδα επικύρωσε τή σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας, τόν Ιούλιο του 1995, εδήλωσε ταυτόχρονα ότι «θά αποφασίσει πότε και πώς θά ασκήσει αυτά τά δικαιώματα σύμφωνα μέ τήν εθνική της στρατηγική. Τοϋτο δέν συνεπάγεται ότι ή Ελλάδα άπεμπολεί αυτά της τά δικαιώματα [δηλ. τά 12 ν.μ. αιγιαλίδας ζώνης] καθ' οίονδήποτε τρόπο». Νά σημειώσουμε ακόμα ότι τά ελληνικά χωρικά ύδατα έχουν όρισθεΐ στά 6 ν.μ. από τό 1936 (Μοντραί) και οϋδέποτε επέκτάθηκαν στά 10 ή τά 12 ν.μ. Τήν εποχή της κύρωσης από τήν Ελλάδα του Δικαίου της Θάλασσας (1995) ήδη 120 κράτη είχαν δεχθεΐ τό εύρος των 12 ν.μ. μεταξύ των όποιων οι ΗΠΑ, ή Βρετανία και ή Γαλλία. Και ή Τουρκία έχει αυξήσει σέ 12 ν.μ. τά χω-

ρικά της ύδατα αλλά, προσοχή, στον Ευξείνο Πόντο και στις νότιες μεσογειακές άκτογραμμές έναντι της Κύπρου στο Αιγαίο ή αιγιαλίτιδα ζώνη της Τουρκίας είναι τά 6 ν.μ., όπως και της Ελλάδας.

Αντιπαρέρχομαι, άλλα επίμαχα σημεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων (άποστρατιωτικοποίηση των νησιών, FIR Αθηνών κ.λπ.). Νά σημειώσω μόνον επιγραμματικά ότι τό ζήτημα του προσδιορισμού του εύρους της αιγιαλίδας ζώνης συνδέεται οργανικά μέ τό εύρος του έναέριου χώρου δεδομένου ότι σύμφωνα μέ τή διεθνή πρακτική τό εύρος έναέριου χώρου και χωρικών υδάτων συμπίπτουν άπολύτως (παγκόσμια πρώτη είναι ή θέση της Ελλάδος περί έναερίου χώρου 10 ναυτικών μιλίων, θέση που ή Τουρκία δέν αποδέχεται, όθεν οι όνομαζόμενες «παραβιάσεις» εθνικού μιας χώρου, οι «άναχατίσεις» εκ μέρους της Ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας, τά διακατομμύρια που καιγονται στον άέρα και «συμβάντα» σάν τό πρό ήμερών στην Κάρπαθο και ή άπώλεια του σηναγοϋ). Επίσης τό εύρος της αιγιαλίδας ζώνης έχει σημασία και για τόν καθορισμό της ύφαλοκρητίδας δεδομένου ότι ή τελευταία καθορίζεται από του τέλους των χωρικών υδάτων μέχρι βάθους 200 μέτρων.

Ο έναέριος ελληνικός χώρος

Πάγια διεθνής τακτική, άλλα και θεσμοποιημένη από τό Δίκαιο της Θάλασσας, είναι ότι ο έναέριος χώρος κάθε χώρας συμπίπτει άκριβώς μέ τήν επίγεια επικράτεια συμπεριλαμβανομένης και της αιγιαλίδας ζώνης. Ο έναέριος χώρος είναι κι αυτός χώρος άπολύτου κρατικής κυριαρχίας. Ο υπερκείμενος στα χωρικά ύδατα έναέριος χώρος είναι άκριβώς ίδιας έκτασης και όρίων μέ τόν υποκείμενο θαλάσσιο χώρο, όρίζόμενος κατακορύφως από τό εσχατο θαλάσσιο όριο της επικράτειας προς τόν ουρανό. Τά υπερκείμενα υπείκουσι τοις υποκειμένοις. "Όταν, επομένως τά χωρικά ύδατα είναι στά 6 μίλια επίσης 6 μίλια είναι και ο έναέριος χώρος. Τό ίδιο άκριβώς ισχύει και για τά 12 ν.μ.

Εδω, ωστόσο, υπάρχει, μιá περιπλοκή, άπολύτως άκατανόητη. Η Ελλάδα μονομερως τό 1931 καθόρισε μιá ζώνη εύρους 10 ν.μ. έναέριου χώρου πέραν δηλ. από τά 6 ν.μ. που ήταν και είναι ή αιγιαλίτιδα ζώνη της, για σκοπούς διευκόλυνσης της Αεροπορίας και της Αστυνομίας, κυρίως δηλαδή για τή ταχύτερη διέλευση των αεροπλάνων της ταχυδρομικής ύπηρεσίας, ζώντος άκόμη του Κεμάλ Ατατούρκ. Η Τουρκία, επειδή δέν έθεώρησε τήν επέκταση αυτή ως επέκταση της κυριαρχίας της Ελλάδας σέ έναέριο χώρο 10 ν.μ. δέν εναντιώθηκε έως τό 1973. Εκτοτε όμως θεωρεί ότι ή ζώνη αυτή, ή πέραν των 6 ν.μ. της ελληνικής αιγιαλίδας, άποτελεί καταχρηστική, παράνομη και μονομερή άσκηση κυριαρχικών δικαιωμάτων εκ μέρους της Ελλάδος. Γι' αυτό άποστέλλει συχνά πικνά τά μαχητικά της αεροπλάνα σφιμφοθητώντας, άκριβως, τό πέραν των 6 ν.μ., ελληνικό έναέριο χώρο. Είναι τό περι-

βόητο ζήτημα των καθημερινών σχεδόν τουρκικών διεισδύσεων στη ζώνη των 4 ν.μ., πράγμα που συνεπάγεται την αντίστοιχη απάντηση της ελληνικής αεροπορίας αναγνωρίσεων και αναχατίσεων. Έξ αιτίας αυτών των τουρκικών διεισδύσεων και των ελληνικών αναχατίσεων, σ' αυτή τη ζώνη διεξάγεται μία ιδιότυπη, άνευ χρήσεως πυρών, αερομαχία, πράγμα που στοιχίζει και στις δύο χώρες άπειρα εκατομμύρια δολάρια, ένιστε και ζωές, όπως ο άτυχος πιλότος του τελευταίου «συμβάντος» στα άνοιχτά της Καρπάθου. Είναι ένα αγκάθι αυτά τα 4 ν.μ. που η Ελλάδα θεωρεί, μονομερώς, ότι αποτελούν κυριαρχικό της δικαίωμα.

Η αναντιστοιχία ωστόσο αιγιαλίτιδος ζώνης και έναέριου χώρου είναι ένα θέμα στο οποίο οι δύο χώρες, ως σήμερα, παρά τις αναρίθμητες συναντήσεις και συζητήσεις δεν έχουν απαντήσει, αφού για την ώρα δεν έχει υπάρξει καμία υποχώρηση ούτε από τη μία ούτε από την άλλη μερικά. Η Τουρκία, όπως τονίστηκε ήδη, θεωρεί ότι αιγιαλίτιδα ζώνη και έναέριος χώρος συμπύκνουν στα 6 ναυτ. μίλια η Ελλάδα θεωρεί ότι ο έναέριος χώρος της εκτείνεται στα 10 ν.μ., αν και η αιγιαλίτιδα ζώνη της είναι τώρα 6 ν.μ. Αλλά διατηρεί το δικαίωμά της, κατά το Δίκαιο της Θάλασσας, να την επεκτείνει ως τα 12 ν.μ. όταν θα αποφασίσει «πότε και πώς θα το άσκησει». Είναι φανερό ότι οι εκατέρωθεν θέσεις δεν συμβιβάζονται, η ένταση θα παραμένει, θα έγκυμονεί συνεχώς έπεισόδια, μη αποκλεισμένων και των θερμών. Είναι επίσης σίγουρο ότι η Ελλάδα για να προασπίζεται αυτό της τό δικαίωμα επί των 4 ν.μ. (πέραν των 6 ν.μ. έως τα 10 του έναέριου χώρου) υποχρεώνεται να πληρώνει τεράστια ποσά ώστε να μπορεί ν' αντιμετώπιζει αυτό που ονομάζει δικαίωμά της. Έπομένως και πάσα συζήτηση περί μειώσεως των έξοπλιστικών δαπανών, με δεδομένη αυτή τη διαφορά, αποτελεί εκδήλωση πνεύματος φιλειρηνισμού χωρίς πρακτικό αποτέλεσμα. Είναι τέτοια η αξίωση της Ελλάδας που δεν της επιτρέπει να περιορίσει τον αεροπορικό της στόλο. Και τώρα μάλιστα διαπραγματεύεται να αγοράσει 30 νέα μαχητικά, τέταρτης γενιάς ώστε να πλησιάσει την αριθμητική δύναμη του τουρκικού αεροπορικού στόλου. Ο δρόμος αυτός πέρα από άβάστακτος είναι δρόμος στο σκοτάδι, χωρίς προοπτική και δεν μπορεί να κάμψει παρά μόνον την άντοχή του ελληνικού λαού.

Η ύφαλοκρηπίδα

Όταν υπογραφόταν η συνθήκη της Λωζάννης δεν υπήρχε πρόβλημα ύφαλοκρηπίδας ακόμη και ο όρος ήταν άγνωστος. Τό θέμα προέκυψε όταν διαπιστώθηκε ότι και ο υποθαλάσσιος βυθός ένδεχομένως είναι οικονομικά ενδιαφέρων, ουσιαστικά μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο. Μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας υπάρχει πλήρης άβεβαιότητα ως προς τό εύρος της ύφαλοκρηπίδας εκάστης. Κατ' άρχήν, όπως ειπώθηκε και πιο πάνω, η ύφαλοκρηπίδα άρχίζει από κεί που τελειώ-

νουν τά χωρικά ύδατα μιās χώρας. Δεδομένου ότι στο ζήτημα των χωρικών ύδάτων δεν έχει υπάρξει ακόμη ξεκαθάρισμα είναι άδύνατο να όρισθει και η ύφαλοκρηπίδα. Έπομένως και η παραπομπή στη Χάγη θά είναι άτελέσφορη χωρίς τον προηγούμενο προσδιορισμό της αιγιαλίτιδος ζώνης. Χωρίς αυτόν τον προσδιορισμό, και την ύπογραφή του προαπαιτούμενου συνυποσχετικού και από τις δύο χώρες τό δικαστήριο της Χάγης δεν μπορεί να δικάσει.

Κατά δεύτερο λόγο η Τουρκία θεωρεί ότι τά νησιά δεν έχουν ύφαλοκρηπίδα. Κατά την άποψη της η ύφαλοκρηπίδα είναι προέκταση της ήπειρωτικής άκτής. Αντίθετα η Ελλάδα θεωρεί ότι και τά νησιά έχουν ύφαλοκρηπίδα. Η διάσταση είναι αγεφύρωτη αν δεν υπάρξουν εκατέρωθεν συμβιβασμοί. Διότι, με βάση την ελληνική άποψη περί ύφαλοκρηπίδας και με επέκταση των χωρικών ύδάτων στα 12 μίλια τό δικαίωμα της Ελλάδας στα νερά του Αιγαίου θά επέκτεινονταν στο 70,35% της επιφανείας από 41,7% που είναι τώρα. Αντίθετα, αν και η Τουρκία επεκτείνει τά χωρικά της ύδατα στα 12 ν.μ. και ταυτόχρονα άποδεχόταν ότι έχουν ύφαλοκρηπίδα και τά νησιά τότε θά αύξανε τό δικαίωμά της κατά 1% περίπου για να φτάσει συνολικά τό 9,2% της επιφανείας του Αιγαίου

Τό ζήτημα της διάστασης ως προς την ύφαλοκρηπίδα είναι κυρίως οικονομικό. Και τούτο διότι, με βάση τις γεωτρήσεις και μελέτες που ως τώρα έχουν γίνει, ο υποθαλάσσιος βυθός του δόρειου Αιγαίου, όπως και δυτικά της Ρόδου «κρύβει πετρέλαιο». Με βάση τά 70 δολ. τό βαρέλι που κοστίζει σήμερα τό πετρέλαιο και τά 10 δια. ευρώ που θά πληρώνει η Ελλάδα για πετρέλαιο τό 2006 (σχεδόν 5% του ΑΕΠ) καταλαβαίνει κανείς την κρισιμότητα του ζητήματος και για τις δύο χώρες. Υπολογίζουν μερικοί ότι μόνον τά πετρέλαια άνατολικώς της Θάσου μπορεί να άποφέρουν πάνω από 100.000 βαρέλια την ήμέρα. Άρα τά νόμιμα και άπαραγόραπτα εθνικά μας δικαιώματα «μυρίζουν πετρέλαιο». Όπως και τά τουρκικά άλλωστε.

Πιστεύω ότι οι δύο χώρες πρέπει να καταλήξουν σε κάποιον, συμφερετικό και για τις δύο συμβιβασμό. Και συμβιβασμός δεν σημαίνει μονά χάνεις ζυγά κερδιάς. Συμβιβασμός δεν σημαίνει επίσης οι δύο χώρες να κάνουν δισεκατομμύρια δολάρια στον άέρα και τη θάλασσα και να κάνουν διακηρύξεις περί άπαραγοράπτων δικαιωμάτων της φυλής. Η Τουρκία είναι πιά μιá θαλασσινή δύναμη όπως και η Ελλάδα. Τό Αιγαίο δεν μπορεί να άνήκει αποκλειστικά ούτε στην Τουρκία ούτε στην Ελλάδα ούτε στα ψάρια. Η λογική της καταλλαγής και της συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών, που συμφέρει και τις δύο, πρέπει να βρει τρόπο για συνεκμετάλλευση του Αιγαίου. Εκεί θά θεμελιωθεί και η ειρήνη που θά ενώνει και η συνύπαρξη που θά άντλει από τον πλούτο του Αιγαίου.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ

του Γιώργου Ίωαννίδη

Τό «πρόβλημα» και τό «αίτημα»

Σέ όσους παρακολουθοῦν τίς συζητήσεις γιά τήν ἐκπαίδευση εἶναι γνωστό ὅτι ἓνα ἀπό τά ἀγαπημένα μότο τόσο τῆς σημερινῆς, ὅσο καί τῆς προηγούμενης κυβέρνησης εἶναι ἡ ἀνάγκη σύνδεσης τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος μέ τήν ἀγορά. Σύμφωνα μέ τό κεντρικό ἐπιχείρημα πού διατυπώνεται ἀπό τούς ἰθύνοντες, ὑπάρχει μιά ἀπόσταση ἀνάμεσα στό ἐκπαιδευτικό σύστημα καί τήν ἀγορά ἐργασίας, πού τελικά ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τήν ἐπιβράδυνση τῆς ἀνάπτυξης καί τῆς διατήρηση ὑψηλῶν ποσοστῶν ἀνεργίας, ἰδιαίτερα στούς νέους. Μέ λίγα λόγια, ὑποστηρίζουν ὅτι τό πρόβλημα τῆς ἀνεργίας σήμερα σέ μεγάλο βαθμό εἶναι πρόβλημα προσφοράς ἐργασίας καί ὄχι ζήτησης. Πρακτικά αὐτό σημαίνει ὅτι οἱ ἐπιχειρήσεις διαθέτουν θέσεις ἐργασίας πού μένουν κενές ἐπειδή οἱ ὑποψήφιοι ἐργαζόμενοι δέν ἔχουν τίς ἀπαραίτητες δεξιότητες. Ἀπό κοντά ἀκολουθοῦν καί οἱ ἐπιχειρηματίες, πού σέ κάθε εὐκαιρία ἐπιβεβαιώνουν τοῦ λόγου τό ἀληθές.¹

Κάπως ἔτσι προκύπτει πιεστικό τό αἶτημα γιά μεγαλύτερη σύνδεση τῆς ἐκπαίδευσης μέ τήν ἀγορά ἐργασίας. Ἐπιπρόσθετα, αὐτό τό αἶτημα βρῖσκει ἀπήχηση σέ μεγάλο τμήμα καί τῶν φοιτητῶν-σπουδαστῶν οἱ ὁποῖοι πιέζουν γιά περισσότερο «πρακτικό προσανατολισμό» τῶν σπουδῶν τους, μέ ἀντίστοιχη μείωση φυσικά τοῦ «θεωρητικοῦ σκέλους». Πάνω σέ αὐτό τό ἔδαφος πατᾶ καί ἡ ἠγεσία τοῦ ὑπ. Παιδείας καί προωθεῖ μέτρα γιά μιά συγκεκριμένου τύπου ἀξιολόγηση τῶν Πανεπιστημίων, γιά τῆς φιλελευθεροποίηση (μέ τήν οἰκονομική ἔννοια τοῦ ὄρου) τοῦ πλαισίου λειτουργίας τους κ.λπ.

Εἶναι ὅμως τά πράγματα ἔτσι; Ἡ ὑψηλή ἀνεργία τῶν νέων ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι δέν διαθέτουν τίς ἀπαραίτητες δεξιότητες ὥστε νά καλύψουν ὑπαρκτές θέσεις ἐργασίας; Ὑπάρχει ἀναντιστοιχία τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος μέ τήν ἀγορά ἐργασίας, καί ἂν ναι ποιά εἶναι τά χαρακτηριστικά της;

Πρῖν μποῦμε στήν οὐσία τῆς κουβέντας πρέπει νά γίνουν κάποιες ἀπαραίτητες ἀποσαφηνίσεις. Στόν τρέχοντα διάλογο ἡ ἔννοια «ἐκπαιδευτικό σύστημα» συχνά χρησιμοποιεῖται (ὄχι τυχαῖα) μέ διττό τρόπο. Ἀπό τήν μιά ἐννοεῖται τό σχολεῖο καί τά Πανεπιστήμια. Ταυτόχρονα ὅμως νοεῖται καί ὅλο τό σύστημα Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαίδευσης καί Κατάρτισης. Ἡ διάκριση ὅμως μεταξύ ἐκπαίδευσης καί κατάρτισης εἶναι οὐσιώδης, ὄχι μόνο γιά θεωρητικούς ἀλλά καί γιά πραγματικούς λόγους.

Γιά παράδειγμα εἶναι πιθανό σέ κάποιους ἐπαγγελ-

ματικούς κλάδους νά ὑπάρχει ὄντως ἔλλειψη εἰδικευμένων τεχνιτῶν. Ὁ κλάδος τῆς ἐπισκευῆς αὐτοκινήτου εἶναι μιά τέτοια περίπτωση. Ἐνα ἀπό τά στοιχεῖα πού τόν χαρακτηρίζουν εἶναι οἱ μεγάλες τεχνολογικές ἀλλαγές τά τελευταῖα χρόνια. Τόσο ἡ τεχνολογία πού ἐνσωματώνουν τά αὐτοκίνητα, ὅσο καί τά ἐργαλεῖα πού χρησιμοποιοῦν οἱ τεχνίτες ἔχουν ἀλλάξει. Σέ τέτοιες περιπτώσεις τό σύστημα ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης μπορεῖ καί πρέπει νά παρεμβαίνει ἐκπαιδεύοντας νέους καί παλαιότερους ἐργαζόμενους στίς νέες τεχνικές. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ ἐπαγγελματική κατάρτιση ὀφείλει νά εἶναι προσανατολισμένη στίς ἀνάγκες τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας, ἀφοῦ τίς δικές της ἀνάγκες ἔρχεται νά καλύψει. Ὡστόσο, ὅτι ἡ ἐπαγγελματική κατάρτιση πρέπει νά εἶναι συνδεδεμένη μέ τήν ἀγορά ἐργασίας δέν σημαίνει καί ὅτι δέν ὑπάρχουν κανόνες ἢ διαφορετικές μεθοδολογίες γιά τό πῶς θά ἐπιτευχθεῖ ἡ σύνδεση αὐτή. Οὔτε βέβαια ὅτι δέν ὑπάρχουν συμφέροντα πίσω ἀπό τήν ἄθλια κατάστασή της σήμερα στήν Ἑλλάδα. Τό γεγονός, γιά παράδειγμα, ὅτι ἔλλειψαι ἑνός φορέα ἐλέγχου καί πιστοποίησης, οἱ γνώσεις πού ἀποκοτῶν οἱ καταρτιζόμενοι στά ΚΕΚ δέν ἀναγνωρίζονται θεσμικά (ἄρα καί μισθολογικά) δέν ἀποτελεῖ «παράβλεψη». Ἡ ἄθλια κατάσταση τῶν ΙΕΚ εἶναι ἀκόμη ἓνα ζήτημα. Ὅπως καί νά ἔχει, τά ζητήματα ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης εἶναι σημαντικά καί δυστυχῶς δέν τούς ἔχουμε δώσει ἀκόμη τῆ δέουσα προσοχή.

Ὡστόσο, τό αἶτημα σύνδεσης τῆς ἐκπαίδευσης μέ τήν ἀγορά ἐργασίας δέν ἀναφέρεται μόνο στήν ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση. Συχνά (καί κυρίαρχα) ἀναφέρεται καί στό Πανεπιστήμιο. Ἐδῶ ὅμως ὑποκρύπτονται

1. Βλ. ἔκθεση ΙΝΕ-ΓΣΕΕ «Ἡ ἀνταγωνιστικότητα τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας», 2005. Ἀπαραίτητη ἀποσαφήνιση: Εἶναι γεγονός ὅτι πολλοί ἐπιχειρηματίες δηλώνουν ὅτι ἀντιμετωπίζουν δυσκολίες στήν ἐξεύρεση καταρτισμένου προσωπικοῦ καί ὅτι σέ πολλές περιπτώσεις αὐτή ἡ δήλωσή τους εἶναι ἀληθινή. Τό ἴδιο συμπέρασμα προκύπτει καί ἀπό τήν ἐρευνα τῆς ΓΣΕΒΕΕ «Κίνητρα καί ἐμπόδια γιά τήν αὐξηση τῆς ἀπασχόλησης στούς αὐτοαπασχολούμενους καί στίς Πολύ Μικρές Ἐπιχειρήσεις». Ἡ λαθροχειρία ὅμως (καί πάλι ὄχι τυχαῖα) πού γίνεται ἀπό τήν πλευρά τῆς κυβέρνησης, εἶναι ὅτι παραβλέπει τό γεγονός ὅτι αὐτή ἡ δήλωση ἀναφέρεται στό σύστημα ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης καί ὄχι ἐκπαίδευσης. Αὐτό πού λένε στήν οὐσία εἶναι ὅτι τό ἐπίπεδο γνώσεων τῶν ἀποφοίτων σχολῶν ζαχαροπλαστικῆς, ἐπιπλοποιῶν, ὑδραυλικῶν κ.λπ. εἶναι ἐξαιρετικά χαμηλό.

άλλα πράγματα. Είναι και ιδεολογικοί και δημοσιο-οικονομικοί οι λόγοι. Ιδεολογικοί γιατί οι κυβερνώντες είναι δεξιοί, δημοσιο-οικονομικοί γιατί η άπελευθέρωση της αγοράς της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σημαίνει αυτόματα μείωση της υποχρέωσης του κράτους να την στηρίζει, άρα και να την χρηματοδοτεί. Φυσικά η σύνδεση του πανεπιστημίου με την αγορά ενέχει και μία σειρά άλλων σημαντικών επιπτώσεων που σχετίζονται με την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης, τό επισημολογικό ακόμη στάτους της κάθε επιστήμης κ.α. που έχουν ήδη σχολιαστεί (και θά συνεχίσουν να σχολιάζονται).

Έκτός όμως από τα ακαδημαϊκά ζητήματα υπάρχει και τό ερώτημα αν και σε ποίο βαθμό αυτά που υποστηρίζει ή κυβέρνηση ισχύουν. Μέ άλλα λόγια, ισχύει ότι οι πτυχιούχοι των πανεπιστημίων δέν είναι επαρκώς καταρτισμένοι ώστε να καλύψουν τις ανάγκες των επιχειρήσεων που έχουν αδιάθετες θέσεις εργασίας; Εάν ισχύει, πρέπει να μπορούμε να βρούμε κάποιες ποσοτικές αποτυπώσεις της υποτιθέμενης ανάγκης. Άς δούμε τί μās λένε τά στατιστικά στοιχεία της Έρευνας Έργατικού Δυναμικού της Στατιστικής Υπηρεσίας.

Άπασχόληση - ανεργία και εκπαιδευτικό επίπεδο

Στόν πίνακα 1 βλέπουμε την κατάσταση άπασχόλησης του συνόλου του πληθυσμού της χώρας (έξαιρείται ή ηλικιακή ομάδα 0-14) για τό έτος 2005. Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι τά ποσοστά ανεργίας για κάθε εκπαιδευτική ομάδα είναι περίπου τά ίδια. Τά υψηλότερα ποσοστά ανεργίας παρουσιάζουν όσοι διαθέτουν άπολυτήριο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (10,8%) και τά χαμηλότερα όσοι διαθέτουν άπολυτήριο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (7,6%). Τό τελευταίο δέν αποτελεί έκπληξη άφου τό μεγαλύτερο τμήμα της εκπαιδευτικής ομάδας «Πρωτοβάθμια εκπαίδευση» άφορα ανθρώπους μεγαλύτερων ηλικιών (άνω των 50 ετών). Οί άνθρωποι αυτοί διαθέτουν ήδη εργασία και είναι ένταγμένοι στην αγορά εργασίας. Τά προβλήματα για αυτούς ξεκινούν από τή στιγμή που χάνουν τή δουλειά τους. Επιπροσθέτως αυτές οι ηλικιακές ομάδες παρου-

	Άπασχολούμενοι	Άνεργοι
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	90,6%	9,4%
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	89,2%	10,8%
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	92,4%	7,6%
Δέν πήγε καθόλου σχολείο	91,0%	9,0%
ΣΥΝΟΛΟ	90,4%	9,6%

σιάζουν πολύ ύψηλά ποσοστά «μη οικονομικά ενεργού» πληθυσμού.² Πολλοί έχουν βγει στη σύνταξη, άλλοι (κυρίως γυναίκες) δέν μπήκαν ποτέ στην αγορά εργασίας (νοικοκυρές).

Τό ενδιαφέρον όμως στοιχείο είναι ότι ή παραπάνω εικόνα διαφοροποιείται έντονα όταν εξετάζουμε έπιμέρους ηλικιακές ομάδες, και πίο συγκεκριμένα αυτή των νέων ανθρώπων. Άς δούμε τόν αντίστοιχο πίνακα, αυτή τή φορά όχι για τό σύνολο του πληθυσμού αλλά μόνο για τήν ηλικιακή ομάδα «20-29 ετών» (Πίνακας 2).

	Άπασχολούμ.	Άνεργοι	ΣΥΝΟΛΟ ⁴
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	79,8%	20,2%	424.776
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	82,7%	17,3%	921.006
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	87,1%	12,9%	114.858
Δέν πήγε καθόλου σχολείο	57,6%	42,4%	4.708
ΣΥΝΟΛΟ	81,9%	18,1%	1.465.348

Έδώ οι κάτοχοι διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου, όπως και οι πτυχιούχοι ανώτατων σχολών (έντάσσονται στην κατηγορία «Τριτοβάθμια εκπαίδευση»), παρουσιάζουν ποσοστά ανεργίας άρκετά υψηλότερα άπ' ό,τι αυτοί που έχουν τελειώσει τό Λύκειο (20,2% έναντι 17,3%).

Πολύ ύψηλά ποσοστά ανεργίας παρουσιάζουν και όσοι δέν πήγαν καθόλου σχολείο⁵ ωστόσο αυτό είναι λιγότερο σημαντικό άπ' ό,τι τά ποσοστά δείχνουν, δεδομένου του έξαιρετικά μικρού άπόλυτου άριθμού όσων έντάσσονται στην κατηγορία αυτή (πρόκειται για

2. Για παράδειγμα για τήν ηλικιακή ομάδα 55-64 ετών, τό 57% άνήκει στόν μη οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Είναι δηλαδή είτε συνταξιούχοι είτε δέν αναζητούν εργασία για όποιοδήποτε λόγο. Τό αντίστοιχο ποσοστό για τήν ηλικιακή ομάδα 65-74 είναι 93,6% (εύτυχως!).

3. Στούς πίνακες που ακολουθούν στην κατηγορία «Τριτοβάθμια εκπαίδευση» συμπεριλαμβάνονται και όσοι διαθέτουν πτυχίο Άνώτερης Τεχνικής Σχολής.

4. Αυτό τό σύνολο περιλαμβάνει και τούς «μη οικονομικά ενεργούς». Άποτελεί δηλαδή τό σύνολο του πληθυσμού ηλικίας 20-29 ετών. Άντίθετα τά ποσοστά ανεργίας και άπασχόλησης δέν περιλαμβάνουν τόν μη οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Τό ποσοστό ανεργίας δηλαδή προκύπτει από τή διαίρεση των άνέργων προς τό άθροισμα των άπασχολούμενων και των άνέργων. Ό λόγος που αναφέρεται τό σύνολο στόν πίνακα 2 είναι προκειμένου να έχουμε και μία εικόνα για τά πραγματικά μεγέθη της ηλικιακής ομάδας που εξετάζουμε. Σημαντικό όταν μιλάμε για ανθρώπους.

4.708 νέους, εκ των οποίων εργάζονται οι 944, άνεργοι είναι οι 694 και μη οικονομικά ενεργοί είναι οι 3.070). Τό σύνολο των νέων που δέν πήγαν καθόλου σχολείο αποτελεί τό 0,32% του συνολικού πληθυσμού 20-29 ετών.

Από τήν αναλυτικότερη εξέταση των στοιχείων προκύπτει ότι για τούς κατόχους Διδακτορικού ή Μεταπτυχιακού ή ανεργία άνέρχεται στο 16,9%, για τούς κατόχους πτυχίου Ανώτατης Έκπαίδευσης είναι 22,9%, στους απόφοιτους Λυκείου ή ανεργία φτάνει τό 18,1% και στους απόφοιτους Γυμνασίου τό 14,7%. Μέ άλλα λόγια οι απόφοιτοι πανεπιστημίου παρουσιάζουν τά υψηλότερα ποσοστά ανεργίας ανάμεσα σέ όλες τίς εκπαιδευτικές ομάδες.

Η απάντηση που δίνεται συνήθως είναι ότι ακριβώς ή σύνδεση του εκπαιδευτικού συστήματος μέ τήν αγορά είναι προβληματική και υπάρχει πρόβλημα προσφοράς εργασίας. Τά υψηλά ποσοστά ανεργίας των αποφοίτων ανώτατων σχολών, λένε, αποδεικνύουν ότι δέν είναι οι απόφοιτοι επαρκώς καταρτισμένοι ώστε νά βρουν δουλειά.

Η εξέλιξη τής απασχόλησης των νέων

Σύμφωνα μέ τά στοιχεία τής Έρευνας Έργατικού Δυναμικού, τήν περίοδο 2000-2005 ή απασχόληση στον

ιδιωτικό τομέα τής οικονομίας αύξηθηκε κατά 180.000 θέσεις (αύξηση 6%). Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι τό 2005 υπήρχαν στον ιδιωτικό τομέα 180.000 περισσότεροι εργαζόμενοι απ' ό,τι τό 2000. Βάσει των στοιχείων, τήν περίοδο 2000-2005 δημιουργήθηκαν 404.000 νέες θέσεις εργασίας και χάθηκαν περίπου 224.000. Ο αγροτικός τομέας κατέχει τά πρωτεία στή μείωση τής απασχόλησης, αφού κατά τή διάρκεια τής πενταετίας οι απασχολούμενοι σέ αυτόν μειώθηκαν κατά 170.000. Αντίθετα ή μεγαλύτερη αύξηση παρατηρήθηκε στον τομέα των Κατασκευών (+73.000), στις λεγόμενες Άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες (+69.000), στο Λιανικό Έμπόριο (+53.000), και στα Ξενοδοχεία & Εστιατόρια (+16.700). Αυτόι οι κλάδοι δημιούργησαν περίπου τό 56,8% των νέων θέσεων απασχόλησης. Αλλά για τό σύνολο τής οικονομίας. Τί συμβαίνει όμως για τούς νέους 20-29 ετών;

Τά πράγματα εδώ είναι λίγο διαφορετικά. Τό 2005, στο σύνολο τής οικονομίας, έχουμε μιά καθαρή μείωση των νέων εργαζομένων 20-29 ετών κατά 28.000 άτομα (-4%). Μήν βιαστείτε νά πείτε ότι αυτό είναι όπωσδήποτε αρνητική εξέλιξη. Αν κάποιος πάει λίγο πιο βαθειά στα στοιχεία θά διαπιστώσει ότι ή μείωση αυτή προκαλείται αποκλειστικά από τήν υπο-ομάδα 20-24 ετών. Αντίθετα οι απασχολούμενοι 25-29 ετών αυξάνονται. Από πού προκαλείται ή μείωση των εργαζομένων 20-24 ετών; Από τό γεγονός ότι αυξάνεται ό

Πίνακας 3
Εκπαιδευτική διάρθρωση απασχολούμενων νέων 20-29 ετών
στον ιδιωτικό τομέα
2000-2005

	2000	Ποσοστό έπί του συνόλου -2004-	2005	Ποσοστό έπί του συνόλου -2005-	Διαφορά 2000-2005
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακός τίτλος ή πτυχίο ΑΕΙ-ΤΕΙ	70.040	9%	71.061	10%	1.021
Πτυχίο Άνωτερης Τεχνικής Έπαγγελματικής Εκπαίδευσης ⁵	138.867	18,3%	162.011	22,2%	23.144
Άπολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης ⁶	456.182	60,2%	423.179	58,0%	- 33.003
Άπολυτήριο Δημοτικού ⁷	90.362	11,9%	72.464	9,9%	- 17.898
Δέν πήγε καθόλου σχολείο	2.057	0,3%	944	0,1%	- 1.113
ΣΥΝΟΛΟ	757.676	100%	729.659	100%	- 28.017

αριθμός όσων σπουδάζουν. Καί πάλι μᾶς προκύπτει ὅτι τό εκπαιδευτικό επίπεδο τῶν νέων αὐξάνει. Εἶναι λιγότεροι αὐτοί πού ἀναζητοῦν ἐργασία μόνο μέ τό ἀπολυτήριο τοῦ Λυκείου.

Οἱ κλάδοι στοὺς ὁποίους αὐξάνεται ἡ ἀπασχόληση τῶν νέων εἶναι οἱ ἄλλες ἐπιχειρηματικές δραστηριότητες (+12.700), οἱ Κατασκευές (+11.700), οἱ ἄλλες δραστηριότητες παροχῆς ὑπηρεσιῶν (+7.500) καί τό Χονδρικό Ἐμπόριο (+3.000). Ἀντίθετα οἱ μεγαλύτερες ἀλώ-

σύγκριση μεταξύ τοῦ 2000 καί τοῦ 2005.

Ἀπό τόν πίνακα 3 μποροῦμε νά βγάλουμε κάποια πρῶτα συμπεράσματα. Φαίνεται ὅτι τό εκπαιδευτικό επίπεδο τῶν νέων ἐργαζομένων κατά τήν 5ετία βελτιώνεται. Τό 2000 οἱ νέοι ἐργαζόμενοι μέ κάποιοι τύπου πτυχίο (ΑΕΙ, ΤΕΙ, ΙΕΚ κ.λπ.) ἀποτελοῦσαν τό 27,3% τῶν νέων ἐργαζομένων. Τό 2005 τό ποσοστό αὐτό ἀνέρχεται σέ 32,2%. Ἡ αὐξηση ὀφείλεται κατά κύριο λόγο σέ αὐτούς πού διαθέτουν πτυχίο ἐπαγγελ-

Πίνακας 4

Σύγκριση εκπαιδευτικοῦ ἐπιπέδου ἐργαζομένων στόν ιδιωτικό τομέα 2000-2005
-κλάδοι: Κατασκευές, Λιανικό Ἐμπόριο, Ξενοδοχεῖα & Ἐστιατόρια, Ἄλλες ἐπιχειρηματικές δραστηριότητες-
-σύνολο πληθυσμοῦ-

	2000	Εκπαιδευτική σύνθεση -2004-	2005	Εκπαιδευτική σύνθεση -2005-
Διδακτορικό/Μεταπτυχιακός τίτλος/πτυχίο ΑΕΙ-ΤΕΙ	140.333	12%	183.176	13%
Πτυχίο Άνωτερης Τεχνικής Εκπαίδευσης	134.420	11%	188.271	13%
Άπολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	588.573	50%	740.453	52%
Άπολυτήριο Δημοτικού	319.013	27%	301.512	21%
Δέν πήγε καθόλου σχολείο	6.176	1%	4.791	0%
ΣΥΝΟΛΟ	1.188.515	100%	1.418.203	100%

σεις παρατηροῦνται στόν ἀγροτικό τομέα (-25.400), στή Βιομηχανία τροφίμων καί ποτῶν (-7.500), στήν Ἐκπαίδευση (-6.300) καί στήν κατασκευή εἰδῶν ἔνδυσης (-5.200). Τό σημαντικό ὅμως εἶναι νά δοῦμε καί τή σύνθεση τῶν νέων ἐργαζομένων 20-29 ετών κατά επίπεδο ἐκπαίδευσης. Στόν πίνακα 3 παρουσιάζεται ἡ

5. Κ.Ε.Κ., Ι.Ε.Κ., ιδιωτικές καί δημόσιες σχολές ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης κ.λπ.

6. Ἀπόφοιτοι Λυκείου & ἀπόφοιτοι Γυμνασίου πού δέν συνέχισαν στό Λύκειο.

7. Ἀπόφοιτοι Δημοτικοῦ καί ὅσοι παρακολούθησαν μόνο κάποιες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ.

ματικής κατάρτισης. Ο αριθμός των νέων εργαζομένων με πτυχίο Ανώτατης Εκπαίδευσης έχει παραμείνει σχεδόν σταθερός.

Αντίστοιχα μειώνεται τό ποσοστό των εργαζόμενων νέων με άπολυτήριο μέσης εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, τό 2005 οι νέοι εργαζόμενοι με άπολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης ή Δημοτικού ήταν κατά 50.000 λιγότεροι από τό 2000.

Ας δοῦμε ακόμη τήν εκπαιδευτική σύνθεση των κλάδων πού φαίνεται νά πρωτοστατοῦν στή δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. Στόν πίνακα 4 παρουσιάζεται ή σύγκριση του εκπαιδευτικού επιπέδου των απασχολούμενων (όλων των ηλικιών) στους κλάδους Κατασκευές, Λιανικό Έμπόριο, Ξενοδοχεία & Εστιατόρια καί Άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες, των ετών 2000 καί 2005.

Η εικόνα πού διαμορφώνεται είναι αντίστοιχη με αυτή του προηγούμενου πίνακα, με εξαίρεση ότι εδώ οι κάτοχοι άπολυτηρίου Μέσης Εκπαίδευσης αυξάνονται. Αυτό πού διαπιστώνουμε είναι ότι τό εκπαιδευτικό επίπεδο έχει βελτιωθεί ελάχιστα. Οι εργαζόμενοι κάτοχοι πτυχίου Ανώτατης σχολής αυξήθηκαν κατά 42.000 περίπου, οι εργαζόμενοι κάτοχοι πτυχίου επαγγελματικής εκπαίδευσης αυξήθηκαν κατά 53.000 καί οι εργαζόμενοι κάτοχοι άπολυτηρίου μέσης εκπαίδευσης αυξήθηκαν κατά 152.000 περίπου. Αντίθετα μειώθηκαν οι εργαζόμενοι με άπολυτήριο δημοτικού (πράγμα φυσιολογικό λόγω τής γήρανσης του πληθυσμού καί τής σταδιακής αποχώρησης αυτής τής ομάδας από τό εργατικό δυναμικό).

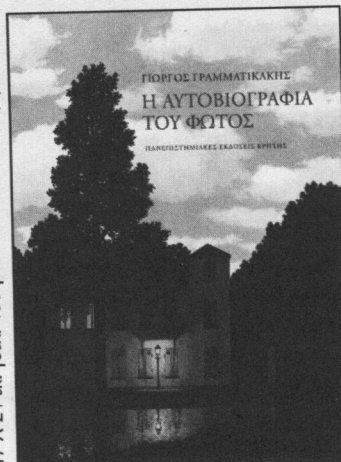
Μέ άλλα λόγια, από τις 229.688 θέσεων εργασίας πού δημιουργήθηκαν σε αυτούς τους κλάδους, τό 66% άφορᾶ θέσεις εργασίας πού καλύφθηκαν από άπόφοιτους μέσης εκπαίδευσης, τό 23% άφορᾶ θέσεις πού καλύφθηκαν από άπόφοιτους ΙΕΚ, ΚΕΚ κ.λπ. καί τό 18% άφορᾶ θέσεις πού καλύφθηκαν από άπόφοιτους πανεπιστημίου.

Συμπεράσματα

Αυτό λοιπόν πού προκύπτει από τά στοιχεία είναι ότι τό πρόβλημα είναι ακριβώς τό αντίθετο από αυτό πού προσπαθοῦν νά μάς πείσουν ότι είναι. Δέν αντιμετωπίζουμε πρόβλημα προσφοράς εργασίας αλλά ζήτησης. Ο χαρακτήρας τής ελληνικής οικονομίας είναι τέτοιος πού οι νέες θέσεις εργασίας πού δημιουργεί δέν απαιτούν ύψηλό επίπεδο κατάρτισης. Οι νέες θέσεις εργασίας πού δημιουργούνται καλύπτονται κατά κύριο λόγο από άπόφοιτους του Λυκείου ή σχολών επαγγελματικής κατάρτισης. Προφανώς καί υπάρχει μιά απόσταση ανάμεσα στό Πανεπιστήμιο καί τήν αγορά εργασίας, τό σκέλος όμως πού ύστερεί δέν είναι τό Πανεπιστήμιο αλλά ή αγορά. Είναι ή αγορά πού άδυνατεί νά απορροφήσει ανθρώπους με ύψηλές δεξιότητες καί όχι τό εκπαιδευτικό σύστημα πού δέν μπορεί νά καλύψει τις ανάγκες τής. Ο νοῶν νοείτω!

Γιώργος Γραμματικάκης Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΦΩΤΟΣ

17 X 24 εκ. | σελ. 480 | ISBN 960-524-207-9 | Τιμή: 24,00 €

«Γεννήθηκα πριν από αιώνες αιώνων, σε έναν Χώρο όπου δεν υπήρχε χώρος, και σε έναν Χρόνο όπου δεν υπήρχε χρόνος. Με έναν περιέργο ωστόσο τρόπο, αισθάνομαι ότι προϋπήρχα της γενέσεώς μου. Κι ενώ από τότε όλα έχουν αλλάξει, εγώ αισθάνομαι ότι τίποτε δεν αλλάζει. Η παρουσία μου μετρά το αιώνιο. Δεν αξίζει άλλωστε να συζητά κανείς για πράγματα –την γένεσή μου και την γένεση του Κόσμου– που προκαλούσαν ανέκαθεν διαμάχες».

Με αυτά τα λόγια αρχίζει την αυτοβιογραφία του το αρχέγονο Φως, που η ανακάλυψή του το 1965 υπήρξε από τις σημαντικότερες στην ιστορία της κοσμολογίας. Πριν δώσει τον λόγο στο ίδιο το φως, ο γνωστός συγγραφέας της *Κόμης της Βερενίκης* και των *Κοσμολογικών* παρουσιάζει τους θαυμαστούς τρόπους που, μέσω του φωτός, η επιστήμη οδηγήθηκε στις πιο σπουδαίες κατακτήσεις της: την θεωρία της σχετικότητας, την κβαντική συμπεριφορά του μικροκόσμου, τις σύγχρονες απόψεις για την γένεση και την εξέλιξη του Σύμπαντος. Δεν παραλείπει ακόμη να υπογραμμίσει την σημασία του φωτός για την ίδια την ζωή αλλά και την Τέχνη, ενώ αναφέρεται και στις φιλοσοφικές ή θρησκευτικές αντιλήψεις που συνοδεύουν το φως από τους αρχαίους χρόνους. Βιβλίο εύληπτο και πολυσήμαντο, η *Αυτοβιογραφία του φωτός* περιγράφει με απλά λόγια την συναρπαστική περιπέτεια της σύγχρονης επιστήμης, και απλώς ζητά από τον αναγνώστη να διαβαστεί «πρώτα με τον νου και, ύστερα ή παράλληλα, με την ψυχή».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ

Πρός έναν μεταμοντέρνο ρομαντισμό*

του Νίκου Ροτζώκου

Θά αναφερθώ σε ένα στερεότυπο που τείνει να κατισχύσει στον δημόσιο λόγο στις μέρες μας, τό όποιο αποδίδει στην Όθωμανική Αύτοκρατορία τά χαρακτηριστικά μιās πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Θα προσπαθήσω να δείξω έτσι, με άφορημή τό παράδειγμα αυτό, πώς μιá σύγχρονη κανονιστική άρχή οργάνωσης τών κοινωνιών, εκείνη που αναφέρεται στην πολυπολιτισμικότητα, μπορεί και προβάλλεται αναδρομικά στό παρελθόν ύπαγορεύοντας τούς δικούς της όρους στην ανασύσταση και έρμηνεία του.

Είναι λοιπόν διάχυτη στις μέρες μας μιá αντίληψη, σύμφωνα με τήν όποία στους κόλπους τής Όθωμανικής Αύτοκρατορίας διαφορετικές θρησκείες και πολιτισμοί συνυπήρχαν ειρηνικά, δείχνοντας άνοχη ό ένας άπέναντι στον άλλο και με ύπερτατο έγγητη αυτής τής άνοχής τήν όθωμανική έξουσία. Κι όλα αυτά συνέβαιναν μέχρι τήν έλευση του έθνικισμού και τήν κατάρρευση τής Αύτοκρατορίας.

Σέ μιá εκδήλωση του Ίνστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς για τόν Έντουαρντ Σαϊντ, τόν Οκτώβριο του 2003, ό Στάθης Γουργουρης, καθηγητής τής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια, ανέφερε μεταξύ άλλων τά έξη: «Αναμφισβήτητα, ή δημιουργία του έθνους κατέστρεψε —μιλάω πολύ συγκεκριμένα για τήν Άνατολική Μεσόγειο— τήν Όθωμανική Αύτοκρατορία,

κατέστρεψε τήν πολυπολιτισμικότητα του χώρου. Αυτό ήταν κάτι ήθελμένο, προγραμματισμένο να γίνει για να δημιουργηθούν τά έθνη, δέν έγινε κατά τύχη». Και συνέχιζε ό Γουργουρης: «Ό Σαϊντ στο διβλίο του “Χωρίς Πατρίδα” αναπολεί αυτό τό παρελθόν, καθώς έξησε τά τελευταία ίχνη του, και νομίζω ότι αυτά τόν βοήθησαν να μπορεί ό ίδιος να άντιστέκεται άνέκαθεν στον όποιοδήποτε έθνικισμό, ακόμα και τόν άραδικό. Τό θέμα τής θρησκείας πρέπει να τό δούμε μέσα από αυτήν τήν ιστορική διαφορά μιās εποχής κατά τήν όποία ύπήρχε μιá πολυπολιτισμικότητα και ή θρησκεία έπαιξε έναν ρόλο στην ταυτότητα του άτομου (άλλά σίγουρα δέν έπαιξε πολιτικό ρόλο στην Όθωμανική Αύτοκρατορία) και στη σημερινή εποχή. Κι αυτό είναι ένα πολύ ένδιαφέρον χαρακτηριστικό τής Όθωμανικής Αύτοκρατορίας. Γι’ αυτό και μόρεσαν να συνυπάρξουν διαφορετικοί λαοί».

Η αντίληψη αυτή εκφράζει μιá νοσταλγία για τό όθωμανικό παρελθόν: μιá νοσταλγία για μιá εποχή που δέν είχε σημαδευτεί από τίς μεγάλες πολιτικές και συγκρουσιακές ιδεολογίες τής νεωτερικότητας. Η ίδια αντίληψη δηλώνει έτσι και τήν αντίδραση άπέναντι στον έθνικισμό και τά δεινά που αυτός προκαλεί, με τό να βάξει τούς ανθρώπους να μισούνται και να σφάζονται. Εκφράζει επίσης τήν αντίδραση στα έπιγεννήματα του έθνικισμού, τίς εθνικές ιστοριογραφίες, που άντιμετωπίζουν τό όθωμανικό παρελθόν ως «σκοτεινούς αιώνες», και τούς όθωμανούς ως «δάρδαρους κατακτητές», άποσιωπώντας έτσι τήν πολυμορφία και τή βιοποικιλότητα μέσα στην Αύτοκρατορία υπό τήν άνοχη τής όθωμανικής έξουσίας.

* Τό κείμενο αποτελεί Άνακοίνωση στο Συμπόσιο Πολυπολιτισμικότητα: Διεπιστημονική συνάντηση, του κλάδου τής Πολιτικής Ψυχολογίας τής Έλληνικής Ψυχολογικής Έταιρείας Ελλάδας (ΕΛΨΕ) - 10ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογίας.

Η έν λόγω αντίληψη συνδέεται με μία συνολικότερη αναθεώρηση του οθωμανικού παρελθόντος που εκδηλώνεται κυρίως στον χώρο των πολιτισμικών σπουδών. Θά την χαρακτηρίζα ως ένα είδος μεταμοντέρνου ρομαντισμού. Τό εγχείρημα του μεταμοντέρνισμού γενικότερα παρουσιάζεται ως συνολική κριτική και απόρριψη μιάς παλαιάς γραμμικής-εξελικτικής αντίληψης για την ιστορία, στο πλαίσιο της οποίας προνομιοῦχο θέση κατέχει ο δυτικός πολιτισμός. Σύμφωνα με τή γραμμική-εξελικτική αντίληψη, ή παγκόσμια ιστορία ακολουθεί μία συγκεκριμένη κατεύθυνση προς τόν έξορθολογισμό όλων τών μορφών κοινωνικής ζωής· μιά κατεύθυνση εκδυτικισμού. Η κατεύθυνση αυτή παρουσιάζεται ότι μās δίνει και τό μέτρο σύγκρισης τών διαφορών ιστορικών μορφών ζωής και πολιτισμού. Αυτό τό μέτρο σύγκρισης ὅμως ὀρίζεται με μοναδικό και αποκλειστικό κριτήριο αξιολόγησης τόν δυτικό κόσμο και πολιτισμό. Κι ἐδῶ ἔχει στεγαστεί ή αντίληψη περί τής ἀνωτερότητας του δυτικού πολιτισμού ἔναντι τών ἄλλων, τών «προηγούμενων» μορφών πολιτισμού. Η μεταμοντέρνα θεώρηση, λοιπόν, παρουσιάζεται ως συνολική ἀμφισβήτηση αὐτοῦ του δυτικοκεντρικοῦ ἐξελικτικοῦ σχήματος, ἐπιχειρώντας νά ἀποσαθρώσει τά σταθερά θεμέλιά του, στό ὄνομα τής ἀναζήτησης και τής ἀνάδειξης τής ἑτερότητας και τής διαφορᾶς. Στό πλαίσιο αὐτό, ἐπιχειρεῖται κι αὐτή ή «ἄλλη» (ή διαφορετική ἀπό τήν κυρίαρχη δυτικοκεντρική) ἀνάγνωση του ὀθωμανικοῦ παρελθόντος.

Ὅπως συμβαίνει συχνά με τά ἐπιστημονικά ἐγχειρήματα, ἔτσι κι ή νέα αὐτή τάση στήν ἀντιμετώπιση του ὀθωμανικοῦ παρελθόντος συναρτᾶται ἐκ τών πραγμάτων (σχεδόν ἀναπόφευκτα, θά ἔλεγε κανείς) και με σκοπιμότητες στό πεδίο τής σύγχρονης πολιτικής. Λόγου χάριν, ή «πολυπολιτισμική» πρόσληψη τής ὀθωμανικής Ἀὐτοκρατορίας εἶναι παρούσα στό πλαίσιο τών διαπραγματεύσεων για τήν ἔνταξη τής σημερινῆς Τουρκίας στήν Εὐρωπαϊκή Ἐνωση. Εἶναι ἀκόμη παρούσα στίς ἑλληνοτουρκικές σχέσεις. Εἶναι ἐνδεικτικό ἕνα Δελτίο Τύπου του Ὑπουργείου Παιδείας, ἀπό τήν ἐπίσκεψη τής κας Γιαννάκου στήν Κωνσταντινούπολη τόν Ἰανουάριο του 2005. Η ὑπουργός παρέστη σέ μιά τελετή για τή συμπλήρωση 550 χρόνων ἀπό τήν (ἐπι-)λελυτοῦργία τής Μεγάλης του Γένους Σχολῆς. Σύμφωνα με τό Δελτίο Τύπου, στόν χαιρετισμό της, ή ὑπουργός ἀνέφερε: «(...) ή Μεγάλη του Γένους Σχολῆ, με τήν ἐπαναλειτοῦργία της, ἐξέφραζε τήν πολυπολιτισμικότητα μέσα στήν ὀθωμανική Ἀὐτοκρατορία». Καί συνέχισε ή ὑπουργός: «Σήμερα, πού ή Δημοκρατία και ή πολυπολιτισμικότητα ἀποτελοῦν βασικές ἀρχές στήν Ἐνωμένη Εὐρώπη, οἱ κυβερνήσεις τών δύο χωρῶν μποροῦν ἀπό κοινοῦ, μέσω τής Παιδείας, νά καλλιεργήσουν τή φιλία και νά πετύχουν συνεργασίες».

Νά δώσω ἄλλο ἕνα τέτοιο παράδειγμα. Στήν πρώτη σελίδα τής *Ἰντεπέντεντ*, πρίν ἀπό καιρό, ὑπῆρχε ὁ τίτλος: «Λοιπόν, τί ἔχουν κάνει οἱ Τοῦρκοι για ἑμᾶς». Σύμφωνα με τήν ἐφημερίδα, «ή Εὐρώπη θά πρέπει νά

ἀνοίξει τήν ἀγκαλιά της στόν μουσουλμάνο γείτονα». Κι ὡς ἕνας ἀπό τούς λόγους προβάλλεται ή «πολυπολιτισμική» της παράδοση: «ή πάλαι ποτέ ὀθωμανική Ἀὐτοκρατορία, παρά τόν μουσουλμανικό της χαρακτήρα, φιλοξενούσε χριστιανούς, ἔβραίους και βουδιστές, πού συνυπῆρχαν ἐν εἰρήνῃ και εὐημερία σέ μιά πρώιμη ἔμπρακτη ἀπόδειξη τής διωσιμότητας μιάς πολυπολιτισμικής κοινωνίας».

Στήν ἴδια πάντα λογική, παραθέτω ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό τήν ἐκλογική διακήρυξη τών οἰκολόγων Πρασίνων τής Ἑλλάδας, μέλους του Εὐρωπαϊκοῦ Πράσινου Κόμματος, ἀπό τίς Εὐρωεκλογές του 2004. Οἱ οἰκολόγοι, ἀφοῦ ἔκαναν μνεῖα για τόν «πλοῦτο πού σημαίνει για τή ζωή και τήν ἐξέλιξη τών κοινωνιῶν ή πολυπολιτισμικότητα», ὑπενθύμισαν ὅτι: «ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι τό Βυζάντιο και τήν ὀθωμανική Ἀὐτοκρατορία, ή Ἑλλάδα και ὅλη ή Μεσόγειος ἦταν σταυροδρόμι πολιτισμῶν και θρησκείων, ή ἐλεύθερη διακίνηση ἀνθρώπων ἦταν κατά κανόνα κεκτημένη. Κλειστά σύνορα, ἔθνικισμοί, ἔθνοκαθάρσεις και ἰδεολογίες ρατσισμοῦ εἶναι φαινόμενα τών τελευταίων αἰώνων».

Τί ἰσχυρίζεται, με ἄλλα λόγια, αὐτή ή πολυπολιτισμική ἀνάγνωση του παρελθόντος; Ὅτι ὁ κόσμος τής ἐνότητος μέσα στή διαφορᾶ και τής ἀνοχῆς, πού προτάσσει ὄχι μόνο ὡς ἐπιθυμητός, ἀλλά και ὡς ἀπαραίτητος για νά ζήσουμε στό παρόν και στό μέλλον, αὐτός λοιπόν ὁ κόσμος μπορεῖ και πρέπει νά ὑπάρξει, ἐπειδή εἶχε ὑπάρξει ὡς τέτοιος και στό παρελθόν. Στό (ὀθωμανικό ἐν προκειμένῳ) παρελθόν οἱ ἀνθρώποι ζούσαν μαζί, εἰρηνικά, ἄν και ἀνῆκαν σέ διαφορετικούς πολιτισμούς, μέχρι πού ἦλθε ὁ (κακός) ἔθνικισμός πού τούς ἔβαλε νά πολεμοῦν και νά σφάζονται. Ἀπέναντι λοιπόν στό μῆ ἀνεκτικό και διχαστικό «ή ἐμεῖς ή αὐτοί» του ἔθνικισμοῦ προτάσσεται τό πολυπολιτισμικό «ὄλοι μαζί ὡς διαφορετικοί», τό ὄποιο νομιμοποιεῖται ἀπό μιά ἀνάγνωση του παρελθόντος με ὄρους «τί καλά πού ζούσαμε στό παρελθόν μαζί ὡς διαφορετικοί».

Ἀναφέρθηκα προηγουμένως σέ παραδείγματα ἀπό πολύ διαφορετικά περιβάλλοντα. Σέ ὅλα αὐτά τά παραδείγματα, ή πολυπολιτισμικότητα ἀποτελεῖ τήν κοινή μήτρα για τήν ἀνάγνωση του ὀθωμανικοῦ παρελθόντος. Η σύγχρονη αὐτή ἰδεολογία (ή πολυπολιτισμικότητα), πού εὐαγγελίζεται τήν ἐνότητα μέσα στή διαφορᾶ, τήν ἀνοχή ἀπέναντι στό διαφορετικό κ.λπ., προβάλλει και θεμελιώνει τίς ἀρχές και τίς ἀξίες της στό παρελθόν. Τό παρελθόν καλεῖται ἔτσι νά στοιχειοθετηθεῖ και νά νομιμοποιηθεῖ τίς ἐπαγγελίες της, τό πρόταγμα της για τήν ὀργάνωση τών σύγχρονων κοινωνιῶν.

Νά τονίσω στό σημείο αὐτό, ὅτι ὄλες οἱ ἰδεολογίες τής νεωτερικότητας ἔχουν πραξολογικό περιεχόμενο: στόχος τους εἶναι νά παρέμβουν στόν κόσμο και νά τόν ἀλλάξουν, δηλαδή νά τόν ἐρμηνεύσουν, για νά τόν συγκροτήσουν σύμφωνα με τίς ἐπιταγές τους. Ἀκόμη, ὄλες οἱ ἰδεολογίες τής νεωτερικότητας θεμελιώνονται στό παρελθόν και τήν ιστορία, ἀναζητώντας ἐκεῖ ἐχέγ-

για έγκυρότητα των ισχυρισμών τους. Τό παρελθόν όμως στο όποιο αναφέρονται οι σύγχρονες ιδεολογίες δέν είναι τό ιστορικό παρελθόν, αλλά ένα πρακτικό παρελθόν, όπως εύστοχα τό έχει χαρακτηρίσει ο Π. Λέκκας στις μελέτες του για τόν έθνικισμό. Ένα παρελθόν δηλαδή πού έπιτελεί συγκεκριμένες λειτουργίες στον τρόπο μέ τόν όποιο οι σύγχρονες ιδεολογίες οργανώνουν τίς περιγραφές και τίς έρμηνείες τους για τόν κόσμο, μέ σκοπό νά τόν διαμορφώσουν σύμφωνα μέ τίς αρχές τους.

Θεωρώ ότι αυτή ή πολυπολιτισμική θεώρηση του όθωμανικού παρελθόντος, παρότι άντιστρατεύεται τήν αντίστοιχη έθνοκεντρική, τήν κατοπτρίζει και τή συμπληρώνει άποτελεί, μέ άλλα λόγια, τό άντεστραμμένο της είδωλο. Και οι δύο αυτές άντιλήψεις θεμελιώνονται σε παρόμοιοι τύποι ιδεολογικές παραδοχές ως προς τόν τρόπο μέ τόν όποιο άντιλαμβάνονται τήν ιστορία. Και στίς δύο, τά φαινόμενα του ιστορικού παρελθόντος (τά πολιτικά συστήματα, οι μορφές της συλλογικής δράσης, τά φρονήματα, οι θεομοί και οι σχέσεις των ανθρώπων) άποσπώνται από τό πλαίσιο αναφοράς τους και έρμηνεύονται άποκλειστικά μέσω της αναδρομικής αναφοράς τους σε μεταγενέστερες αρχές και αξίες. Η διαφορά βέβαια είναι ότι τή θέση της έθνοκεντρικής όπτικής του όθωμανικού παρελθόντος (ή όποία προβάλλει αναδρομικά σ' αυτό τίς αρχές του έθνικισμού) καταλαμβάνει εδώ μιά (σε μεταμοντέρνα έκδοχή) θραυσματική άνάγνωση της ιστορίας. Σε κάθε περίπτωση, όμως, σύγχρονες έννοιες, σύγχρονα ιδεολογήματα και πολιτικά διακυβέματα (όπως είναι π.χ. τό έθνος, ή δημοκρατία, τά ανθρώπινα δικαιώματα, ή άνεξιθηροκεία και ή άνοχή) ύποστασιοποιούνται και προβάλλονται αναδρομικά μέσα στον χρόνο και τήν ιστορία. Έτσι, φαινόμενα πού έχουν δημιουργηθεί σε διαφορετικές ιστορικές συνθήκες από αυτήν της νεωτερικότητας (του έθνικου κράτους ή της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης και των προκλήσεών της) μεταγγίζονται, άναχρονιστικά, μέ νεωτερικό περιεχόμενο. Και στίς δύο περιπτώσεις, τό άποτέλεσμα είναι νά άνασυστήνονται ιστορικές αίτιότητες και άκολουθίες και νά άποδίδονται σημασίες στο παρελθόν στη βάση πρωτύστερων εξηγητικών αρχών.

Μέ τόν τρόπο αυτό, από τήν ιστοριογραφία του «κρυφού σχολειού» και τίς πρόδηλες ιδεοληψίες της οδηγούμαστε εύκολα στην άπέναντι όχθη: στην άναγόρευση (και μάλιστα διά στόματος της ύπουργού Παιδείας) της Μεγάλης του Γένους Σχολής σε πρότυπο πανεπιστημιακό θεσμό μιάς πλουραλιστικής και άνεκτικης κοινωνίας. Από εκεί δηλαδή πού ή μακρά όθωμανική κυριαρχία άντιμετωπιζόταν από τόν έθνικισμό περίπου ως Κατοχή, παρόμοια μέ αυτήν του 1941-44, φτάνει νά παρουσιάζεται τώρα περίπου ως πολυπολιτισμικός παράδεισος.

Οι «πολυπολιτισμικές» αναγνώσεις του όθωμανικού παρελθόντος συνιστούν άναχρονισμό ίδιου τύπου μέ τούς άναχρονισμούς της έθνοκεντρικής ιστοριογραφίας.

Άς πάρουμε ως παράδειγμα τήν έννοια της άνεξιθηροκείας. Η έννοια της άνεξιθηροκείας συνιστά ως γνωστόν διανοητική παραγωγή του Διαφωτισμού και πολιτικό διακύβευμα της νεωτερικότητας. Αναφέρεται δέ στην έλευθερία της βούλησης, στα άτομικά δικαιώματα. Αυτή ή έννοια ώστόσο προβάλλεται, σχεδόν άπαράλλακτη, στην όθωμανική άνοχή άπέναντι στίς μονοθεϊστικές θρησκείες της Βίβλου. Προβάλλεται δηλαδή μέ τό ίδιο ακριβώς νόημα και σημασία σε ένα προνεωτερικό παρελθόν. Έτσι, παραδοσιακές πολιτικές ρυθμίσεις άναπατίζονται μέ νεωτερικό νόημα και σημασία. Μέ τόν τρόπο αυτό όμως παραβιάζεται κάθε έννοια ιστορικότητας, παραγνορίζεται ή έτερότητα του παρελθόντος και άκυρώνεται ή διαφορά μέσα στην ιστορία.

Άς δούμε όμως τί είδους άνοχή διήπε τίς σχέσεις μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών στη μακρά διάρκεια της όθωμανικής κυριαρχίας. Διότι, πράγματι, ένα είδος άνοχής διήπε αυτές τίς σχέσεις. Δέν έπρόκειτο όμως για άνεξιθηροκεία, μέ τή σημασία πού έπεξεργάστηκε τήν έννοια αυτή ο Διαφωτισμός. Η άνοχή πού έδειχνε ή όθωμανική έξουσία προς τούς ύποταγμένους πληθυσμούς δέν ήταν άντιληπτή από τήν πλευρά της μέ όρους δικαιώματος ή έλευθερίας. Κάτι τέτοιο άπλως δέν άνηκε στο ιδεολογικό και διανοητικό σύμπαν της εποχής. Για τόν ίδιο ακριβώς λόγο, ή όθωμανική άνοχή δέν ήταν άντιληπτή ως δικαίωμα ούτε από τούς χριστιανούς, ούτε από τούς άλλους μή μουσουλμάνους: στην καλύτερη περίπτωση, έκλαμβάνονταν ως έκχωρηθέν προνόμιο. Τουλάχιστον μέχρι τόν μέσο και ύστερο 18ο αιώνα. Μόνο τότε τέθηκε τό ζήτημα της έλευθερίας και της θρησκευτικής άνοχής ως δικαιωμάτων. Και τέθηκε στους περιορισμένους κύκλους των λογίων, πού δέχονταν τίς επιδράσεις των Φώτων. Από τότε όμως πού τέθηκε τό ζήτημα μέ αυτούς τούς νεωτερικούς όρους, οι ύποταγμένοι άρχισαν νά κατανοούν τή θέση τους μέσα στην Αυτοκρατορία μέ διαφορετικό τρόπο, και νά άναζητούν έτσι τήν έλευθερία τους. Νά άναζητούν δηλαδή τήν άποδέσμευσή τους από τό όθωμανικό πλαίσιο και από τήν όθωμανική άνοχή.

Η άνοχή της όθωμανικής έξουσίας ήταν ένα είδος παραχώρησης από τήν πλευρά της. Ένα είδος παραχώρησης πού περιελάμβανε και παρήγαγε τή δυσμενή διάκριση άνάμεσα σε πιστούς και άπιστους, άνάμεσα σε κατακτητές και κατακτημένους. Είχε νά κάνει μέ τήν ίδια τήν αρχή όργάνωσης του όθωμανικού συστήματος κυριαρχίας και τήν πρόσδοση στίς στρατιωτικο-διοικητικές θέσεις έξουσίας σε όλα τά επίπεδα της όθωμανικής διοίκησης. Σύμφωνα μέ τήν αρχή αυτή, οι ύπήκοοι του όθωμανικού κράτους διακρίνονταν σε θρησκευτικές κοινότητες (μιλέτια). Στο πλαίσιο αυτό, οι μονοθεϊστικές θρησκείες (ή ιουδαϊκή, ή χριστιανική) άναγνωρίζονταν έπίσημα από τήν όθωμανική έξουσία βάσει ενός συστήματος κανόνων πού άντλούσαν νομιμοποίηση από τό Κοράνι. Οι έν λόγω κανόνες προσδιόριζαν τίς ύποχρεώσεις κάθε θρησκευτικής κοινότη-

τας, αλλά και τὰ προνόμια πού απολάμβαναν. Έτσι, στὸν βαθμὸ πού οἱ χριστιανοὶ ἀποδέχονταν τὸ καθεστῶς τοῦ ὑποταγμένου (τὸ καθεστῶς τῆς Κατάκτησης) ἢ ὀθωμανικὴ ἐξουσία τοὺς ἐπέτρεπε νὰ ἐνταχθοῦν στοὺς κόλπους τῆς, νὰ ὀργανώνονται σὲ δικές τους κοινότητες, νὰ ἔχουν τὰ ἔθιμά τους, νὰ «ζοῦν ἡσυχὰ καὶ εἰρηνικά». Πληρώνοντας θέβαια ὡς ἀντάλλαγμα γιὰ τὴ ζωὴ τους τὸν φόρο ὑποτελείας (κεφαλικὸς φόρος), ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν προϋπόθεση νὰ εἶναι νομιμόφρονες. Αὐτὸ ἦταν τὸ τίμημα γιὰ νὰ μείνει τὸ κεφάλι τους στὴ θέση του. Ἡ ἀνοχὴ λοιπὸν στὸ ὀθωμανικὸ πλαίσιο, πού ἐπέτρεπε τὴ συμβίωση χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων, ἴσχυε στὸν βαθμὸ πού θεωροῦνταν δεδομένοι οἱ ὅροι τῆς ὑποταγῆς.

Αὐτὴν τὴ σημασία εἶχε ἐπομένως ἡ ἀνοχὴ στὸ ὀθωμανικὸ πλαίσιο. Δέν εἶχε δηλαδὴ καμία σχέση μὲ τὴν ἀνεξιθρησκεία, ὅπως ἀναδείχθηκε ἡ ἔννοια ἀπὸ τὸν Διαφωτισμὸ καὶ υἱοθετήθηκε ἀπὸ τίς πολιτικὲς ιδεολογίες πού ἀντλήσαν ἀπὸ αὐτόν. Ὅπως ἀναφέρθηκε, ἡ ἀνεξιθρησκεία στὴν ὁποία ἀναφέρονταν οἱ φιλόσοφοι τοῦ Διαφωτισμοῦ παραπέμπει στὴν ἔννοια τῶν δικαιωμάτων. Ἐχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς αὐτοδιάθεσης κ.λπ. Τὰ μιλῆτια ὅμως στὰ ὁποῖα ἀναφέρθηκα δέν ὀργανώνονταν βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοδιάθεσης. Δέν ἀποφάσιζαν δηλαδὴ οἱ ἴδιες οἱ ὑποτελεῖς κοινότητες νὰ ζήσουν ὅπως ἤθελαν καὶ ἐπιθυμοῦσαν. Ἀλλὰ καὶ γενικότερα, ἄτομα καὶ ἀτομικὰ δικαιώματα, ἢ πολῖτες καὶ πολιτικὰ δικαιώματα, ἦταν πράγματα ἀγνωστα στὴν ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Ὅπως λοιπὸν εἶναι ἀναχρονισμὸς ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ ἦταν «βάρβαροι κατακτητές», διότι δέν σέβονταν τὰ «ἀνθρώπινα δικαιώματα» τῶν ὑποτελῶν τους (αὐτὸ περίπου ὑποστηρίζει ἡ ἔθνοκεντρικὴ ιστοριογραφία), ἄλλο τόσο ἀναχρονισμὸς εἶναι ὅτι ὑπῆρχε ἀνοχὴ στὸ ὀθωμανικὸ σύστημα κυριαρχίας μὲ τὴν ἔννοια τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀτομικῶν καὶ συλλογικῶν δικαιωμάτων. Μία τέτοιου εἶδους ἀνάγνωση ἀναιρεῖ τίς συνθήκες ὑπὸ τίς ὁποῖες ζοῦσαν οἱ ἄνθρωποι, πιστοὶ καὶ ἄπιστοι, μουσουλμάνοι καὶ χριστιανοί. Ἀναιρεῖ ὅμως καὶ τίς ιστορικές διαδικασίες πού ὀδήγησαν στὴν ἀλλαγὴ αὐτῶν τῶν συνθηκῶν. Ἀρνεῖται δηλαδὴ τὸ γεγονός ὅτι, ὅταν οἱ ὑποταγμένοι ἦλθαν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ χειραφετητικὰ προτάγματα τῆς νεωτερικότητας, ὅταν δηλαδὴ συναντήθηκαν μὲ τὴν ἑτερότητα, ὀνομάτισαν τίς συνθήκες ὑπὸ τίς ὁποῖες ζοῦσαν «τυραννία», «σκληριά», «ζυγὸ» κ.λπ. καὶ θέλησαν νὰ τίς ἀλλάξουν, διεκδικώντας τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία τους, κάποτε καὶ τὴν ἔθνικη.

Ὁλοκληρώνοντας, θὰ ἤθελα νὰ ἐπισημάνω ὅτι οἱ ὁποιοδήποτε σύγχρονες ιδεολογίες, γιὰ νὰ μὴν ὑποστασιοποιοῦνται, θὰ πρέπει νὰ καθίστανται οἱ ἴδιες ἀντικείμενο κριτικῆς διερεύνησης. Ἀλλιῶς, ἐπιβάλλουν ὡς αὐτονόητους τοὺς δικούς τους ὅρους στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιλαμβανόμαστε τὴν ἱστορία καὶ τὴ θέση μᾶς μέσα στὸν κόσμο.

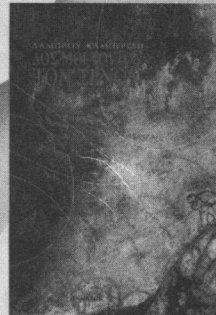
ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΝΔΙΚΤΟΣ - ΤΕΥΧΟΣ 20

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

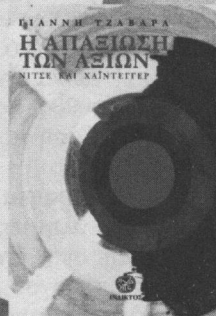
Κείμενα πού ἐπιχειροῦν νὰ ἀπαντήσουν σὲ ἐρωτήματα σχετικά μὲ τίς ἀναπόφευκτες ἀλλαγές στὴ νοηματοδότηση τοῦ πολιτισμοῦ στοὺς χρόνους τῆς ὀψιμῆς νεωτερικότητας, στὸν τόπο μᾶς καὶ εὐρύτερα στὸν παγκοσμιοποιημένο κόσμον μᾶς.

ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΑΜΠΟΥΡΙΔΗ

ΔΟΣ ΜΟΙ ΤΟΥΤΟΝ
ΤΟΝ ΞΕΝΟΝ

Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀναπαριστᾷ τὴν ἐσωτερικὴ πορεία ἐνδὸς ἀνθρώπου καθὼς βιώνει χρόνια τώρα τὴ φυσικὴ τὸν ζενιτιά.

ΓΙΑΝΝΗ ΤΖΑΒΑΡΑ

Η ΑΠΑΞΙΩΣΗ
ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ

Οἱ ντισεϊκὲς ἀπόψεις γιὰ τὸν «θάνατον τοῦ θεοῦ» καὶ τὸν «ὑπεράνθρωπον» σχολιάζονται ἀπὸ τὴν χαϊντεγκεριανὴ σκέψη.

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 - 210. 82.51.889
FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr

ΑΠΟΔΟΜΗΣΗ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ ΣΤΗ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ*

της Σίας Αναγνωστοπούλου

Η αποδόμηση των στερεοτύπων στην προοπτική καταπολέμησης του εθνικισμού στα Βαλκάνια είναι μία διαδικασία δύσκολη και άρκετά πολύπλοκη. Καί αυτό για δύο κυρίως λόγους: πρώτον, γιατί τα στερεότυπα συγκροτούνται σε κάποιες συγκεκριμένες ιστορικές φάσεις, οι οποίες πρέπει να εντοπιστούν και στή συνέχεια να αναδομηθούν έξω από στερεότυπα. Δεύτερον, τα στερεότυπα, επειδή ακριβώς έχουν μία αληθοφανή ιστορική βάση, επειδή τα επίμειρους στοιχεία που τα συγκροτούν έχουν ιστορικότητα, έχουν κερδίσει εθνική νομιμοποίηση. Μέ αυτό τον τρόπο αποτελούν μέρος της συλλογικής συνείδησης, της εθνικής συνείδησης, και η οποιαδήποτε προσπάθεια αποδόμησής τους θεωρείται ότι πλήττει το ίδιο το έθνος και την Ιστορία του.

Στά παραπάνω πρέπει να προστεθεί ένα επιπλέον πρόβλημα. Η αναδόμηση του παρελθόντος έξω από εθνικιστικά στερεότυπα, τα τελευταία κυρίως χρόνια, αντί να οδηγεί στην αποδόμηση της εθνικιστικής ανάγνωσης του παρελθόντος, οδηγεί πολλές φορές στην αποδόμηση της ίδιας της ιστορίας. Δηλαδή έχει τα ίδια αποτελέσματα, έστω και με άλλο τρόπο με την εθνικιστική ανάγνωση: δημιουργεί νέα στερεότυπα, όπου το παρελθόν εμφανίζεται έξισον ισοπεδωμένο με αυτό της εθνικιστικής ανάγνωσης. Σήμερα, μέσα από το παράδειγμα του οθωμανικού παρελθόντος των Βαλκανίων, θά προσπαθήσω να δείξω τόσο τα στερεότυπα που ενισχύουν τον εθνικισμό, όσο και τα στερεότυπα που στο όνομα της καταπολέμησης του εθνικισμού, τον ενισχύουν με άλλο τρόπο. Όπως είναι γνωστό, σύμφωνα με τις εθνικιστικές αναγνώσεις της ιστορίας των Βαλ-

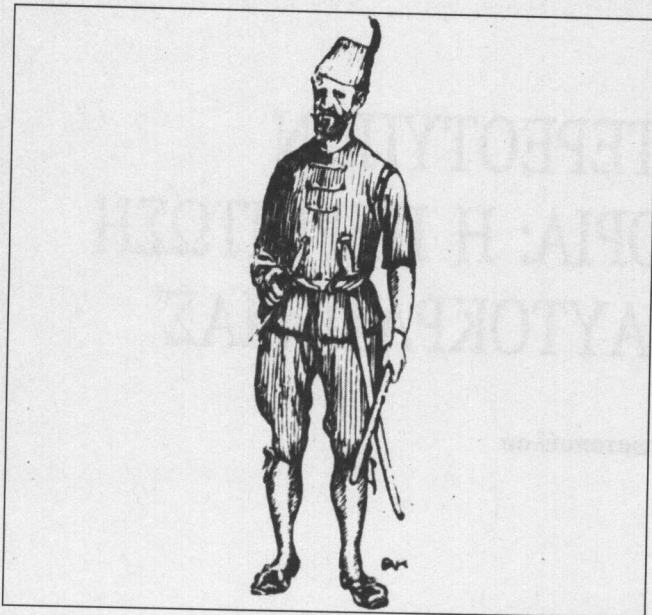
κανίων, η οθωμανική περίοδος των Βαλκανίων συνιστά την πιο σκοτεινή περίοδο της ιστορίας τους, κατά την οποία τα βαλκανικά έθνη έζησαν κάτω από έναν τυραννικό ζυγό, προσπαθώντας μονίμως να κερδίσουν την εθνική τους ανεξαρτησία.

Ας δούμε πόσα στερεότυπα κρύβει αυτή η απλή διατύπωση περί σκοτεινού, τυραννικού οθωμανικού παρελθόντος. Καταρχάς, η πλήρης όμογενοποίηση πέντε αιώνων ιστορίας, χωρίς καμιά διάκριση από τη μία ιστορική περίοδο στην άλλη –δηλαδή ίδιο πράγμα ο 16ος αιώνας με τον 18ο, κλπ.– σημαίνει ότι τα έθνη στα Βαλκάνια ήταν πολιτικά συγκροτημένα από πριν –δηλαδή πριν από τον 14ο, 15ο αιώνα. Δηλαδή τόσο το Βυζάντιο, όσο και τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη ήταν συγκροτημένα εθνικά. Ο βαλκανικός κόσμος ήταν πολιτικά και εθνικά ανεξάρτητος, είχε δηλαδή τις εξουσίες που τον αντιπροσώπευαν, μέχρι που επιβλήθηκε η οθωμανική τυραννία. Μέ αυτή την έννοια η οθωμανική περίοδος αποτελεί περίοδο στασιμότητας, περίοδο του απόλυτου σκοταδιού, εντέλει της μη προόδου. Αν προστεθεί σε αυτό ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν μουσουλμανική και τα βαλκανικά έθνη χριστιανικά, έχουμε την πλήρη υποδούλωση του χριστιανισμού στο Ισλάμ. Έπομένως το Ισλάμ είναι μία θρησκεία που απειλεί τον χριστιανισμό, μία θρησκεία που απειλεί τον πολιτισμό των πολιτισμένων χριστιανικών εθνών. Μία θρησκεία που είναι ασύμβατη με την εθνική ανεξαρτησία.

Σέ αυτό τό πλαίσιο ανάγνωσης του οθωμανικού παρελθόντος συγκροτείται ένα άλλο κεφαλαίωδους σημασίας στερεότυπο. Αφού αυτά τα έθνη υποδουλώνονται, επομένως δέν έχουν πολιτική ανεξαρτησία, αυτό σημαίνει ότι κάποια δύναμη τά έσωσε ώστε να διατηρήσουν ζωντανή την εθνική τους συνείδηση, να διατηρήσουν τή δύναμή τους γιά αντίσταση στον τύραννο: αυτή ή δύναμη ήταν ή όρθοδοξία. Έπομένως, ή όρθο-

* Εισήγηση στό Κοινωνικό Φόρουμ της Αθήνας, Μάιος 2006.

δοξία στα Βαλκάνια αποτελεί ιστορικά τον σωτήρα της εθνικής συνείδησης, τον σωτήρα του έθνους.

Σέ όλα αυτά που παραπάνω ανέφερα υπάρχουν κάποια αληθοφανή στοιχεία που καθιστούν την εθνικιστική ανάγνωση περί όθωμανικού παρελθόντος σχεδόν νόμιμη ιστορικά. Πρώτο στοιχείο: πράγματι ή όθωμανική αυτοκρατορία ήταν μία τυραννική, δεσποτική, θεοκρατική έξουσία. Ώστόσο, ή όθωμανική έξουσία ήταν τυραννική και θεοκρατική όσο ήταν και όλες σχεδόν οι έξουσίες παντού, και στην Εύρώπη. Η όθωμανική έξουσία λοιπόν δέν αποτελεί ιδιαιτερότητα, μέχρι τον 18ο αιώνα. Αποτελεί προϊόν της τότε ιστορικής πραγματικότητας, στό πλαίσιο της οποίας τά κράτη κυριαρχούσαν επί πληθυσμών χάρη στή δύναμη των όπλων και χάρη στόν Θεό. Στίς εθνικιστικές αναγνώσεις, ή όθωμανική έξουσία συνιστά εξαίρεση. Είναι τυραννική, γιατί είναι βάρβαρη, λόγω θρησκείας και πολιτισμού. Δεύτερο αληθοφανές στοιχείο: ή όθωμανική αυτοκρατορία κατέλυσε κράτη που υπήρχαν πρίν από αυτήν -Βυζάντιο, σερβικό βασίλειο, βουλγαρικό, κλπ. Ώστόσο, δέν κατέλυσε εθνικά κράτη, όπως θέλει ή εθνικιστική ανάγνωση της Ιστορίας, επομένως δέν υποδούλωσε συγκροτημένα έθνη. Κατέλυσε κράτη και υποδούλωσε πληθυσμούς και εδάφη, χριστιανικά και μουσουλμανικά, αλλά όχι συγκροτημένα έθνη και εθνικά εδάφη.

Τρίτο αληθοφανές στοιχείο: ό έθνοσωτήριος ρόλος της θρησκείας. Σέ όλη την όθωμανική περίοδο ή όρθοδοξία έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στό πλαίσιο των χριστιανών. Ώστόσο, σέ αντίθεση μέ την εθνικιστική ανάγνωση, οι θρησκευτικές αρχές των Όρθόδοξων χριστιανών στην τότε θεοκρατική ιστορική πραγματικότητα, αποκτούν προνόμια από την όθωμανική έξουσία, επομένως άφομοιώνουν και νομιμοποιούν στό πλαίσιο του ποιμνίου τους τίς αρχές της όθωμανικής έξουσίας.

Η όρθοδοξία λοιπόν μέχρι τον 18ο αιώνα αποτελεί μέσον ύποταξης και νομιμοφροσύνης των χριστιανών στους Όθωμανούς, δέν αποτελεί μέσον εθνικής συσπείρωσης και αντίστασης κατά των Όθωμανών. Η όρθοδοξία, μέ τους επίσημους εκπροσώπους της, γίνεται μέρος της όθωμανικής τάξης, την οποία αποδέχεται. Χρίζει ποιμνία ύποταγμένα στόν Σουλτάνο, εκπρόσωπο του Θεού επί της γής, δέν όρίζει εθνικά σύνολα. Άκόμη και οι έξεγέρσεις που γίνονται μέχρι τον 19ο αί., δέν είναι έξεγέρσεις συγκροτημένων εθνικά συνόλων όπως τίς παρουσιάζει ή εθνικιστική ανάγνωση του όθωμανικού παρελθόντος. Ώστόσο, μέσα από αυτές τίς έξεγέρσεις αρχίζει ή σταδιακή, άργη διαδικασία εθνικής συγκρότησης των πληθυσμών.

Τελικά, ή διαδικασία πολιτικής συγκρότησης των βαλκανικών εθνών γίνεται μέσα από τίς επαναστάσεις στόν 19ο αιώνα, οι όποιες ακριβώς έγγράφονται στην ιστορική πραγματικότητα της τότε εποχής, μία ιστορική πραγματικότητα που άφορα και την υπόλοιπη Εύρώπη. Είναι ή εποχή της επανάστασης κατά των θεοκρατικών, τυραννικών καθεστώτων. Οι εθνικές επαναστάσεις των Βαλκανίων δέν αποτελούν ιδιαιτερότητα των βαλκανικών λαών, αποτελούν προϊόντα μιας εποχής της οποίας τίς αξίες συμμερίζονται και οι βαλκανικοί λαοί. Αυτό σημαίνει ότι τά βαλκανικά έθνη, όπως άλλωστε και τά άλλα έθνη αυτής της περιόδου, συγκροτούνται πολιτικά στό πλαίσιο Έπανάστασης, εναντίον της θεοκρατίας και της τυραννίας.

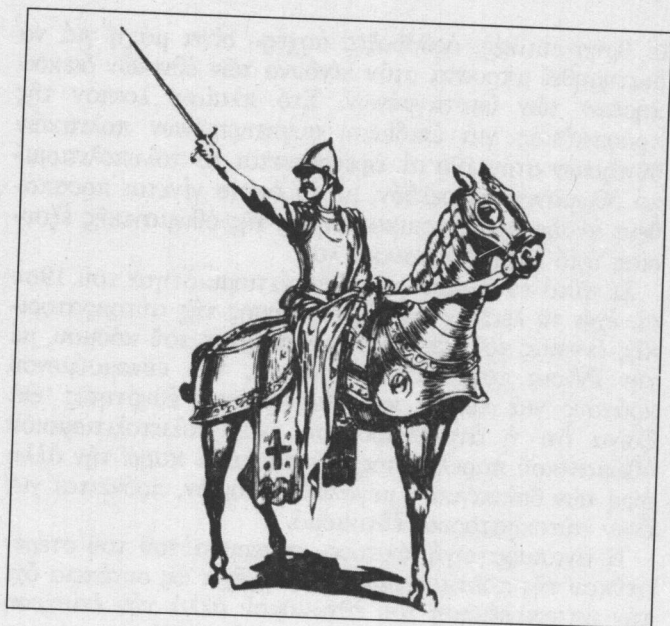
Τό έρώτημα που τίθεται είναι τό έξής: σέ ποιά ιστορική περίοδο και γιατί συγκροτήθηκαν όλα τά εθνικιστικά στερεότυπα για τό όθωμανικό παρελθόν; Η ιστορική πραγματικότητα στό πλαίσιο της οποίας όλο τό όθωμανικό παρελθόν διαβάστηκε εθνικιστικά μέ έντελώς μονοσήμαντο τρόπο ήταν ή περίοδος του μεγαλοϊδεατισμού των Βαλκανικών κρατών. Από τά μέσα του 19ου αί. και μετά, όταν ύποχωρούν οι αξίες του Διαφωτισμού και επικρατεί ό ρομαντισμός που έκφραση του στα Βαλκάνια είναι ό μεγαλοϊδεατισμός, τά βαλκανικά κράτη αρχίζουν να διαβάσουν τό παρελθόν μέ τρόπο που να νομιμοποιεί τον εθνικισμό των Μεγάλων Ίδεών. Στό πλαίσιο λοιπόν του μεγαλοϊδεατισμού, τά βαλκανικά έθνη υπάρχουν πολύ πρίν από την όθωμανική αυτοκρατορία, επομένως στό τέλος του 19ου αιώνα νομιμοποιούνται να διεκδικήσουν εδάφη. Έτσι, τό κάθε βαλκανικό κράτος διεκδικεί όσο τό δυνατόν περισσότερα εδάφη από την όθωμανική αυτοκρατορία, στό όνομα της Ιστορίας του κάθε έθνους. Αυτό έχει ως άποτέλεσμα τή συγκρότηση μιας όχι εθνικής αλλά εθνικιστικής άφήγησης στό πλαίσιο της οποίας χάνονται τά όρια των ιστορικών περιόδων και ανασυγκροτείται ένα προαιώνιο εθνικό παρελθόν, στό πλαίσιο του όποιου κάθε βαλκανικό έθνος υπέφερε από την όθωμανική αυτοκρατορία, υπέφερε όμως και από τίς επεκτατικές βλέψεις του άλλου έθνους.

Αυτή ή εθνικιστική ανάγνωση της βαλκανικής ιστορίας έχει κάποιες άλλες διαστάσεις: πρώτη διάσταση,

ή ελευθερία δέν όρίζεται μέ πολιτικούς όρους αλλά μέ εθνικούς. Για παράδειγμα, τό ελληνικό έθνος δέν συγκροτήθηκε πολιτικά μέσα από μιά ιστορική διαδικασία πολιτικής διεκδίκησης τής ελευθερίας του, αλλά ή ελευθερία άποτελεί προαιώνια άρετή τών Έλλήνων, δηλαδή άποτελεί άρετή τής φυλής. Δέν όρίζεται ή ελευθερία μέ διαλεκτικούς όρους αλλά μέ φυλετικούς. Δεύτερη διάσταση: τό έθνος δέν όρίζεται μέ ιστορικούς πολιτικούς όρους αλλά μέ μεταφυσικούς, θρησκευτικούς όρους. Έτσι, τό έθνος δέν συγκροτείται πολιτικά στο πλαίσιο τής διεκδίκησης τής δημοκρατίας, τής πολιτικής εκπροσώπησης, τής πολιτικής συγκρότησης του λαού, δέν είναι λοιπόν προϊόν διαλεκτισμού, κοινωνικών, ιδεολογικών και πολιτικών συγκρούσεων στο έσωτερικό του, αλλά είναι ένα προαιώνιο αγαθό. Από πάντα ύπάρχει ένα όμοιογενές, άταξικό και χωρίς ιδεολογικές διαφοροποιήσεις και συγκρούσεις έθνος. Μέ αυτή τήν έννοια τό έθνος δέν έχει άξίες και άρχές πολιτικές αλλά άρετές πού άποτελούν προαιώνια χαρακτηριστικά τής φυλής. Τρίτον, ό έχθρός δέν όρίζεται στο πλαίσιο τής κάθε ιστορικής πραγματικότητας και μέ διαλεκτικό τρόπο, αλλά προαιώνια. Προαιώνιος έχθρός οι Τούρκοι για τούς Έλληνες, προαιώνιος έχθρός κάποτε οι Βούλγαροι κ.λπ. Σέ αυτό τό πλαίσιο χάνεται ή ταξικότητα και οι ιδεολογικές διαφοροποιήσεις. Ο έθνικός έχθρός όμογενοποιεί ιδεολογικά και ταξικά μιά κοινωνία, τήν καθιστά ποίμνιο.

Στά πολύ πρόσφατα χρόνια έχει άρχισεί νά αλλάξει ή άνάγνωση του όθωμανικού παρελθόντος. Η νέα άνάγνωση στο όνομα τής καταπολέμησης του έθνικισμού είναι ή άνάδειξη μιάς πολυπολιτισμικής και άνεκτικής όθωμανικής άυτοκρατορίας. Έτσι, τό έθνικιστικό στερεότυπο του άπόλυτα σκοτεινού όθωμανικού παρελθόντος άντικαθίσταται από ένα νέο σχήμα: αυτό του πολυπολιτισμικού και άνεκτικού όθωμανικού παρελθόντος, όπου όλοι οι πληθυσμοί συμβίωναν ειρηνικά μέχρι τή στιγμή πού εμφανίστηκαν οι έθνικισμοί, μέ τίς εθνικές έπαναστάσεις και κατέστρεψαν τήν ειρήνη. Αυτό τό δεύτερο ειδυλλιακό σχήμα, ώστόσο, είναι έξίσου μέ τό πρώτο άνιστόρητο και ίσοπεδωτικό, ενώ συγχρόνως παράγει πολλά στερεότυπα. Είναι βέβαιο ότι ή Όθωμανική Άυτοκρατορία, όπως άλλωστε και όποιοδήποτε άλλο κράτος, κυριαρχεί μέχρι τά τέλη του 18ου αι. επί πολλών και διαφορετικών πληθυσμών, μέ διαφορετικές έθνοθρησκευτικές και πολιτισμικές άναφορές. Όμως μέχρι περίπου τόν 18ο αι. πού ή όθωμανική έξουσία —τό Παλάτι— έχει τή δύναμη νά επιβάλλει τήν κυριαρχία της σε όλους τούς κυριαρχούμενους πληθυσμούς, οι άρχές πού όριοθετούν τόν δημόσιο χώρο όρίζονται από τό πρόσωπο του Σουλτάνου, στο όποιο οι πάντες —μουσουλμάνοι και μή μουσουλμάνοι— όφείλουν ύποταγή και ύπακοή. Δέν ύπάρχει λοιπόν πολυπολιτισμικότητα στον δημόσιο χώρο.

Τό γεγονός ότι στο όθωμανικό πλέγμα έξουσίας, στους «ύπηρετες» του Σουλτάνου άνήκουν και μή μουσουλμάνοι: ή εκκλησιαστική ιεραρχία και οι Φανα-

ριώτες για παράδειγμα σε ό,τι άφορā τούς όρθόδοξους χριστιανούς, αυτό δέν σημαίνει πολυπολιτισμικότητα στον δημόσιο χώρο. Δέν άναγνωρίζονται ως ή ήγεσία μιάς ξεχωριστής κοινότητας ή όποία θεσμικά άναγνωρίζεται στον δημόσιο χώρο μέ τά δικά της πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Η έξουσία παραχωρείται προσωπικά άπό τόν σουλτάνο σε πρόσωπα, τόσο θρησκευτικά όσο και λαϊκά. Γι' αυτό άλλωστε οι έξουσίες πού παραχωρούνται όνομάζονται προνόμια. Προνόμια πού έχουν κάποια συγκεκριμένα πρόσωπα, και όχι δικαιώματα πού έχει μιά κοινότητα. Αυτά τά πρόσωπα γίνονται φορείς τής έξουσίας του Σουλτάνου επί τών όμοθρήσκων τους. Γίνονται λοιπόν φορείς νομιμοποίησης τής ύποταγής και τής άφοσίωσης στον Σουλτάνο και τό όθωμανικό κράτος τών μή μουσουλμάνων.

Η Όθωμανική Άυτοκρατορία, λοιπόν, δέν έχει άνοχή, άφου καταρχήν ό πολιτικός όρος άνοχή είναι άγνωστος στους Όθωμανούς, και δεύτερον δέν τίθεται τέτοιο θέμα για τήν όθωμανική έξουσία άφου ή νομιμοποίησή της δέν προκύπτει από τόν λαό αλλά από τόν Θεό. Μέ τίς εθνικές έπαναστάσεις έπομένως δέν ανατρέπεται μιά ειρηνική, πολυπολιτισμική τάξη, όπου οι πάντες άπολαμβάνουν δικαιωμάτων. Μέ τίς εθνικές έπαναστάσεις τόν 19ο αι. διεκδικούνται πολιτικά, έθνικά δικαιώματα τών πληθυσμών εναντίον μιάς θεοκρατικής, άπολυταρχικής έξουσίας και τών θεσμών ύποταγής τών πληθυσμών σε αυτό τό καθεστώς. Πρόκειται για έπαναστάσεις πού ανατρέπουν τήν ίσορροπία ενός καθεστώτος πού εκπροσωπεί τόν παλιό κόσμο, αυτόν τής ύποταγής στον Θεό και τόν μονάρχη.

Τά στερεότυπα περί πολυπολιτισμικού όθωμανικού παρελθόντος προκύπτουν στον 19ο αι., όταν ή όθωμανική άυτοκρατορία μέ τούς θεσμούς έξουσίας της —μεταξύ τών όποίων ό Σουλτάνος, ή γραφειοκρατία και

οι θρησκευτικές, ορθόδοξες αρχές— δίνει μάχη για να διατηρηθεί μπροστά στον κίνδυνο των εθνικών διεκδικήσεων των υποταγμένων. Στο πλαίσιο λοιπόν της προσπάθειας για επιβίωση συγκεκριμένων πολιτικών δυνάμεων στον 19ο αιώνα, εφευρίσκεται το πολυπολιτισμικό οθωμανικό παρελθόν, με το οποίο γίνεται προσπάθεια αναδρομικής νομιμοποίησης της οθωμανικής εξουσίας από έναν οθωμανικό λαό.

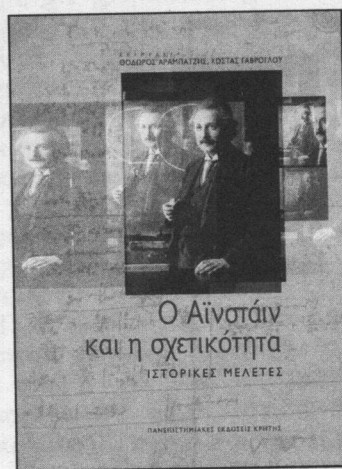
Σε αυτό το πλαίσιο η πολυπολιτισμικότητα του 19ου αιώνα έχει τη λειτουργία της ενίσχυσης της αυτοκρατορικής έννοιας του κράτους: ο κυρίαρχος του κόσμου, με την έννοια του δίκαιου κράτους, του ευνουμούμενου κράτους για πολλές και διαφορετικές εθνότητες. Θα έλεγα ότι η ανασυγκρότηση ενός πολυπολιτισμικού οθωμανικού παρελθόντος δεν αποτελεί παρά την άλλη όψη των βαλκανικών μεγαλοϊδεατισμών, πρόκειται για έναν αυτοκρατορικό εθνικισμό.

Η αναπαραγωγή, ωστόσο, σήμερα αυτού του στερεοτύπου της πολυπολιτισμικότητας έχει ως συνέπεια όχι την καταπολέμηση του εθνικισμού αλλά την ενίσχυση του εθνικισμού με άλλο όμως τρόπο. Τό στερεότυπο ότι όλα ήταν αρμονικά πάντα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μέχρι το ξέσπασμα των εθνικών επαναστάσεων αναιρεί ιστορικά την ύπαρξη των πολιτικών και ιδεολογικών συγκρούσεων, αναιρεί επίσης ιστορικά την ύπαρξη απολυταρχικών καθεστώτων εναντίον των οποίων διεκδίκησαν οι λαοί την ελευθερία τους. Όπως ο εθνικισμός έτσι και η μη εθνικιστική πολυπολιτισμική εκδοχή αποδέχεται την ύπαρξη λαών και εθνών προαιώνων που συμβιώνουν αρμονικά μέχρι που εμφανίζεται ο εθνικισμός. Έπομένως, τα έθνη δεν προκύπτουν πολιτικά μέσα από συγκρούσεις αλλά από την προαιώνια αναγνώρισή τους από μια εξουσία. Στο πλαίσιο των εθνών επίσης δεν υπάρχουν ιδεολογικές και ταξικές συγκρούσεις αλλά πρόκειται για όμοιογενή, άταξικά σύνολα τα οποία υπάρχουν ιστορικά σε αρμονία με άλλα έθνη, αρκεί να υπάρχει μια μη εθνικιστική εξουσία που διαχειρίζεται αυτή τη συνύπαρξη. Δεν τίθεται λοιπόν ζήτημα σύγκρουσης και διεκδικήσεων, αλλά ζήτημα αρμονίας, ανεξαρτήτως εξουσίας και των ιδεολογικών της αναφορών. Τέλος, η οποιαδήποτε διεκδίκηση, κυρίως εθνική, θεωρείται ιστορικά ως έγγενως εθνικιστική.

Θά ήθελα να καταλήξω με το εξής: το παρελθόν, όπως το παρόν και το μέλλον, είχε ιδεολογικές, πολιτικές και ταξικές συγκρούσεις. Τα όμοιοποιητικά και άχρονα σχήματα, είτε εθνικιστικά είτε δήθεν μη εθνικιστικά, στα οποία λείπει η ανάγνωση του παρελθόντος με όρους σύγκρουσης, πολιτικής, ιδεολογικής και ταξικής, στα οποία λείπει ή ανάδειξη του έθνους ως πολύπλοκου πολιτικού φαινομένου το οποίο στο έσωτερικό του είχε και έχει πάντα διαφορετικές πολιτικές δυνάμεις που συγκρούονται, καθιστούν όχι μόνο το παρελθόν αλλά και το παρόν και το μέλλον απολιτικό, επομένως εύκολο πεδίο δράσης του εθνικισμού και της «πολυπολιτισμικότητας».

Θ. Αραμπατζής - Κ. Γαβρόγλου (επιμ.)

Ο ΑΪΝΣΤΑΪΝ ΚΑΙ Η ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η δημιουργία και η εδραίωση της Ειδικής Θεωρίας της Σχετικότητας έχουν αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής ιστορικής έρευνας. Οι ιστορικοί των φυσικών επιστημών έχουν διερευνήσει, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα ερωτήματα: Ποια ήταν τα προβλήματα που απασχολούσαν τους φυσικούς του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα; Πώς συνέβαλαν άλλοι φυσικοί στη δημιουργία της Ειδικής Θεωρίας της Σχετικότητας; Ποια ήταν η προβληματική του Αϊνστάιν που τον οδήγησε στην διατύπωση της θεωρίας; Ποιες φιλοσοφικές, πολιτισμικές και τεχνολογικές επιρροές μπορεί να διακρίνει κανείς στη σκέψη του Αϊνστάιν; Τί αντιδράσεις συνάντησε η Ειδική Θεωρία της Σχετικότητας και πώς καθιερώθηκε στην κοινότητα των φυσικών; Ποιες ήταν οι ιδιαιτερότητες της πρόσληψης της θεωρίας σε διαφορετικές χώρες; Αυτά είναι και τα ερωτήματα στα οποία επιχειρεί να απαντήσει η παρούσα συλλογή, που ξεκινά με ένα κείμενο των επιμελητών σχετικά με την ιστορική και ιστοριογραφική προβληματική γύρω από την Ειδική Θεωρία της Σχετικότητας, συνεχίζει με το αυτοβιογραφικό κείμενο του ίδιου του Αϊνστάιν, και συμπεριλαμβάνει τα κλασικά πλέον άρθρα των ιστορικών των επιστημών Gerald Holton, Stanley Goldberg και Peter Galison.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

Η ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ

του Δημήτρη Ι. Κυρτάτα

Οσοι νομίζουν ότι ο Ίουδας δέν έχει θέση στον *Πολίτη* ασφαλώς έχουν κάνει λάθος εκτίμηση τόσο για τόν *Πολίτη* όσο και για τόν Ίούδα. Ο *Πολίτης* είναι περιοδικό πολιτικής παιδείας (πολύ περισσότερο από πολιτικής παρέμβασης) πού προσφέρει απόλυτα τρίς στήλες του σέ θέματα ποικίλα, ανεπίκαιρα και, κάποτε, διόλου πολιτικά. Ο Ίουδας από τήν πλευρά του υπήρξε πάντα πρόσωπο επίκαιρο (τουλάχιστον κάθε Πάσχα) και, ασφαλώς, πολιτικό. Στίς σελίδες του *Πολίτη* ενδέχεται νά μήν είχε βρει έως σήμερα τή θέση του, αλλά οι προσεκτικοί αναγνώστες του περιοδικού θά θυμούνται ότι αρκετές φορές έγινε λόγος για τόν Ίησού και τήν ιστορία του χριστιανισμού. Κάποτε θά έρχόταν και ή δική του σειρά.

Η σειρά του Ίούδα κατέφθασε πάντως απρόσμενα. Τό *Ευαγγέλιό* του κάνει τόν γύρο του κόσμου και μπαίνει ήδη σέ πολλά σπίτια πού είναι ζήτημα εάν έχουν πρόχειρη τήν *Καινή Διαθήκη*. Η είδηση αυτή επαναφέρει τόν Ίούδα σέ μιάν έκτακτη επίκαιρότητα, δημιουργεί μεγάλο ενδιαφέρον και προκαλεί ερωτήματα γύρω από τούς μηχανισμούς διακίνησης και κυκλοφορίας του παράδοξου αυτού συγγράμματος.

Οι συζητήσεις πού γίνονται θεβαιώνουν ότι τό κύριο πρόβλημα δέν είναι τόσο πολύ νά φωτιστούν κρυφά νοήματα του κειμένου, ούτε νά αναδειχτεί ή αξία (και νά αυξηθεί ή κυκλοφορία) του ακόμα περισσότερο. Απεναντίας, εκείνο πού χρειάζεται είναι νά εξηγηθεί ή αϊφνίδια δημοσιότητα πού έλαβε ένα μάλλον ανύπαρκτο θέμα.

Υποτίθεται ότι όλα ξεκίνησαν μέ τήν ανακάλυψη ενός παπύρου πού έφερε στό φως ένα χαμένο σύγγραμμα. Αλλά αυτό είναι εν μέρει μόνο αλήθεια. Πρώτα απ' όλα, οι ανακαλύψεις δέν οδηγούν πάντα σέ εκδόσεις. Λέγεται ότι παλαιότερα, όταν οι αιγύπτιοι χωρικοί ξέθαβαν αρχαίους παπύρους έκαναν μεγάλη χαρά. Τούς έκαιγαν για νά απολαύσουν τήν ευχάριστη όσμή πού ανέδιδαν. (Η πληροφορία αυτή δέν έχει επιβεβαιωθεί, επειδή λίγοι σήμερα είναι διατεθειμένοι νά κάνουν τά αναγκαία πειράματα.) Ύστερα, όλες οι εκδόσεις δέν προκαλούν ενδιαφέρον, ακόμα και όταν δημοσιοποιούν κείμενα ιδιαίτερος μεγάλης αξίας.

Μιά από τρίς παλαιότερες και σημαντικότερες ανακαλύψεις έγινε στην Ίταλία, τό 1752, όταν ξεπρόβαλε μιά ολόκληρη βιβλιοθήκη μέ φιλοσοφικά συγγράμματα. Η έκρηξη του Βεζουβίου πού είχε καταστρέψει ολόκληρωτικά δύο πόλεις στάθηκε αίτια νά διασωθεί ένας πνευματικός θησαυρός από τόν όποιο όμως έχουν διαβαστεί μόνο σπαράγματα. Μελετητές και ευρύτερο κοινό πληροφορήθηκαν πάντως ότι ήταν δυνατόν νά αναμένουν νέα ευρήματα πού θά αποκαλύπταν τή χαμένη σοφία της αρχαιότητας. Τέτοια ευρήματα δέν άργησαν νά κάνουν τήν εμφάνισή τους στην Αίγυπτο, όπου οι συνθήκες επέτρεπαν τή διατήρηση αρχαίων παπύρων σέ καλή κατάσταση.

Τό 1890, για νά σταθούμε σέ ένα παράδειγμα πού είναι χρήσιμο νά τό θυμόμαστε, έφτασε στό Βρετανικό Μουσείο μιά μικρή συλλογή αιγυπτιακών παπύρων τήν οποία ανέλαβε νά μελετήσει ο νεαρός τότε φιλόλογος Φρίντερικ Κένυον. Μέσα σέ ένδεκα μήνες κυκλοφόρησε ένα βιβλίο πού καθιστούσε και πάλι προσιτή τήν *Αθηναίων Πολιτεία* του Αριστοτέλη, χαμένη ήδη από τήν αρχαιότητα. Ο Κένυον απολογήθηκε άργότερα για τά (λιγοστά) σφάλματα πού είχε κάνει. Η παπυρολογία βρισκόταν ακόμα στό ξεκίνημά της, ο ίδιος ήταν άπειρος, ενώ ή εργασία ανάγνωσης και αποκατάστασης έγινε μέ μεγάλη πίεση. Αλλά ή αξία του συγγράμματος ήταν τέτοια πού δέν επέτρεπε χρονοτριβή —έτσι πίστευε τουλάχιστον ο ίδιος. Ο μελετητής συνασθανόταν πλήρως τή μεγάλη ευθύνη πού είχε αναλάβει και τό χρέος του στην έπιστήμη. Άλλωστε ή έκδοσή του ήταν σέ γενικές γραμμές άριστη. Εργασίες αυτού του είδους ώθησαν άλλους μελετητές στην αναζήτηση παπύρων μέ συστηματικές πλέον ανασκαφές.

Δύο άλλα ονόματα τά όποια αξίζει επίσης νά θυμόμαστε είναι του Μπ. Π. Γκρήνφελ και του Α.Σ. Χάντ πού άρχισαν νά εκδίδουν από τό 1898 τή σειρά των Παπύρων τής Ώξυρύγχου. Τό πρώτο σπάραγμα του πρώτου τόμου ανήκει, όπως γνωρίζουμε σήμερα, στό *Κατά Θωμάν Ευαγγέλιο*. Σύντομα άρχισαν νά δημοσιεύονται και άλλα κομμάτια από τό ίδιο σύγγραμμα πού, σχεδόν ολόκληρο, είναι πλέον διαθέσιμο σέ κοπτική μετάφραση. Στό ευαγγέλιο αυτό δόθηκε από τήν αρχή αρκετή δημοσιότητα, πρώτον επειδή ήταν ένα από τά πρώτα σημαντικά απόκρυφα χριστιανικά συγγράμματα πού έρχονταν στό φως, δεύτερον επειδή,

ὅπως ἀποδείχτηκε, ἦταν πολύ πρῶμο, σύγχρονο μέ τά εὐαγγέλια τῆς *Καινῆς Διαθήκης* καί, ἐνδεχομένως, παλαιότερο ἀπό ὀρισμένα. Λίγο νωρίτερα εἶχε βρεθεῖ ἕνα σπάρραγμα ἀπό τήν *Ἀποκάλυψη* τοῦ Πέτρου – πού ἔχει καί αὐτή σήμερα συμπληρωθεῖ σέ μεγάλο βαθμό. Ἡ σημασία τοῦ εὐρήματος δύσκολα μπορεῖ νά ὑποτιμηθεῖ καθώς στήν ἀπόκρυφη αὐτή ἀποκάλυψη ὀφείλει ὁ χριστιανισμός μέγιστο μέρος τῶν μεταθανάτιων δοξασιῶν του.

Ἡ ἐπιστημονική κοινότητα καί τό εὐρύτερο κοινό πληροφορήθηκαν ἔτσι τό αὐτονόητο: ἡ χριστιανική γραμματεία γιά τόν βίο καί τή διδασχά τοῦ Ἰησοῦ καί τῶν μαθητῶν του δέν περιλαμβάνει μόνο τά κείμενα τῆς *Καινῆς Διαθήκης* ἀλλά καί πλήθος ἄλλα συγγράμματα. Καθώς δέν ἔγιναν ἀποδεκτά ἀπό τήν ἐπίσημη ἐκκλησία τήν ὁποία στήριξε ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος καί οἱ διάδοχοί του ἀφέθηκαν στή λήθη. Ὅρισμένα μάλιστα καταπολεμήθηκαν μέ πάθος καί ριχτήκαν στήν πυρά.

Παρά τό ἐνδιαφέρον πού προκάλεσαν τά συγγράμματα αὐτά, τό εὐρύτερο κοινό ἀρκέστηκε στίς σύντομες εἰδήσεις τῶν ἐφημερίδων. Τό *Κατά Θωμᾶν Εὐαγγέλιον* καί ἡ *Ἀποκάλυψις Πέτρου* διαβάστηκαν σχεδόν ἀποκλειστικῶς ἀπό εἰδικούς. Γιά πολλά χρόνια, κανεῖς ἐμπορικός ἐκδότης δέν φαντάστηκε ὅτι ὑπῆρχε γενικευμένη ζήτηση γιά ἔργα αὐτοῦ τοῦ εἶδους.

Μιά ἀπό τίς συγκλονιστικότερες ἀνακαλύψεις ἔγινε τό 1945 στό αἰγυπτιακό χωριό Νάγκ Χαμμάντι. Ἐπρόκειτο, ὅπως διαπιστώθηκε, γιά κοπτικές μεταφράσεις μιᾶς ὁλόκληρης χριστιανικῆς βιβλιοθήκης, γνωστικῆς κατεύθυνσης, τῆς ὁποίας τά πρωτότυπα ἦταν γραμμένα στά ἑλληνικά. Ὁ προνοητικός τῆς κάτοχος τήν ἔκρυψε σέ ἕνα πιθάρι καί κατάφερε νά τή διασώσει ἀπό τοῦς ἀντιαρκετικούς ἐκκλησιαστικούς πατέρες. Δέν μποροῦσε ὡστόσο νά φανταστῆ ὅτι ἡ ἀποκάλυψή τῆς χίλια πεντακόσια περίπου χρόνια ἀργότερα θά σκόνταφτε σέ προβλήματα, τελείως διαφορετικά, ἀλλά ἐξίσου δυσόλινα.

Στήν ἀρχή ἦταν ἡ ἀμάθεια καί ἡ δεισιδαιμονία τῶν χωρικῶν. Ὅρισμένα χειρόγραφα βρῆκαν γρήγορα τή θέση τους σέ παρακείμενο φούρνο. Ὑστερα ἡ ἀπληστία τῶν ἐμπόρων. Τά συγγράμματα διαμοιράστηκαν καί κατέληξαν σέ πολλά διαφορετικά χέρια. Ὁ κύριος ὄγκος τους παραδόθηκε σέ εἰδικούς μελετητές μόλις τό 1970. Δύο χρόνια ἀργότερα ἄρχισε ἡ δημοσίευσή τους καί τό 1977 κυκλοφόρησε μιᾶ πρώτη πλήρης ἀγγλική μετάφραση (πού θά χρειάζοταν στή συνέχεια ἀρκετές βελτιώσεις). Οἱ μεταφράσεις σέ διάφορες εὐρωπαϊκές γλῶσσες γνώρισαν κάποια ἐκδοτική ἐπιτυχία. Ἀλλά σέ γενικές γραμμές, ἡ βιβλιοθήκη αὐτή διαβάστηκε καί πάλι, κυρίως, ἀπό εἰδικούς.

Ἡ σκέψη ὅτι ὁ γνωστικισμός μποροῦσε νά ἔχει κάποιο νόημα γιά τόν σύγχρονο ἄνθρωπο πρωτοδιατυπώθηκε στίς ΗΠΑ τή δεκαετία τοῦ '80. Ὅρισμένοι θεολόγοι θεώρησαν ὅτι μέσα ἀπό τά νέα συγγράμματα προέκυπτε μιᾶ ἐκδοχή τοῦ χριστιανισμοῦ πού δέν εἶχε

ἀπλῶς ἱστορικό ἐνδιαφέρον, ἀλλά ἦταν ἐνδεχομένως κατάλληλη γιά νά προσφέρει λύσεις στά προβλήματα τοῦ φθίνοντος 20οῦ αἰῶνα. Γιά πρώτη φορά ἄρχισαν νά προσφέρονται ἐκλαϊκευτικές εἰσαγωγές καί προσιτές μεταφράσεις. Ἀπό τήν ἀμερικανική ἥπειρο, τό ἐνδιαφέρον ἐξαπλώθηκε γρήγορα στήν Εὐρώπη.

Τό 1989 κυκλοφόρησε μέ ἐπιμέλεια τοῦ Σάββα Ἀγουρίδη, ὁμότιμου καθηγητῆ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μιᾶ ἑλληνική μετάφραση τῆς γνωστικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Νάγκ Χαμμάντι. Σέ αὐτήν περιλαμβάνονται *Τό Εὐαγγέλιο τῆς ἀλήθειας*, *Τό Εὐαγγέλιο τῆς Μαρίας*, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Παύλου*, *Οἱ Πράξεις τοῦ Πέτρου* καί ἄλλα πολλά. Ἀμέσως μετά ἀκολούθησαν ἄλλες νεοελληνικές μεταφράσεις ἀνίσης ἀξίας. Μέ ἐλάχιστες ἐξαίρεσεις, ὅλες βασίζονται σέ ἀγγλικές καί πολύ λιγότερο γαλλικές καί γερμανικές ἐκδόσεις. Ἀκόμα καί στόν ἀκαδημαϊκό χῶρο, ἐλάχιστοι στήν Ἑλλάδα γνώριζαν καί γνωρίζουν κοπτικά. Ἔτσι, αὐτό πού προσφέρεται στό νεοελληνικό κοινό εἶναι συνήθως μιᾶ νεοελληνική μετάφραση ἀπό μιᾶ ἀγγλική μετάφραση ἀπό μιᾶ κοπτική μετάφραση ἀπό ἕνα χαμένο ἀρχαιοελληνικό κείμενο. Ἔστω καί ἔτσι, οἱ ἐνδιαφερόμενοι μποροῦν νά προμηθευτοῦν μέ εὐκολία πάρα πολλά πρωτοχριστιανικά συγγράμματα, κάνοντας μιᾶ ἐπίσκεψη σέ ἕνα κεντρικό βιβλιοπωλεῖο.

Γιά τοῦς ἀπαιτητικότερους ἀναγνώστες κυκλοφοροῦν ἀπό τό 1999 καί τό 2004 δύο τόμοι μέ τά σημαντικότερα ἀπόκρυφα χριστιανικά κείμενα. Εἶναι ἐπιμελημένοι ἀπό τόν Ἰωάννη Καραβιδόπουλο, ὁμότιμο καθηγητῆ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καί περιλαμβάνουν ἐγκυρες καί κατατοπιστικές εἰσαγωγές. Φυσικά ἐλάχιστοι ἐνδιαφέρθηκαν νά τά προμηθευτοῦν καί ἀκόμα λιγότεροι νά τά μελετήσουν. Καί αὐτή ἡ ἐκδοση, ὅπως ὅλες οἱ παλαιότερες, πέρασε σχεδόν ἀπαρατήρητη. Τό ἐνδιαφέρον πού ἐκδηλώθηκε ἦταν μικρό καί οἱ βιβλιοκρισίες ἡ βιβλιοπαραουσιάζεις σχεδόν ἀνύπαρκτες. Ὁ ἡμερήσιος τύπος καί ἡ τηλεόραση οὔτε πού ἀσχολήθηκαν. Ὁ γνωστικισμός καί οἱ ἄλλες ξεχασμένες ἐκδοχές τοῦ χριστιανισμοῦ δέν προκάλεσαν ἄλλωστε στήν Ἑλλάδα κάποιο πραγματικό θρησκευτικό ἐνδιαφέρον πού θά ἄνοιγε ἕναν οὐσιαστικό διάλογο. Πολύ περισσότερος λόγος γίνεται γιά τόν παγανισμό παρά γιά τόν χριστιανικό γνωστικισμό. Μόλις ὅμως κυκλοφόρησε τό *Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰούδα*, ὅλες σχεδόν οἱ ἐφημερίδες καί ὅλα τά τηλεοπτικά κανάλια ἐσπευσαν νά ἀσχοληθοῦν μέ τό γεγονός.

Δέν χρειάζοταν βεβαίως μεγάλη ἐρευνα γιά νά πληροφορηθοῦν οἱ πάντες ὅτι τό σύγγραμμα αὐτό εἶναι ἕνα ἀνάμεσα σέ πάρα πολλά πού κυκλοφοροῦν ἤδη ἀπό χρόνια. Ὡστόσο, ὅλοι σχεδόν οἱ σχολιαστές στάθηκαν στήν πληροφορία ὅτι αὐτό εἰδικῶς παρουσιάζει ξεχωριστό ἐνδιαφέρον ἐπειδή ἀποδίδεται στόν Ἰούδα. Ὅταν ὅμως κλήθηκαν νά σχολιάσουν τό περιεχόμενό του περιορίστηκαν στήν πληροφορία ὅτι ὁ Ἰούδας δέν

έμφανίζεται ως προδότης αλλά ως συνεργάτης στην εκπλήρωση της αποστολής του Ίησού. Αυτή όμως ή έκδοχή, πού ασφαλώς παρουσιάζει κάποιο ενδιαφέρον για τό ευρύτερο κοινό, ήταν ανέκαθεν γνωστή στους ειδικούς και παραδίδεται ήδη από την αρχαιότητα. Σέ αυτήν στηρίζονται άλλωστε ακόμα και μυθιστορήματα. Προφανώς δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ως πραγματική αἰτία τοῦ μεγάλου θορύβου πού ἔχει προκληθεῖ.

Ὁ Ίούδας στάθηκε, κατά κάποιον τρόπο, τυχερός. Οἱ μελετητές ἔχουν ὑπολογίσει ὅτι γιά κάθε 10.000 περίπου παπύρους πού κυκλοφόρησαν ποτέ στην ἀρχαία Αἴγυπτο, σώζεται μόνο ἕνας –τό πολύ. Ἄλλά ὁ Ίούδας στάθηκε ταυτοχρόνως ἄτυχος. Τό *Εὐαγγέλιό* του ἀνακαλύφθηκε σέ μιά ἐποχή πού οἱ ἀρχαῖοι πάπυροι ἀνοίγουν τήν ὄρεξη γιά μεγάλα κέρδη.

Ἀπό τό 1978 πού ἐντοπίστηκε σέ λαθραῖες ἀνασκαφές στην Αἴγυπτο, ἐφθασε στά χέρια ἐιδικῶν μελετητῶν μόλις τό 2001 καί ἐκδόθηκε γιά πρώτη φορά τό 2006. Στό διάστημα αὐτό βρισκόταν στην κατοχή ἀρχαιοκαπήλων καί ἐμπόρων πού ἀναζητοῦσαν κατάλληλο ἀγοραστή. Στό μεταξύ τά φύλλα του, πού ἡ αἴγυπτιακή ἔρημος εἶχε προστατέψει γιά περίπου χίλια ἑξακόσια χρόνια, ὑπέστησαν ἀνεπανόρθωτες φθορές καί καταστροφές. Φυλάγονταν σέ ἀκατάλληλες συνθήκες καί ἐπιδεικνύονταν σέ ἀνθρώπους πού δέν ἐνδιαφέρονταν γιά τό περιεχόμενό τους ἀλλά γιά τήν τιμή στην ὁποία θά μπορούσαν νά τοῦς μεταπωλήσουν. Τεμαχίστηκαν καί θρυμματίστηκαν. Ὅρισμένοι ὑποψήφιοι ἀγοραστές ἀντιλήφθηκαν τή σημασία πού εἶχαν γιά τήν ἱστορία τοῦ χριστιανισμοῦ ἀλλά δέν θεώρησαν ὅτι ὀφείλαν νά καταβάλλουν γιά τήν ἀπόκτησή τους τό ποσό πού τοῦς ζητοῦσαν. Κάποια στιγμή τά χρήματα βρέθηκαν καί ὁ πάπυρος πῆρε τή σειρά του γιά ἀποκατάσταση καί δημοσίευση.

Τριάντα χρόνια καθυστέρηση καί ἀπώλεια ὀρισμένων σελίδων ἴσως νά μὴν εἶναι ὑπερβολικό τίμημα γιά νά καταστῆ καί πάλι διαθέσιμο ἕνα σημαντικό χειρόγραφο. Κάτι παρόμοιο εἶχε συμβεῖ ἄλλωστε μέ τή διβλιοθήκη τοῦ Νάγκ Χαμμάντι. Ἡ κακοδαμονία τοῦ νέου συγγράμματος ὡστόσο δέν ἔληξε αὐτή τή φορά μέ τήν παράδοσή του στά χέρια τῶν ἐιδικῶν, διότι οἱ τελικοί του ἀγοραστές τόν πλήρωσαν ὅσο τόν πλήρωσαν μέ τή σκέψη ὅτι κατεῖχαν ἕνα χρυσωρυχεῖο. Φρόντισαν ἔτσι ὄχι μόνο γιά τήν ἔκδοσή του ἀλλά καί γιά τήν κυκλοφορία του. Ἐκτός ἀπό τήν καθυστέρηση τῶν τριάντα χρόνων καί τίς φθορές πρέπει ἔτσι νά συνυπολογίσουμε καί τό διόλου εὐκαταφρόνητο οικονομικό τίμημα πού καταβλήθηκε (καί καταβάλλεται ἀκόμα) γιά τήν κυκλοφορία τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ.

Στό ξεκίνημα τοῦ 21ου αἰῶνα, τό ἐνδιαφέρον γιά ἀπόκρυφα χριστιανικά συγγράμματα μποροῦσε ἀσφαλώς νά θεωρηθεῖ δεδομένο, ἂν ὄχι στην Ἑλλάδα, πάντως στίς ΗΠΑ καί ὀρισμένες ἄλλες εὐρωπαϊκές χώρες. Δέν προσέγγιζε ὅμως οὔτε στό ἐλάχιστο τίς ἀπαιτήσεις καί τίς προσδοκίες τῶν κατόχων τοῦ παπύρου. Ἐπρεπε νά δημιουργηθεῖ μιά ζήτηση τελείως ἄλλης κλίμακας. Γιά νά πειστοῦν νά καταβάλουν τόν ὀβολό τους ἄνθρωποι πού δέν εἶχαν ἀντιληφθεῖ ποτέ ὅτι τοῦς ἀφοροῦσε ἡ ἀπόκρυφη χριστιανική γραμματεία, ἔπρεπε νά στηθεῖ μιά γιγαντιαία ἐπιχείρηση πληροφόρησης καί, κυρίως, παραπληροφόρησης. Σέ αὐτήν συνεργάστηκαν μέ τή γνωστή τους προθυμία πολλοί σχετικοί καί κυρίως ἄσχετοι δημοσιογράφοι. Χωρίς ἀμφιβολία τό *Εὐαγγέλιό* τοῦ Ίούδα εἶναι, μέχρι στιγμῆς, τό πιό ἀκριβοπληρωμένο σύγγραμμα τῆς χριστιανικῆς γραμματείας μετά τήν *Καينὴ Διαθήκη*.

Ἄκόμα καί τό ὑπέρογκο οικονομικό τίμημα πού ἐξασφαλίστηκε γιά τήν κυκλοφορία τοῦ νέου συγγράμματος ἐνδέχεται νά ἀξίζει τόν κόπο. Τί ἐνδιαφέρει ἄλλωστε ἂν πεταχτοῦν στά σκουπίδια μερικά ἑκατομμύρια ἄχρηστα ἀντίτυπα –ἀφοῦ ἔχουν δεβαίως πληρωθεῖ. Θά πρέπει ὡστόσο νά συνυπολογίσουμε καί μιά παράπλευρη ἀπώλεια διόλου εὐκαταφρόνητη. Διότι ἡ εὕρεση τοῦ κατάλληλου ἀγοραστή δέν ἀπαιτοῦσε μόνο τή φθορά τοῦ παπύρου καί τήν καταστροφή ὀρισμένων σελίδων πού προσφέρονταν κατά καιρούς ὡς δείγματα. Γιά νά κατακτήσει ὁ συγκεκριμένος πάπυρος τή θέση πού τοῦ προόριζαν, ἦταν ἀναγκαῖο νά θυσιαστοῦν δεκάδες ἄλλοι.

Ὁ Γκρήνφελ καί ὁ Χάντ εἶχαν πιστέψει ὅτι ὅλοι οἱ πάπυροι, ἀκόμα καί τά μικρότερα σπαράγματα, ἔχουν τήν ἀξία τους. Στή σειρά πού ἄρχισαν νά ἐκδίδουν βρῆκαν τή θέση τους ἀποδείξεις, προσκλήσεις σέ γεῦμα, ἐρωτικά σημειώματα, μαθητικά τετράδια, φορολογικές ἀπογραφές, προικοσύμφωνα, κατάλογοι μισθοδοσίας στρατιωτῶν. Δυστυχῶς τίποτα ἀπό αὐτά δέν μπορεῖ νά συγκινήσει τοῦς ἀρχαιοκάπηλους, τοῦς ἐμπόρους καί τοῦς μεγαλοεκδότες – ἐκτός ἂν πρόκειται γιά τήν ἀπόδειξη πού ἔδωσε ὁ Ίούδας ὅταν εἰσέπραξε τά τριάκοντα ἀργύρια. Στήν πορεία ἀναζήτησης τοῦ κατάλληλου ἀγοραστή, οἱ περισσότεροι πάπυροι πρέπει νά καταστραφοῦν, ὄχι ἀπό ἀγνοία ἢ δεισιδαιμονία τῶν χωρικῶν, ἀλλά ἐπειδή τό ἐμπόριο πού τοῦς διακινεῖ δέν ἔχει χρόνο καί θέση γιά αὐτούς. Τά ὑπέρογκα κέρδη ἐξασφαλίζονται μέ τόν ἕναν καί μοναδικό πάπυρο πού θά ἐπιλεγεῖ γιά μεγάλη προβολή. Ὅσο ἐκτινάσσεται στά ἦψη ἡ ἀξία ἑνός μεμονωμένου συγγράμματος, τόσο ἐκμηδενίζεται ἡ ἀξία ὅλων τῶν ὑπολοίπων. Στό τίμημα πού καταβλήθηκε γιά τήν κυκλοφορία τοῦ *Εὐαγγελίου* τοῦ Ίούδα θά πρέπει λοιπόν νά συνεκτιμήσουμε καί τήν ἀξία ὅλων τῶν παπύρων πού θυσιάστηκαν ἤδη καί θά θυσιαστοῦν στό μέλλον.

Τήν επιστημονική αξία πού μπορεί νά ἔχει γιά τήν ιστορία τοῦ χριστιανισμοῦ ἕνα μόνο σπάραγμα φανερώνει ἕνα ὠραῖο παράδειγμα. Ἀνάμεσα στό πλῆθος τῶν τεμαχισμένων φύλλων παπύρου πού εἶχε συγκεντρώσει ὁ Γκρήνφελ ἦταν καί ἕνα μικρό, μικροῦτοικο κομμάτι μέ λιγοστές μόνο λέξεις, πού περιέμενε τή σειρά του ἀπό τό 1920. Δεκατέσσερα χρόνια ἀργότερα, ἕνας ἐμπειρος παπυρολόγος, ὁ Κ.Χ. Ρόμπερτς, διαπίστωσε ὅτι προερχόταν ἀπό τό *Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο*. Τό ἐντυπωσιακό ἦταν ὅτι τό ἀντίγραφο εἶχε γίνει γύρω στό 100 μ.Χ. καί κυκλοφοροῦσε σέ μιά ἐπαρχιακή πόλη τῆς Αἰγύπτου. Στήν πληροφορία αὐτή στηρίζεται σήμερα μεγάλο μέρος τῶν ἐπιχειρημάτων γιά τή χρονολόγηση ὅλων τῶν εὐαγγελίων τῆς *Καινῆς Διαθήκης*. Ὁρισμένες ἀπό τίς σημαντικότερες ἐκτιμήσεις πού γίνονταν ἕως τό 1934 ἔχουν πλέον ὀριστικῶς ἐγκαταλειφθεῖ.

Οἱ μελετητές πού ἀνέλαβαν νά ἐκδώσουν τό *Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰούδα* ἦταν ἀσφαλῶς ἐπαρκεῖς στό εἶδος τους. Ὑπακούοντας ὡστόσο στίς ἐπιταγές τῶν κατόχων τοῦ παπύρου ἀνέλαβαν διάφορες δεσμεύσεις, πού δέν ἀπαιτοῦνταν ἕως σήμερα σέ παρόμοιες περιπτώσεις. Ἀκόμα καί γιά ἐπιστημονικές ἐπισημάνσεις ἢ ἐκδοτικές διορθώσεις χρειάζονται εἰδική ἄδεια. Μεταξύ ἄλλων ὀφειλαν, ὅπως ἀντιλαμβανόμαστε, νά παρουσιάσουν τό νέο εὑρημα σάν νά ἔχει αὐτοτελή αξία. Πράγματι ὑπάρχουν πολλά χριστιανικά συγγράμματα πού ἔχουν αὐτοτελή αξία. Αὐτό συμβαίνει, γιά παράδειγμα, μέ τά εὐαγγέλια τῆς *Καινῆς Διαθήκης*. Ἀσφαλῶς οἱ περισσότεροι τά διαβάζουμε ὡς κεφάλαια ἐνός ἐνιαίου διβλίου καί συμπληρώνουμε τά κενά κάθε εὐαγγελικῆς ἐκδοχῆς μέ τίς πληροφορίες τῶν ἄλλων. Οἱ μελετητές ὀφείλουν πάντως νά διαβάσουν τά εὐαγγέλια καί σύμφωνα μέ τό πνεῦμα πού γράφτηκαν: ὄχι νά συμπληρώσουν ἀλλά νά ἀντικαταστήσουν τό ἕνα τό ἄλλο. Στήν περίπτωση τοῦ *Εὐαγγελίου τοῦ Ἰούδα* συμβαίνει ἀκριβῶς τό ἀνάποδο: τό ἔργο γράφτηκε γιά νά σχολιάσει καί νά ἀναιρέσει πληροφορίες τῶν ἄλλων εὐαγγελίων.

Ἀκόμα καί ὁ ἐπιπόλαιος ἀναγνώστης μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ ὅτι τό *Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰούδα* δέν διαβάζεται ἀπό μόνο του. Ἐάν δέν γνωρίζει ἤδη καλά τίς κανονικές ἐκδοχές δέν θά καταλάβει οὔτε περί τίνος πρόκειται. Ἀναμένει λοιπόν ἀπό τόν ἐπαρκή μελετητή νά τοῦ ἐπισημάνει ποιὰ ἀκριβῶς συγγράμματα τοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀπαραίτητα γιά νά κατανοήσῃ τό περιεχόμενο τοῦ νέου εὑρήματος. Ἀλλά προφανῶς ἡ ἐπισήμανση αὐτή θά στεροῦσε ἀπό τό *Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰούδα* τή μοναδικότητά του. Ἀντί νά ικανοποιήσουν τίς ἀνάγκες τῶν ἐλάχιστων ἀναγναστών πού θά εἶχαν τόν χρόνο καί τή θέληση νά διαβάσουν τό νέο σύγγραμμα ὡς μέρος ἐνός ἐκτενοῦς διαλόγου, οἱ ἐπιμελητές καί ἐκδότες

του δεσμεύτηκαν νά τό παρουσιάσουν ὡς μιά ἐναλλακτική θεώρηση τῆς ιστορίας.

Αὐτό εἶναι τό μεγαλύτερο τίμημα πού καλοῦμαστε νά καταβάλουμε γιά νά ἀποκτήσουμε τό νέο εὐαγγέλιο: νά τό ἀγοράσουμε ἀλλά νά μήν τό καταλάβουμε. Νά τό ἀγοράσουμε νομίζοντας ὅτι ἀποκοῦμε πρόσβαση σέ κάποια ἀλήθεια πού μᾶς ἀφορᾷ, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια του ὑφίσταται μόνο σέ διάλογο μέ ἄλλες ἀλήθειες. Ὁ Ἰούδας τοῦ ἀπόκρυφου εὐαγγελίου δέν ἔχει νόημα ἐάν δέν γίνουν προηγουμένως κατανοητοί οἱ ἄλλοι Ἰουδες τῆς πρωτοχριστιανικῆς ιστορίας. Δέν φτάνει ὅμως μόνο αὐτό. Ἐκεῖνο πού κυρίως ἐνδιαφέρει εἶναι νά γίνει ἀντιληπτός ὁ μηχανισμός μέσα ἀπό τόν ὁποῖο παράγονταν νέες χριστιανικές ιδέες. Καί γιά αὐτό χρειάζεται ἐξοικείωση ὄχι μόνο μέ τήν *Καινή Διαθήκη* ἀλλά καί μέ τή γραμματεία τοῦ δευτέρου αἰώνα. Πού σημαίνει ὅτι οἱ μελετητές ἔχουν ἀκόμα μπροστά τους πολλή δουλειά πρὶν μπορέσουν νά ἀπευθυνθοῦν πειστικά στό εὐρύτερο κοινό. Ὅταν ἔρθει ἐκεῖνη ἡ ὥρα, τό ἐνδιαφέρον θά ἔχει ἀσφαλῶς ξεθυμάνει καί ἡ συζήτηση θά περιοριστεῖ (δυστυχῶς) μεταξύ εἰδικῶν. Τά ΜΜΕ θά διαφημίζουν ἤδη τό ἐπόμενο εὑρημα πού περιμένει ἀπό τώρα τή σειρά του.

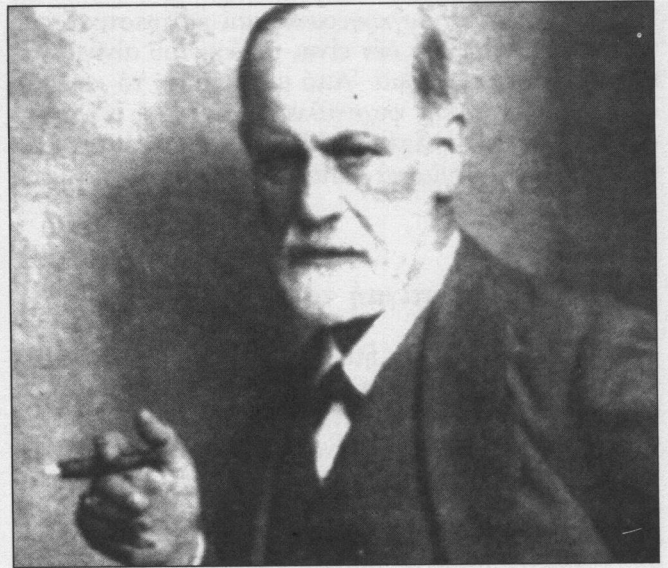
Σύμφωνα μέ τά εὐαγγέλια τῆς *Καινῆς Διαθήκης*, ὁ Ἰησοῦς ἰσχυρίστηκε γιά τόν Ἰούδα ὅτι θά ἦταν ἴσως καλύτερα νά μήν ἔχει γεννηθεῖ. Ὁρισμένοι μελετητές θεώρησαν πράγματι πιθανό ὅτι ὁ Ἰούδας δέν γεννήθηκε ποτέ. Ἡ ὑπόθεση αὐτή εἶναι καλή βάση γιά νά ἀνοίξει μιά συζήτηση πού θά ὑπενθύμιζε ὅτι βρισκόμαστε στόν κόσμο τῶν ιδεῶν καί τῆς ἰδεολογικῆς σύγκρουσης. Οἱ διαφορετικές ἐκτιμήσεις γιά τόν ρόλο πού ἔπαιξε ἢ δέν ἔπαιξε ἕνας μαθητής τόν ὁποῖο ὁ Ἰησοῦς εἶχε περιλάβει στόν στενό του κύκλο δέν φωτίζουν τίς ἱστορικές συνθήκες τῆς σύλληψης καί τῆς σταύρωσης ἀλλά τίς ἱστορικές συνθήκες πρόσληψης τοῦ χριστιανισμοῦ ἕναν αἰώνα ἀργότερα. Ἡ ἀπίστευτη κυκλοφορία τοῦ συγκεκριμένου συγγράμματος φωτίζει μέ τή σειρά τῆς προβλήματα τῆς δικῆς μας ἐποχῆς. Στό κάτω κάτω κανένα μηχανισμός ἐπιτυχούς πληροφόρησης ἢ παραπληροφόρησης δέν μπορεῖ νά οἰκοδομηθεῖ πάνω στήν ἄμμο.

Ἡ προθυμία μέ τήν ὁποία ἡ κοινωνία μας εἶναι ἐτοιμη νά πέσει θύμα ἀκόμα καί τῆς πλέον εὐφάνταστης ὑπόθεσης γύρω ἀπό τίς ἱερές της παρακαταθῆκες δέν μπορεῖ παρά νά σχετίζεται μέ προβλήματα ὑπαρκτά καί ἐπίκαιρα. Στήν ὑπέρογκη τιμή πού καταβάλλουμε γιά νά ἐπαναφέρουμε στήν κυκλοφορία ἕνα σύγγραμμα χαμένο τόσους αἰῶνες ἐνδέχεται νά περιλαμβάνονται καί πληροφορίες γιά τόν δικό μας πολιτισμό καί τίς δικές μας ἔγνοιες. Τά μηνύματα ἄλλωστε διαρκῶς πυκνώνουν. Ἀλλά αὐτή εἶναι βεβαίως μιά ἄλλη ιστορία.

ΠΟΥ ΤΙΣ ΒΡΙΣΚΕΙΣ ΟΛΕΣ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ, ΣΙΓΚΜΟΥΝΤ;

Τρία έρασιτεχνικά σημειώματα
για τόν Φρόντ

του Γιάννη Παπαθεοδώρου

1. 'Η ζωή τής έρμηνείας

«**J**e sens un chien sur moi». (Αισθάνομαι πάνω μου ένα σκύλο). Τά λόγια αυτά ανήκουν σέ έναν άσθενή του Φρόντ, και είναι γνωστό πώς αποτέλεσαν τήν άφετηρία για νά κατασκευαστεί ή έννοια του 'Υπερεγώ [Surmoi] στή φροϋδική ψυχανάλυση. Τυχαία έπιλογή, έμπνευση τής στιγμής; Μάλλον όχι. Για τόν Φρόντ, ή γλώσσα τής άσθένειας μπορεί και δύναται νά έννοιολογεί και νά περιγράφει τόν έαυτό της, μπορεί ακόμη και νά «χαρίζει» αναλυτικές κατηγορίες στή έπιστήμη πού τήν μελετά, ακριβώς γιατί ή γλώσσα αυτή είναι ήδη και πάντα μιά έρμηνεία. Στή φροϋδική ψυχανάλυση, δέν υπάρχει ή άνάγκη τής μηχανικής παραπομπής από τό σύμπτωμα στήν «άσθένεια», αλλά ή έμφαση στό διαθέσιμο άφηγηματικό ύλικό μέ τό όποιο ή άσθένεια εκδιπλώνει τόν έαυτό της. Τό σύμπτωμα τό προσφέρει ό άσθενής μέσα σέ ένα λόγο περί του συμπτώματος, μέσα, δηλαδή, σέ ένα λόγο προσημειωμένο και όριζόμενο από προγενέστερες έρμηνείες. 'Ο Φρόντ, όπως σωστά έπισημαίνει ό Μισέλ Φουκά,¹ δέν ενδιαφέρεται για συμπτώματα, ούτε για τά περίφημα «ψυχικά τραύματα» ένδιαφέρεται για τό σύμπτωμα πού δίδεται πρός έρμηνεία, τήν ώρα ακριβώς πού ό λόγος, αντί νά λάμψει μέσα στήν έρμηνευτική του διαφάνεια, άποκτά ξανά τήν αινιγματική του άβεβαιότητα.

Πράγματι, σέ αντίθεση μέ τά άλλα έρμηνευτικά προγράμματα των νεωτερικών έπιστημών, ή φροϋδική ψυχανάλυση έγκαινιάζει μιά νέα σφαίρα για τή ζωή τής έρμηνείας. 'Αν ή θετικιστική έρμηνευτική είχε θέσει ως βασικό της στόχο τήν εξόρυξη του νοήματος μέσα από τήν έμπειρική κατάδειξη ενός σημείου/συμπτώματος πού μαρτυρά περί se για τό ίδιο τό καταγωγικό βάθος των πραγμάτων [υπάρχει ένα κρυμμένο νόημα πού όφείλουμε νά τό μάθουμε, και μπορούμε νά τό κατα-

νοήσουμε, νά τό εξηγήσουμε, νά τό τυποποιήσουμε], μέ τόν Φρόντ ή γλώσσα έπιστρέφει στή σκοτεινή πλευρά τής έρμηνείας: «Δέν υπάρχει κάτι τό άπολύτως πρωταρχικό πού νά χρήζει έρμηνείας. Και αυτό γιατί, κατά βάθος, ήδη τά πάντα είναι έρμηνεία. Τό σημείο δέν είναι καθαυτό πράγμα πού προσφέρεται στήν έρμηνεία, αλλά είναι μιά έρμηνεία άλλων σημείων».² Τί άλλο είναι ή 'Έρμηνεία των 'Ονείρων (1900) παρά μιά σπουδή στον λόγο των φαντασιώσεων, στή μυθοπλαστική διεργασία των άφηγήσεων, στό έρμηνευόμενο πού γίνεται ταυτόχρονα και έρμηνευόν; 'Ο Φρόντ προσφέρει μιά εξήγηση σέ όλα αυτά τά βουδά και ακροάσιμα άποσπάσματα λόγου, όχι για νά φέρεi στό φως τή ρηματική επιβεβαίωση του «τραύματος» αλλά τίς σημασιολογικές συγκρούσεις τής γλώσσας: ή φροϋδική παράσταση τής γλώσσας είναι μιά παράσταση μετέωρη, συχνά ρηγματική, ήμιτελής, κάποτε ακόμη και προγραμματικά άνολοκλήρωτη. 'Η περιφημη ανάλυση τής Ντόρας δέ δείχνει μόνο τήν προβληματική συγκρότηση ή ακόμη και τή διακοπή τής έρμηνευτικής σχέσης (π.χ. ανάμεσα στον αναλυόμενο και στον αναλυτή) αλλά διακηρύσσει τό ρήγμα και τή μεταβίβαση ως βασική συνθήκη στή ζωή τής έρμηνείας. Στόν Φρόντ, ή έρμηνεία δέν είναι μιά συντελεσμένη γνωσιολογική κατάσταση αλλά ένα διαρκές πρόβλημα, γύρω από ένα

1. 'Ο Φουκά έχει συχνά κατηγορηθεί για τίς άποστάσεις του ή ακόμη και τίς βολές του κατά του Φρόντ. 'Ωστόσο, αν και τά πράγματα είναι περίπλοκα, ή αντιρρητική φουκωϊκή ανάγνωση τής φροϋδικής ψυχανάλυσης είναι αρκετά πιο παραγωγική ως προς τήν έρμηνευτική τομή τής ψυχανάλυσης, σέ σχέση μέ πολλές ψυχανalyτικές άναγνώσεις του Φρόντ.

2. Μισέλ Φουκά, «Νίτσε, Φρόντ, Μάρξ», στό: *Τρία Κείμενα για τόν Νίτσε*, Πλέθρον, 2003, σ. 30.

λόγο πού δομείται συγκρουσιακά και κανονιστικά ταυτόχρονα. Η έρμηνεία δέν είναι ή λύση τοῦ αἰνίγματος· εἶναι τό ἴδιο τό αἰνίγμα. Ἀπό μιά ἄποψη, τό «οἰδιπόδειο» τῆς φροῦδικῆς ψυχανάλυσης δέν εἶναι ὁ Οἰδίποδας ἀλλά ή ἴδια ή Σφίγγα. Μιά Σφίγγα πού ζεῖ διαρκῶς μέ τήν ἐπιθυμία νά ρωτάει ἐνοχλητικά πράγματα.

2. Ἡ στιγμή τοῦ Οἰδίποδα

«Ἄν λοιπόν ὁ Μωυσῆς ἦταν Αἰγύπτιος – τότε τό πρῶτο κέρδος πού προκύπτει ἀπό αὐτή τήν παραδοχή εἶναι ἕνα νέο, δισηπύλο αἰνίγμα». ³ Παντοῦ και πάντα τό αἰνίγμα στόν Φρόντ εἶναι ή προϋπόθεση τῆς ψυχαναλυτικῆς ἐρμηνείας. Ἄς θυμηθοῦμε, ὠστόσο, τά συμφραζόμενα αὐτοῦ τοῦ «νέου αἰνίγματος», πού περιγράφει. Ἡ μελέτη γιά τόν Μωυσῆ ὀλοκληρώνεται και ἐκδίδεται μέσα σέ ἀντίξοες συνθήκες, στό Λονδίνο τό 1939. Ὁ ναζισμός ἔχει ἤδη δείξει τό πρόσωπό του στούς Ἑβραῖους πολίτες τῆς Εὐρώπης. Στό ἔργο αὐτό, πού συχνά ἔχει διαβαστεῖ σάν μιά ὀριακή πραγμάτευση τῆς ἴδιας τῆς ταυτότητας τοῦ συγγραφέα του, ὁ Φρόντ «ἀνασκάπτοντας τήν ἐβραϊκή ταυτότητα, ἐπέμενε ὅτι αὐτή δέν ξεκινάει ἀπό τόν ἑαυτό της, ἀλλά ἀντιθέτως, ἀπό ἄλλες (τήν αἰγυπτιακή και ἀραβική ταυτότητα)». ⁴ Μέσα σέ αὐτές τίς διχασμένες συνθήκες μᾶς ὑβριδικῆς ταυτότητας, ὁ Φρόντ δέν προβληματοποίησε ἀπλῶς τήν ἐβραϊκή ταυτότητα, παραδίδοντάς την στήν ἐρμηνευτική ἀμφισβήτηση, ἀλλά ταυτόχρονα κατασκεύασε γιά χάρη της μιά νέα εὐρυχωρία. Αὐτός «ὁ μὴ Ἑβραῖος Ἑβραῖος» διεκδίκησε τήν ἐβραϊκότητα ὡς «ἐνσάρκωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος», και ἐπινόησε τόν Ἑβραῖο ὡς «τόν αἰώνιο ξένο... σάν κάποιον πού ἤθελε νά μπεῖ στόν κόσμο τῶν ἐθνῶν» μέ τό αἰνίγμα τῆς ταυτότητάς του. ⁵ Τό σκοτεινό, ἀμφισβητικό σημεῖο τῆς ἐρμηνευτικῆς ἔγινε γιά τόν Φρόντ ή καταστατική στιγμή τοῦ ἴδιου τοῦ νοήματος, ή δήλωση μαζί και ή ἀναβολή του, ή «φιλοξενία» του και ή μεταφρασσιμότητά του. Ἡ ἴδια ή ψυχανάλυση ἀγκιστρώθηκε πάνω σέ αὐτή τήν ἐρμηνευτική ἀμφισβήτηση: σχεδόν ἐπιστήμη και σχεδόν μυθολογία, σχεδόν θεωρία και σχεδόν πρακτική διεκδίκησε τό κύρος της μέσα ἀπό τήν ἐπινόηση τοῦ ἀσυνείδητου και τήν ἀμφισβήτηση τῆς ἀναγκαστικῆς «φυσικῆς» ὑπαρξης και κυριαρχίας τῆς οὐμανιστικῆς και ρομαντικῆς ἐννοίας τοῦ «Ἀνθρώπου»: τώρα τό πρόβλημα δέν ἦταν ὁ «ἄνθρωπος» ἀλλά ή «ἀνθρωποποίηση» πού θά ἄνοιγε τή σκηνή ἀπό τήν ἔλευση ὡς τήν κατάρρευση τοῦ Οἰδίποδα μέ ἄλλα λόγια, ή μετάβαση ἀπό τόν ἄνθρωπο στό Ὑποκείμενο. Μιά νέα ἐπιστήμη ἐρχόταν νά ἀναγγεῖλει τό τέλος τῆς παραδοσιακῆς ἐρμηνευτικῆς. «Ἔτσι δεχτήκαμε τόν Φρόντ», σημειώνει ὁ Ἄλτουσέρ. «Μακριά σειρά κειμένων μέ βάθος, ἄλλοτε καθαρῶν, ἄλλοτε σκοτεινῶν, συχνά αἰνιγματικῶν και ἀντιφατικῶν,

προβληματικῶν, ὀπλισμένων μέ ἐννοίες πού φαίνονται, σέ πρώτη ματιά ἁοφλημένες, ἀσύμμετρες ὡς πρὸς τό περιεχόμενό τους, ξεπερασμένες».⁶

Ἐπιστήμη ὡς πρὸς τό τυπικό της, ἀλλά και ἀπλή πρακτική δίχως θεωρία, ή φροῦδική ψυχανάλυση διεῖσδυσε μέ ὄρους αἰνιγματικούς μέσα στό πεδίο τῆς ἐρμηνευτικῆς γιά νά φέρεῖ στό προσκήνιο μιά πολύ συγκεκριμένη τροπικότητα τοῦ σκέπτεσθαι, ἕναν τροπισμό (modalité) τῆς ἐρωτηματοθεσίας πού ἐγγράφεται, πέρα ἀπό ὀποιαδήποτε «καθαρότητα» και βεβαιότητα, στήν κατανόηση τῆς «δομῆς τῆς ἄγνοιας». ⁷ Ὁ Φρόντ, σέ ἀντίθεση μέ ὀσα πιστεύουν ὀσο εἶδαν τήν ψυχανάλυση ὡς σύγχρονη κοινωνική μαγεία, δέν στοχάστηκε γύρω ἀπό τόν ἄνθρωπο και τήν «ψυχοπαθολογία» του ἀλλά γύρω ἀπό ἕνα φυγόκεντρο ὑποκείμενο στιγμένο γύρω ἀπό τό θέατρο τῆς γνώσης. Τέτοια εἶναι ἄλλωστε και ή «θεατρική μηχανή» τοῦ Οἰδίποδα: ὀχι μιά ἱστορία ἑνός ἀρχετυπικοῦ υἱοῦ πού ἐπιθυμεῖ νά κοιμηθεῖ μέ τήν ἀρχετυπική μητέρα του, ὀπως τόν θέλει ή «λαϊκή» ψυχανάλυση και τά σχολικά στερεότυπα, ἀλλά ἕνα «αἰνίγμα» τῆς ἐνταξης τοῦ Ὑποκειμένου στό συμβολικό νόμο τῆς Γνώσης. Αὐτή τήν τυπική διαδικασία τῆς ὑποκειμενοποίησης μᾶς δείχνει ὁ Φρόντ, ἀντικαθιστώντας τά «μικρά παιδάκια πού τρῶνε τή σούπα τους» μέ τήν ἐννοιολογική πρόσβαση τῶν κοινωνικῶν ὑποκειμένων σέ ἕνα συγκεκριμένο τύπο ἐρμηνευτικοῦ αἰνίγματος. Μέ ἄλλα λόγια, ή «στιγμή τοῦ Οἰδίποδα» μέσα στή φροῦδική ψυχανάλυση δέν εἶναι ή ὀρα πού τό ἀνθρώπινο παιδί σαγηνεύεται ἀπό τήν κρυφή γοητεία τῆς μητέρας ἀλλά εἶναι ή ὀρα πού τό ἀνθρώπινο ὑποκείμενο, μέσω τῆς γλωσσικῆς τάξης, ἀφήνεται στή γοητεία τοῦ ἐρμηνευτικοῦ αἰνίγματος τῆς Σφίγγας.

3. Λογοτεχνία και Ψυχανάλυση

Τό ἐρώτημα εἶναι εὐλογο; Τί ἦταν ἐκεῖνο πού ἐξέτρεψε τήν ἱατρική και βιολογική σκέψη τῆς θετικιστικῆς ἐρμηνευτικῆς τοῦ ὕστερου 19ου αἰῶνα στούς δρόμους τῆς αἰνιγματικῆς ἐρμηνευτικῆς, ἔτοι ὀπως τή διεκδίκησε γιά τόν ἑαυτό της ή φροῦδική ψυχανάλυση; Ἄν και τά αἷτια εἶναι ὀπως πάντα πολλαπλά, θά μπορούσαμε ἴσως νά σκεφτοῦμε τόν τρόπο πού ή ψυχανάλυση ἀρδεύεται ἀπό τή δεξαμενή τῆς λογοτεχνίας. Ἡ ἐρμηνευτική τοῦ Φρόντ, καθῶς και ὁ τύπος μέ τόν ὀποῖο

3. Σίγκμουντ Φρόντ, *Ὁ Ἄνδρας Μωυσῆς και ή Μονοθεϊστική θρησκεία*, Ἐπίκουρος, 1997, σ. 82.

4. Ἐντουαρντ Σαῖντ, *Ὁ Φρόντ και ὀί μὴ Εὐρωπαϊοί*, Ἄγρα, Ἀθήνα, 2003, σ. 63.

5. Jacqueline Rose, «Ἀπάντηση στόν Ἐντουαρντ Σαῖντ», στό: *Ὁ Φρόντ και ὀί μὴ Εὐρωπαϊοί*, ὀ.π., σ. 103.

6. Λουί Ἄλτουσέρ, *Θέσεις*, Θεμέλιο, Ἀθήνα, 1999, σ. 17.

7. Λουί Ἄλτουσέρ, *Θέσεις...*, ὀ.π., σ. 36.

θέτει τὰ ἐρμηνευτικά προβλήματα τῆς ψυχανάλυσης *βγαίνει* (μέ τήν ἔννοια τοῦ «ἐρχεται» καί ταυτόχρονα τοῦ «ἐξέρχεται»), μέσα ἀπό τόν χώρο τῆς λογοτεχνίας. Ὁ ἴδιος ὁ Φρόντ συχνά ὁμολογεῖ τίς λογοτεχνικές «πηγές» τῶν ψυχαναλυτικῶν καταστάσεων τίς ὁποῖες μελετᾶ. Καί βέβαια, δέν πρόκειται μόνο γιά τόν Οἰδίποδα. «Δυό σκηνές ἀπό ἔργα τοῦ Σαίξπηρ», γράφει στό *Θέμα τῆς Ἐκλογῆς ἀνάμεσα στά κοντάκια*, «μοῦ ἔδωσαν πρόσφατα τήν ἀφορμή νά θέσω ἕνα μικρό πρόβλημα καί νά βρῶ τή λύση».⁸ Ἡ ἐκλογή τοῦ μνηστήρα στόν *Ἐμπορο τῆς Βενετίας* γίνεται κι ἐδῶ ἡ ἀφετηρία μιᾶς καινούργιας ἐρμηνευτικῆς περιπέτειας. Ἀπό τόν Σοφοκλή ὡς τόν Σαίξπηρ καί ἀπό τόν Γκαίτε ὡς τόν Ντοστογιέφσκι, ὁ Φρόντ ἀναδεικνύει τή λογοτεχνία ὡς τόν πιό προνομιακό «συμπαίκτη» τῆς ψυχανάλυσης: ὁ τρόπος κατασκευῆς τοῦ λογοτεχνικοῦ σύμπαντος, ἡ δημιουργική φαντασία, ἡ πλοκή, ἡ νοηματική ἀμφισβήσια, ἀκόμη καί ὁ συγγραφέας καί τό κοινό του, ἀποτελοῦν τά βασικά ὑλικά μέ τά ὁποῖα ὁ Φρόντ θά σκηνοθετήσῃ τό «αἶνιγμα» τῆς ψυχανάλυσης. Διαπιστώνοντας τήν ἤδη ὑπάρχουσα «ψυχαναλυτική» διάσταση ἐντός τῶν λογοτεχνικῶν κειμένων, ὁ Φρόντ ἀναζητήσῃ ἕναν κρίσιμο σύμμαχο καί ἴσως ἕναν «εὐγενή» πρόγονο γιά τήν εὐρύτερη πολιτισμική νομομοποίηση τῆς ψυχανάλυσης, τήν ὥρα πού τό ἐπιστημονικό περιβάλλον τῆς γύριζε τήν πλάτη: «Φρονῶ ὅτι ὁ Γκαίτε», γράφει, «δέν θά ἀπέριπτε ψυχρά τήν ψυχανάλυση, ὅπως τόσοι σύγχρονοί μας. Ὁ ἴδιος μάλιστα τήν εἶχε πλησιάσει σέ ἀρκετά σημεία...».⁹ Ἀκριβῶς αὐτή ἡ ἐγγύτητα, τό πλησίασμα τῆς λογοτεχνίας στήν ψυχανάλυση μέσω τῆς συμμετοχῆς στό ἴδιο ἐντέλει ἐρμηνευτικό πρόβλημα, πρόσφερε τή μόνη δυνατότητα γιά νά ἀρθρωθεῖ ὁ φροϋδικός λόγος: «ὄλοι κι ὄλοι οἱ προηγούμενοι μερικοί συγγραφεῖς, ὁ Σοφοκλής, ὁ Σαίξπηρ, ὁ Μολιέρους, ὁ Γκαίτε – μερικές φράσεις. Θεωρητικά ὁ Φρόντ ἔχτισε μόνος του τήν ὑπόθεση»,¹⁰ μέ τά ὑλικά τῆς λογοτεχνίας. Τό μεῖζον λογοτεχνικό διακείμενο τῆς ψυχανάλυσης (Ὁ *Οἰδίποδας*) σφράγισε καθοριστικά τή διπλή ταυτότητα τοῦ φροϋδικοῦ κειμένου ταξινομώντας το ἀνάμεσα στόν ἀναλυτικό λόγο καί τήν ποίηση, ἀνάμεσα στήν ἐπιστήμη καί τή λογοτεχνία.

Σέ μεγάλο βαθμό, ἀκόμα καί τὰ ἐργαλεῖα τῆς ψυχανάλυσης εἶναι τὰ ἐργαλεῖα τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς. Στήν *Ἐρμηνεία τῶν Ὀνειρῶν*, ὁ Φρόντ δέ μιλάει γιά τά ὄνειρα, ἀλλά γιά λογοθετικές λειτουργίες καί μηχανισμούς τῆς γλώσσας: ἡ μετατόπιση καί ἡ συμπύκνωση πρὶν γίνουν «ψυχαναλυτικές» διαδικασίες περιγράφονται ὡς παραλλαγές στή ρητορική τροπικότητα τοῦ ἀνθρώπινου λόγου.¹¹ Τά διανοητικά ἐργαλεῖα τοῦ Φρόντ ἐκκινοῦν ἀπό τόν στοχασμό καί τήν ἀνάλυση τῆς γλώσσας, τοῦ κειμένου, τῆς ἀφήγησης. Στήν πραγματικότητα, ὁ Φρόντ φτιαχνεῖ τὰ ἐργαλεῖα τῆς ψυχανάλυσης ὡς ἀναγνώστῃς καί ἐρμηνευτῆς λογοτεχνικῶν κειμένων. Θά ἔλεγε μάλιστα κανεῖς πῶς σέ αὐτό

τό σημεῖο ἐκδηλώνεται καί ὁ ἐπιστημονικός ἐλιγμός τοῦ Φρόντ: ἀντί νά ἀσχοληθεῖ μέ τὰ ὑπολείμματα τῆς νευρολογίας καί τῆς βιολογίας προχωροῦσε στήν αὐτοδύναμη σύσταση ἑνός νέου ἐπιστημονικοῦ ἀντικειμένου, μέ ὄρους καί ἀναλυτικές κατηγορίες πού συχνά προέρχονται ἀπό τήν ἐρμηνευτική τῶν λογοτεχνικῶν κειμένων. Δέν πρόκειται ἀπλῶς γιά ἐπιστημολογική μεταφορά: πρόκειται γιά τήν ἐπιπόνηση ἑνός νέου λόγου πού κινεῖται ἀνάμεσα στά εἶδη, ἀνάμεσα στή διανοητική πειθαρχία τῆς ἐπιστήμης καί δημιουργική φαντασία τῆς τέχνης. Ὁ Φρόντ «μπαίνει» στή σκηνή τῶν νεωτερικῶν ἐπιστημῶν θέτοντας ἐρωτήματα γύρω ἀπό τήν ἐρμηνευτική τῆς τέχνης: «Ἐμεῖς οἱ μή ποιητές» γράφει, «φλεγόμενα ἀνέκαθεν ἀπό τήν περιέργεια νά μάθουμε ἀπό πού ὁ ποιητής, αὐτή ἡ παράξενη προσωπικότητα, ἀντλεῖ κάθε φορά τό ὑλικό του – ἴσως ὑπό τήν ἔννοια τοῦ ἐρωτήματος πού εἶχε ἀπευθύνει καί ἐκεῖνος ὁ καρδινάλιος στόν Ἀριόστο – καί πῶς κατορθώνει νά μᾶς συγκινεῖ μέ αὐτό, νά μᾶς προκαλεῖ αἰσθήματα τά ὁποῖα ἴσως δέν πιστεύαμε κἀν ὅτι μπορούσαμε νά τρέφουμε».¹² Ὁ ψυχαναλυτής στρέφεται στόν ποιητή γιά νά τόν ρωτήσῃ γιά τήν τέχνη του προκειμένου κι ἐκεῖνος νά κατανοήσῃ τήν ἐπιστήμη του. «Νά μπορούσαμε τουλάχιστον νά βροῦμε σέ μᾶς ἢ στοὺς ὁμοίους μας μιᾶ δραστηριότητα κατά κάποιον τρόπο συγγενική μέ τό γράψιμο ποιημάτων!» συνεχίζει ὁ Φρόντ. Στίς καθόλου ἀφελεῖς ἐρωτήσεις του, ὁ Φρόντ ἀνακαλύπτει, δηλώνοντάς το ἄλλοτε ρητά καί ἄλλοτε ὑπόρητα, μιᾶ νέα δυνατότητα γιά τήν ἐπιστήμη τῆς ψυχανάλυσης: τήν ἀφηγηματικότητα τῶν «ιστοριῶν» τῆς, τή δυνατότητα τῆς νά ἐπινοεῖ τήν ἐπιστημονική πλοκή τῆς, καί νά στοχάζεται ἐρμηνευτικά πάντοτε σέ αὐτή τήν τέχνη τῆς ἀφήγησης. Ὅταν, λοιπόν, ὁ Φρόντ μᾶς καλεῖ νά σκεφτοῦμε «ἴσως ὑπό τήν ἔννοια τοῦ ἐρωτήματος πού εἶχε ἀπευθύνει καί ἐκεῖνος ὁ καρδινάλιος στόν Ἀριόστο», ξέρεῖ πάρα πολύ καλά τί λέει: γιατί τό ἐρώτημα πού ἔθεσε ὁ καρδινάλιος Ippolito d' Este στόν Ἀριόστο, ὅταν ἐκεῖνος τοῦ ἀφίερωσε τόν *Ὀρλάνδο Μαινόμενο* ἦταν τό ἐξῆς: «πού τίς βρίσκεις ὅλες αὐτές τίς ἱστορίες, Λουδοβίκε;»

8. Σίγκμουντ Φρόντ, *Ψυχανάλυση καί Λογοτεχνία*, Ἐπίκουρος, Ἀθήνα, 1994, σ. 167.

9. Σίγκμουντ Φρόντ, *Ψυχανάλυση καί Λογοτεχνία*, ὁ.π., σ. 280.

10. Λουί Ἀλτουσέρ, *Θέσεις...*, ὁ.π., σ. 17.

11. Ὁ Ἀλτουσέρ μᾶς θυμίζει πῶς ἡ θέση πού ἔχει ἡ μετωνυμία καί ἡ μεταφορά στή Λακανική ψυχανάλυση εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀνάπτυξης τῆς γλωσσολογίας. Βλ. Λουί Ἀλτουσέρ, *Θέσεις...*, ὁ.π., σ. 26. Ἀπό αὐτή τήν ἀποψη, ἡ κειμενοκεντρική καί ἡ λογοκεντρική τάση τῆς φροϋδικῆς ψυχανάλυσης προσδιόρισε σέ μεγάλο βαθμό ἀκόμα καί τή μετα-φροϋδική ἐποχή.

12. Σίγκμουντ Φρόντ, *Ψυχανάλυση καί Λογοτεχνία*, ὁ.π., σ. 151.

ΝΑ ΑΚΟΥΣΟΥΜΕ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ*

του Δημήτρη Ἀρβανιτάκη

Αρχίζει κανείς πάντα από τις χρονολογίες, από τα πρόσωπα, από τους τόπους: από τους άξονες εκείνους που όρίζουν τις συντεταγμένες της ιστορίας.

Όταν γεννήθηκε ο Μουστοξύδης, τό 1785, στο Ίόνιο κυριαρχούσαν ακόμη οι Βενετοί. Στη διάρκεια της ζωής του είδε τον σεισμό εκείνο που υπήρξε η Γαλλική Έπανάσταση· είδε «τόν Θεό του πολέμου», τον Ναπολέοντα· είδε την πτώση της *Serenissima Repubblica* και τις επαναστατικές ιδέες να παίρνουν τη θέση της· είδε τις μάξες να ξυπνούν και είδε στις πλατείες των Ιονίων νησιών ανθρώπους να κηρύσσουν την άθεια και να λογομαχοῦν μέ ένα αιωνόβιο παρελθόν· είδε τους Γάλλους επαναστάτες να έφευγίζουν μιά άλλη κοινωνική και πολιτική γλώσσα· είδε, στο γύρισμα του αιώνα, να αλλάζουν οι κυρίαρχοι των νησιών: Γάλλοι επαναστάτες, Ρώσοι και Τούρκοι, μέσα από μιά ιδιόμορφη συμμαχία, και πάλι οι Γάλλοι, και κατόπιν οι Άγγλοι· είδε τή δημιουργία του πρώτου ελληνικού κράτους στα Ίονια νησιά, γέννημα της Συνθήκης του Παρισιού (1815)· είδε τή γέννηση, έστω και προβληματική, των συνταγματικών θεσμών στο Ίόνιο· είδε τό μεγάλο γεγονός της Έλληνικής Έπανάστασης του 1821 και τή δημιουργία του πρώτου εθνικού ελληνικού κράτους (1830)· είδε τήν προσπάθεια του πρώτου κυβερνήτη, του Ιωάννη Καποδίστρια, να άποτυγχάνει, είδε τον Όθωνα, τον πρώτο βασιλιά· και έφτασε να ζήσει μέχρι τις παραμονές της Ένωσης των νησιών του Ιονίου μέ τήν Ελλάδα, τό 1864.

Προσπαθώ, να φτιάξω τήν εικόνα ενός «Ίονιου», ενός «Έλληνα» Μουστοξύδη. Άλλά, αυτό δέν είναι αλήθεια. Κάνω αυτό τό συνειδητό σφάλμα για να πώ ότι εκείνο που συνήθως μάς διαφεύγει είναι ή συνολική όπτική του, ό συνολικός κόσμος του. Ο Μουστοξύδης δέν έζησε «άπλως» κάποια χρόνια στην Ίταλία, δέν συμμετείχε «άπλως» στην ιταλική πραγματικότητα ως ένας ξένος. Για μεγάλο διάστημα έδρασε —άλλά

και πάντα συμπεριφερόταν— ως ένα κομμάτι αυτού του κόσμου: δέν υπήρξε μόνον φίλος και συνεργάτης του Monti, δέν υπήρξε μόνον φίλος του Pindemonte, του Vieusseux, του Tommaseo, του Carrer και άλλων. Η πραγματικότητα, οι προοπτικές, τά προβλήματα, ή πολιτική, ό πολιτισμός της ιταλικής χερσονήσου ήταν κεντρικός άξονας στη ζωή του. Και ό Μουστοξύδης δέν είναι παρά μόνο ένα παράδειγμα: άποτελεί έναν κρίκο —άπό τους τελευταίους— μιάς μακράς σειράς ανθρώπων, οι όποιοι μέσα από τις δεδομένες ιστορικές συνθήκες, ζούσαν αυτή τή διπλή ζωή.

Άγαπώ να χρησιμοποιώ τή φράση του ζακύνθιου ποιητή, του Διονυσίου Σολωμού, τή φράση που κρυσταλλώνει αυτή τήν, άς τήν ποῦμε έτσι, «διπλή ταυτότητα»: ό Σολωμός λοιπόν, έγραψε, γυρνώντας από τήν Ίταλία: «Barbaro giunsi e tal non sono riu» («Βάρβαρος έφτασα εκεί και τέτοιος πιά δέν είμαι»). Αυτή ή άλυσίδα, αυτή ή ζωντανή σχέση ανάμεσα στις δύο πλευρές της Άδριατικής, επρόκειτο να σπάσει για πάντα κάπου εκεί στο τέλος του 19ου αιώνα: ήταν ή εποχή κατά τήν όποία κωδικοποιούνταν οι πατρίδες και οι ταυτότητες έχαναν τή δυνατότητα τής πολλαπλότητας. Ο Ούγο Φόσκολο, ό Άνδρέας Κάλβος, ό Άνδρέας Μουστοξύδης, ό Μάριο Πιέρι, ό Αιμίλιος Τυπάλδος, ό Μάρκος Ρενιέρης, ό Έρμάννος Λούντζης, ό Άριστοτέλης Βαλαωρίτης, ό Ιωάννης και ό Σπυριδών Βελούδος —άλλά μέχρι εκεί. Μετά τό 1864, μετά τήν Ένωση των νησιών μέ τήν Ελλάδα, ό δεσμός θά χαλαρώσει ώσπου θά σπάσει.

Δύο από τά πολλά παραδείγματα:

Γύρω στο 1860, ό Έρμάννος Λούντζης, μιά από τις πλέον ύψηλές μορφές τής στοχαστικής ιστοριογραφίας του ελληνικού 19ου αιώνα, έγραψε στα παιδιά του: «Άγαπώ και σέβομαι τό Πανελλήνιον. Άλλά, τί τά θέλετε, παιδιά μου; Γράφω ιταλικά και θαραπεύεται ή ψυχή μου!»

* Τό κείμενο διαβάστηκε κατά τήν παρουσίαση του βιβλίου: Δημήτρης Ἀρβανιτάκης (έπιμ.), Άνδρέας Μουστοξύδης-Αιμίλιος Τυπάλδος. Άλληλογραφία (1822-1860), έκδ. Μουσείο Μπενάκη-Κότινος, Άθήνα 2005. Στην έκδήςωση εκείνη (Μουσείο Μπενάκη, 29 Μαΐου 2006), για τό βιβλίο μίλησαν οι ιστορικοί: Σπύρος Άσδραχάς, Έλλη Γιωτοπούλου-Σιουλιάνου και Νίκος Καραπιδάκης. Τό κείμενο του Σπύρου Άσδραχά δημοσιεύτηκε στα «Ένθέματα» τής Αύγης (4 Ιουνίου 2006).

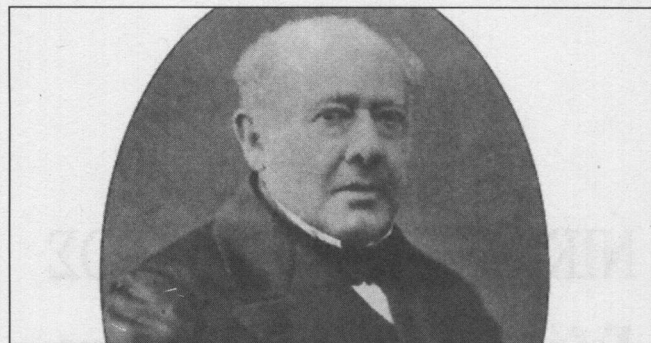
Τό 1890, ό Jacopo Bernardi γράφοντας τή βιογραφία του Ιωάννη Βελούδου, ανέφερε τό εξής περιστατικό. Άπευθυνόμενος ό Λουίτζι Πελεγκρίνο Ρότσι (Luigi Pellegrino Rossi) σέ μιάν έλληνίδα φίλη του, τής έγγραφε: «Θυμάστε τούς στίχους του ποιητή σας (σσ. έννοει τόν Σολωμό) πάνω στό πτώμα τής Ελλάδας; Έ, λοιπόν, γιά σās, γιά μένα, γιά καθέναν πού αγαπά τήν ποίηση, τήν έπιστήμη, τόν πολιτισμό, ή Ελλάδα καί ή Ιταλία είναι δυό αδελφές, διαφορετικές ως προς τήν ήλικία, όμοιες ως προς τήν όμορφιά καί τή δόξα. Νεκρές κείτονταν καί ή μιά καί ή άλλη. Άλλά, άφότου ή πρώτη σχεδόν αναστήθηκε, έσεις δέ μπορούσατε νά μου άπαγγείλετε εκείνους τούς πανέμορφους στίχους, δίχως ή θλιμμένη σκέψη σας νά σταθει σέ κείνην πού άκόμη κείτονταν, ναι, πάντοτε όμορφη, μά άψυχη καί παγωμένη».

Στίς άρχές του 20ου αιώνα τέτοια λόγια δέν θά μπορούσαν πιά νά ειπωθούν. Δες τε πόσο μικρή είναι ή ιστορία μας: είκοσι τέσσερα χρόνια μετά τόν λόγο του Μπερνάρντι, ξεσπούσε ό φονικός πόλεμος τής παρανοίας των χαρακωμάτων (1914): οι πατρίδες νοούνταν πιά ως έθνη-κράτη: ή ιστορία είχε πιά άλλη κατεύθυνση.

Τί θέλω νά πώ; Μά, αυτό πού θά έπρεπε νά είναι αυτονόητο γιά τήν ιστορική πρόβλεψη: ότι πρέπει νά δούμε αυτές τίς πολλαπλές ταυτότητες μέσα στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Συνηθίζουμε νά λέμε γιά τόν Μουστοξύδη καί γιά όλους αυτούς: «Άνθρωποι άνάμεσα σέ δυό πατρίδες». Νομίζω ότι σ' αυτή τή φράση υπάρχουν δυό προβλήματα.

Τό πρώτο: «Άνάμεσα». Άς διαβάσουμε τή βιογραφία του Μάριο Πιέρι, άς διαβάσουμε τήν Άλληλογραφία του Σολωμού, άς διαβάσουμε τήν ποίηση καί τό έργο του Φόσκολο, άς διαβάσουμε τό ίσως όχι ύψηλης αξίας έργο του Αιμίλιου Τυπάλδου ή τό ασύγκριτα σπουδαιότερο έργο του Ιούλιου Τυπάλδου, του Γεωργίου Τερτσέτη καί του Ερμάννου Λούντζη, άς διαβάσουμε αυτήν εδώ τήν Άλληλογραφία. Υπάρχουν άραγε στοιχεία πού νά πιστοποιούν μιά τέτοια «διαίρεση»; Νομίζω άλλου είναι τό κλειδί καί όχι στην άπλοϊκή αυτή έρμηνεία.

Άλλά, άς περάσουμε στό δεύτερο: «δυό πατρίδες». Στόν ύπολογισμό των πατρίδων, πρέπει νά μήν μάς διαφύγει ότι αυτοί οι άνθρωποι ήταν πλουσιότεροι από μάς, γιατί είχαν τρεις πατρίδες: ή patria nativa, ό γενέθλιος δηλαδή τόπος, πού έν προκειμένω ήταν τά νησιά του Ιονίου (άκόμη περισσότερο: κάποιο από τά νησιά) ή patria storica, πού είναι ό έλληνικός κόσμος, καί πού τήν κουβαλούσαν μέσα από τή γλώσσα τής κλασικής φιλολογίας, από τή γλώσσα τής εκκλησίας, από τή λαϊκή όμιλούμενη γλώσσα, από τίς παροιμίες καί τά τραγούδια: καί υπάρχει ή patria storico-culturale (πατρίδα ιστορικο-πολιτιστική), πού είναι ή Βενετία καί ή Ιταλία. Αυτή ή πολλαπλότητα των πατρίδων, ή ιδιομορφία τής τοπικότητας, δημιουργούσε όχι μόνο διαφορετικές δυνατότητες κατανόησης του παρελθόντος, αλλά καί διαφορετικούς τρόπους όργάνω-

σης του μέλλοντος. Αυτό ίσχυσε γιά τούς έπτανήσιους, αλλά όχι γιά τούς υπόλοιπους Έλληνες. Ίσχυσε όμως επίσης σέ μεγάλο βαθμό —άν καί όχι μέ τόν ίδιο ακριβώς τρόπο— καί γιά τήν Ιταλία, κάτι πού σέ όρισμένες περιπτώσεις έδωσε εξαιρετικούς καρπούς. Άς θυμηθούμε δυό όνόματα μόνον: Ούγο Φόσκολο καί Νικόλο Τομαζέο (Niccolo Tommaseo).

Όταν τό 1856 ό Ερμάννος Λούντζης έγγραφε τήν πολύτιμη ιστορία των νησιών του Ιονίου, έγγραφε γιά νά υπερασπιστεί τήν προοπτική ένταξης των νησιών στον έλληνικό κόσμο, κατά «τή στιγμή τής συγκροτήσεως τής μεγάλης ελληνικής οικογενείας». Καί ζωγραφίζοντας τό παρελθόν των νησιών, έντόπιζε τό κύριο χαρακτηριστικό του: τήν «πολιτική περιουσία» των νησιών, μιά περιουσία πού δημιουργήθηκε μέσα από τόν συνδυασμό αυτής τής ιδιαιτερότητας: των πολλών πατρίδων καί, άρα, των διαφορετικών έκδοχών του μέλλοντος.

Δέν είναι ή στιγμή καί δέν είναι ό χώρος νά τό αναλύσουμε αυτό. Θέλω μονάχα νά πώ αυτό πού πιστεύω, αυτό πού όλοι γνωρίζουμε, αλλά συχνά τό λησμονούμε: ότι ό ιστορικός πρέπει νά σέβεται τά έργαία μέ τά όποια οι ίδιοι οι άνθρωποι μπορούσαν νά καταλάβουν τήν εποχή τους. Τά δικά μας σχήματα μπορούν νά ακολουθήσουν, αλλά εκείνο πού πρέπει νά προηγείται είναι ή κατανόηση του τρόπου μέ τόν όποιο οι άνθρωποι όργάνωναν τόν κόσμο τους. Γιά νά τό πώ μέ άλλα λόγια: οι άνθρωποι δέ γνωρίζουν τό μέλλον τους, γνωρίζουν μόνο τό παρελθόν καί τό δικό τους παρόν —καί αυτό είναι ή ιστορία.

Θά σταματήσω, όμως, εδώ. Λέγοντας ότι νομίζω πώς άν τό βιβλίο αυτό έχει μιά κάποια σημασία, αυτή είναι ότι θέλει νά συμμετάσχει σέ έναν διάλογο προς αυτή τήν κατεύθυνση, προς τήν καλύτερη κατανόηση αυτών των πολλών πατρίδων, πού κάποτε οι άνθρωποι τίς αντιλαμβάνονταν διαφορετικά άπ' ό,τι έμείς σήμερα. Κι άν αυτού του τύπου ή έρευνα μάς φαίνεται εκ πρώτης όψεως στεγνή καί κουραστική, τό γνωρίζουμε όλοι μας ότι έν τέλει είναι πολύ πιό πλούσια. Θά μάς φέρι άμέσως στίς μεγάλες συζητήσεις, στά μεγάλα προβλήματα: στους διαφορετικούς τρόπους συνειδητοποίησης του έθνους, στους διαφορετικούς τρόπους κατανόησης καί όργάνωσης του πολιτισμού, στους διαφορετικούς τρόπους νοηματοδότησης του ιστορικού χρόνου.

ΝΙΚΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΟΣ

Σεβάχ ό άριστερός. Άναμνήσεις έξι δεκαετιών 1930-1990

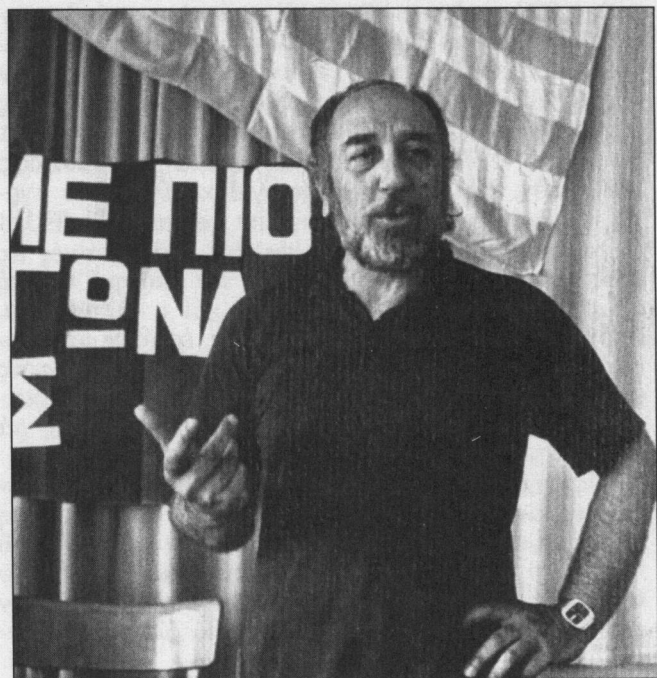
Έκδόσεις Βιβλιοπωλείον τής Έστίας,
Άθήνα 2006

Τόν Νίκο Οικονομάκο δέν τόν γνώρισα έγκαιρα γιά νά μπορέσω καί έγώ νά τόν ζήσω σέ κάποια από τίς φάσεις τής ζωής του πού παρουσιάζονται στό βιβλίό του. Δυό φορές τόν συνάντησα έντελώς έμμεσα καί γι' αυτό νά βάλουμε τή λέξη, συνάντησα, σέ πολλά εισαγωγικά.

Η πρώτη ήταν όταν στον Ρήγα Φεραίο, περιμέναμε τά έκλογικά αποτελέσματα τής «Συμμαχίας» τό 1977, εκείνο τό βράδυ πού όλα φαίνονταν δυνατά καί συζητιόταν μέ βεβαιότητα ότι θά έκλέγαμε άρκετούς βουλευτές καί μεταξύ αυτών έναν βουλευτή στή Λέσβο. Κι αυτός θά ήταν βέβαια ό Οικονομάκος.

Η δεύτερη, έμμεση κι αυτή, ήταν όταν ήρθε στά χέρια μου έγγραφο γιά τίς έπαφές κεντρικών βουλευτών καί στελεχών του κομμουνιστικού κινήματος τόν Δεκέμβριο τό 1966 μέ άντικείμενο τήν άποψη των στελεχών τής Ένώσεως Κέντρου σχετικά μέ τή νομιμοποίηση του κομμουνιστικού κόμματος. Στά έγγραφα αυτά συνάντησα τό όνομα του Νίκου στον άπολογισμό τής έπαφής πού έγινε μέ τόν βουλευτή τής Ένώσεως Κέντρου.

Η τρίτη συνάντηση, άμεση αυτή τή φορά ήταν πριν από τρία χρόνια, τό καλοκαίρι του 2003, όταν συζητήσα μαζί του γιά πρώτη φορά, στό πλαίσιο έρευνας γιά τόν έλληνικό στρατό στή δεκαετία του 1940 καί γιά τή συγκρότηση των άντιφασιστικών οργανώσεων στή Μέση Άνατολή. Τότε ξεδιπλώθηκε μπροστά μου μέ τόν πιο φυσικό καί άβίαστο τρόπο ή κοσμογονία πού έφερε ό Β' παγκόσμιος πόλεμος στή ζωή των ανθρώπων. Τό κομμουνιστικό όραμα δίπλα σέ αυτά καί παράλληλα ξεδιπλώθηκε τό πάθος

καί τό κέφι ενός άνθρώπου πού βίωνε τήν καθημερινότητα άμεσα μέ τρόπο προσωπικό καί σπάνιο άπαξιώνοντας τίς διαμεσολαβήσεις καί κερδίζοντας ικανοποίηση από κάθε ήμέρα. Κοντά σέ αυτά ξεδιπλώθηκε ό κόσμος του πολέμου, οι ιδιαιτερότητες των συγκρούσεων στήν έρημο, οι νέες τεχνικές του πολέμου πού άκολουθοϋσαν οι Έγγλέζοι, ή στενοκεφαλιά καί ό άναχρονισμός των διοικούντων τόν έλληνικό στρατό, οι ειδικές καταδρομικές άποστολές πού αναλάμβανε ό Νίκος Οικονομάκος μέ συντρόφους του, οι προσπάθειες δημιουργίας άριστερών οργανώσεων από τό μηδέν, ό σχεδιασμός τής καθοδήγησης γιά νά επεκτείνει τά δίκτυα των οργανώσεων. Κοντά σέ αυτά, μία πλειάδα άπτών πραγμάτων μεγάλων καί μικρότερων όπως τό μεγαλείο τής πολεμικής προσπάθειας, ή ζωή στό σκοτάδι των τμημάτων προκάλυψης στήν πρώτη γραμμή, ή σύνεση καί ό κίνδυνος, ή παλικαριά καί ή σκέψη, οι γεύσεις καί οι μυρωδιές, ή χαρά τής βροχής. Στοιχεία πού χαρακτήρισαν τόν συγγραφέα του βιβλίου στήν πορεία τής ζωής καί πού θγαίνουν ζωντανά από τίς σελίδες του.

Διατήρησε ό Οικονομάκος μαζί μέ πολλούς άλλους τής γενιάς του μία διαρκή σχέση μέ τά άκραία σημεία τής ανθρώπινης δράσης, μέ τό τέρμα τής έκτασης τής ανθρώπινης πραγματικότητας, μέ τά ανθρώπινα όρια όπως έγγραψε ό Γιάννης Βούλγαρης παρουσιάζοντας τό βιβλίό στά Νέα. Η σχέση αυτή μέ τά άκραία σημεία ύπήρξε τό μέτρο γιά τόν ίδιο καί γιά τή δράση του, ή φυσικότητα στήν έκθεση στον κίνδυνο, βασισμένη στήν πεποίθηση ότι ό άγώνας του άξίζει καί συγχρόνως ότι ή ζωή είναι ωραία.

Δύσκολα πράγματα νά συνδυαστοῦν ἀπό τή φύση τους καί ἀκόμα δυσκολότερο νά συνδυαστοῦν σέ ἐποχές πού ἡ βία καθόριζε τή ζωή τῶν ἀνθρώπων καί ἦταν παρούσα μέ μεγάλη ἔνταση στήν καθημερινότητα τῆς κοινωνίας καί τίς συμπεριφορές τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ οὐσιαστική συμβολή τοῦ βιβλίου ἐγκείται στή δυνατότητα πού δίνει στόν ἀναγνώστη νά λειτουργήσει τό βιβλίον σάν παρατηρητήριο γιά τίς ἔξι δεκαετίες πού ἀποτελέσαν τήν κορύφωση τῆς δράσης καί τῆς ὕψωσης τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος στά ἑλληνικά πράγματα, ἡ δυνατότητα πού μᾶς δίνει νά ἀντιληφθοῦμε τήν πολιτική δράση τῶν ἐλλήνων κομμουνιστῶν μετά τήν ἀπελευθέρωση, τίς διώξεις, τίς ἐκτελέσεις, τόν κόσμο τῶν συγγενῶν τῶν διωκόμενων, τίς διαφοροτικότητες μεταξύ τῶν νοοτροπιῶν πού εἶχαν οἱ κρατούμενοι κομμουνιστές, τόν κόσμο τῶν φυλακῶν. Κατεξοχήν παρατηρητήριο ἀποτελεῖ τό βιβλίον καί γιά τήν ἀνθρώπινη προσπάθεια, τήν ἀνθρώπινη χαρά, τήν ικανοποίηση, τήν ἀνθρώπινη ἀντοχή. Στά μονοπάτια αὐτά τῶν συναισθηματικῶν δεξιοτήτων τοῦ συγγραφέα πυκνώνει ἡ παρουσία τῆς ἀφήγησης, πυκνώνει σέ ἐκεῖνο τόν συνδυασμό τῆς πολιτικῆς δράσης καί τῆς ἀνθρώπινης διάστασης, πυκνώνει ἡ ποιότητα τῆς ἀφήγησης ὅταν κινεῖται ὁ συγγραφέας σέ συχνότητες χειρισμοῦ καί συνδυασμοῦ στοιχείων πού δύσκολα συνυπάρχουν σέ ἀφηγήσεις καί σέ βιβλία αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Πολλοί καί ποικίλοι οἱ λόγοι πού οἱ ἀνθρώποι δέν ἀναπτύσσουν μέ τέτοιο τρόπο τό προσωπικό τους βίωμα, δύσκολο γιά μᾶς νά τό ἐρμηνεύσουμε ὅταν ὀφείλουμε σεβασμό στόν ἀνθρώπινο ἀγῶνα. Ὅμως ὁ Νίκος ἀφηγήθηκε τήν πορεία τῆς ζωῆς του σεβόμενος τό ἴχνος πού ἄφησε χωρίς νά αισθάνεται ὑποχρεωμένος νά ἀντιμετωπίσει τήν πορεία του σάν πορεία μαρτυρίου πού στεροῦνταν ἀπό κάθε ἐγκόσμια ἐλπίδα καί αισιοδοξία. Τά πολιτικά ἦθη καί ἡ αὐστηρή κομματικότητα δέν ἐπέτρεπαν εὐκόλα τήν προσέγγιση στά βιώματα τοῦ παρελθόντος ἀπό μονοπάτια πού συνδυάζουν τή ζωή καί τόν ἀγῶνα σέ ἓνα περιβάλλον συνεκτίμησης καί τῶν δύο. Ἡ συνεκτίμηση τοῦ ἀγῶνα καί τῆς ζωῆς δέν εἶναι βέβαια κάτι πού μπορεῖ νά γίνει ἐκ τῶν ὑστέρων ἢ κάτι πού γίνεται μέ τό ζόρι γιατί ἔτσι πρέπει. Εἶναι στάση ζωῆς πού τελικά μπορεῖ νά μᾶς φέρει κοντύτερα στό πνεῦμα, στό κλίμα, γενικότερα στά ζητούμενα μᾶς ἐποχῆς, ὅπως ἐπίσης νά μᾶς διευκολύνει στήν ἀντίληψη νοοτροπιῶν καί προσλήψεων τῶν γεγονότων καθιστώντας ἔτσι τίς μαρτυρίες αὐτές διαφωτιστική πηγή γιά τή δουλειά μας.

Ἐρχεται ἡ μαρτυρία τοῦ Οἰκονομάκου σέ ἐποχή πού ἡ ποινικοποίηση τῆς πολιτικῆς δράσης ἔχει περιοριστεῖ καί σέ ἐποχή πού ἡ πολιτική σύγκρουση ἔχει ἀλλάξει ὄρους. Ἡ εἰκόνα τοῦ ἀντίπαλου εἶναι παρούσα στόν λόγο του μέσω τῆς προσπάθειας πού καταβάλλει ὁ ἴδιος. Πολεμáει πράγματα καί ὄχι πρό-

σωπα. Παρά τήν οὐσιαστική καί ἐντατικοποιημένη στράτευση του ὁ συγγραφέας δέν ἀπαξιώνει τοὺς ἀντίπαλους πού βρίσκονται στήν ἄλλη πλευρά, ἐκτός ἀπό κραυγαλέες περιπτώσεις. Διατηρεῖ τήν κατανόηση ἀπέναντι στοὺς ἀνθρώπους πού ἔμειναν ἀπό τήν ἄλλη καί δέν κινήθηκαν πρὸς τή δικιά τους πολιτική γειτονιά καί στέκεται ἀπέναντί τους μέ ἀνωτερότητα καί σέ περιπτώσεις μέ οἰκειότητα.

Ἀκόμα καί μέ τοὺς συντρόφους πού διαφωνεῖ στό ἐσωτερικό τοῦ κινήματος, διαφωνεῖ μέ τρόπο ἀρκετά διακριτικό καί εἶναι προσεκτικός χωρίς νά μπαίνει σέ ἀδιέξοδες καταγγελτικές διαδικασίες. Ἴσορροπία καί στήν ἀντίρρηση, τουλάχιστον στόν ἀπολογισμό τῆς.

Στή μεγάλη αἴγλη καί στή μεγάλη δοκιμασία πού μπῆκε ἡ ἀνανεωτική Ἀριστερά μετά τή μεταπολίτευση, ὁ Οἰκονομάκος συνέχισε νά πλοηγεῖ τό σκάφος του μέ τόν ἴδιο προσανατολισμό. Ἡ στέρηση ἀπό τήν Ἀριστερά τοῦ πρωταγωνιστικοῦ τῆς ρόλου ἦρθε σταδιακά. Στούς δύσκολους καιροὺς πού ἀκολούθησαν οἱ πολεμιστές κομμουνιστές βρέθηκαν σέ θέση ἀμήχανη μέ ἐργαλεῖα διαφορετικά ἀπό ἐκεῖνα τῶν κομματικῶν ἡγεσιῶν. Τό σκάφος τοῦ Νίκου ἔφερε πιά τόν ἴδιο καί τόν προσωπικό του κόσμο. Ἀθήνα, Βρυξέλλες, Βενεζουέλα, Αἴγινα μιά πορεία ζωῆς αὐτοδιαχειριζόμενης μέ ἀξιοπρέπεια, μέ κάθε σεβασμό στό παρελθόν καί μέ λύσεις γιά τό μέλλον.

Οἱ ἀναλυτές τοῦ κλασικοῦ ἔργου *Χίλιες καί μιά νυχτές* παρουσιάζουν τόν Σεβάχ τόν Θαλασσινό ὡς ὑπερβολικό στήν εἰκόνα πού δίνει στόν κίνδυνο, ἀλλά ὡς θετικές τίς πληροφορίες πού προσφέρει γιά ναυσιπλοῖα, τό ἐμπόριο, τίς ἀγνωστες θάλασσες τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Οἰκονομάκος μᾶς τροφοδοτεῖ καί ἐκεῖνος μέ εἰκόνες ἐνός κόσμου πού δέν ζήσαμε πολλοί ἀπό ἐμᾶς καί μειώνει τόν κίνδυνο πού πέρασε, τόν μειώνει γιατί τόν ἀντιμετωπίζει σάν κάτι φυσικό. Μᾶς βοηθᾷ ὅμως μέ τή διήγησή του νά ἀνακτήσουμε τήν ἐκτίμηση γιά τή ζωή, ἀντίστοιχο καί αὐτό τοῦ ἀποτελέσματος πού εἶχε ἡ διήγησις τῆς Σεχραζάτ στόν ἀπογοητευμένο σουλτάνο. Δέν ξέρω μονάχα μήπως ὁ σουλτάνος ζήλευε ὄχι τόσο μέ τήν ἀποκοτιά του ὅσο μέ τή μετριοφροσύνη του πού ἐπιμένει νά ὑποστηρίζει, μέ ἔμμεσο βέβαια τρόπο, ὅτι λεβέντης καί παλικάρι εἶσαι μόνο ὅταν στό ἀναγνωριστὴ οἱ ἄλλοι. Νομίζω ὅτι ἂν κάτι ἔχει ἀναγνωριστὴ στόν Νίκο ἀπό ὅσοι τόν γνώρισαν εἶναι ἡ λεβεντιά του καί ἡ παλικαριά του.

Ἀπό τίς χίλιες καί μιά νυχτές ἀνάκτηση ἐμπιστοσύνης στήν ζωή γοητευμένος ἐγκαταλείπει τά σχέδιά του.

Λεβέντης καί παλικάρι πού ὅμως ἀφήνει τοὺς ἄλλους νά τό ποῦν.

Τάσος Σακελλαρόπουλος

ΒΑΣΩ ΨΙΜΟΥΛΗ

“Ελεύθερη Ελλάδα” - “Η Φωνή τῆς Ἀλήθειας”

Ὁ παράνομος Ραδιοσταθμός τοῦ ΚΚΕ. Ἀρχεῖο 1947-1968

Ἀρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας - ἐκδόσεις Θεμέλιο, Ἀθήνα 2006

Α

Σᾶς εὐχαριστοῦμε θερμά γιά τή θετική σας ἀνταπόκριση στήν πρόσκληση τῶν ΑΣΚΙ καί τοῦ Θεμέλιου νά παρευρεθεῖτε στήν παρουσιαστική τοῦ βιβλίου τῆς Βάσως Ψιμούλη γιά τόν ραδιοφωνικό σταθμό τοῦ ΚΚΕ «Ἐλεύθερη Ελλάδα» / «Φωνή τῆς Ἀλήθειας», 1947-1968. Γιά τό βιβλίο θά μιλήσουν ἀρμοδιότερα ἀπό ἔμενα πρόσωπα, σέ ὄλους μας γνωστά, ὥστε νά περιπεύουν οἱ συστάσεις. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τή συγγραφέα: γι' αὐτήν ὅμως θά θυμίσω ὅτι μᾶς ἔχει δώσει καί ἕνα ἄλλο βιβλίο, γιά τό Σούλι καί τούς Σουλιῶτες, στό ὁποῖο ἡ τεκμηριωτική δεινότητα συμπλέει μέ τήν ἐρμηνευτική διεισδυτικότητα, ἀρετές πού χαρακτηρίζουν καί τό πρόσφατο ἔργο της γιά τό ὁποῖο γίνεται σήμερα σ' αὐτή μας τή συνάντηση λόγος.

Γιά τό ἔργο αὐτό θά πῶ λίγα μόνο λόγια. Προηγούμενος ὅμως θά ἤθελα νά ἀναφερθῶ γιά μιάν ἀκόμη φορά στό τεκμηριωτικό σχέδιο στό ὁποῖο ἀνήκει: πρόκειται γιά τό σχέδιο τῶν ΑΣΚΙ, μέ τήν αὐτονόητη καί πάντα ἐπίκαιρη ἀναφορά στόν Φίλιππο Ἡλιού, ἐμπνευστή, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, καί αὐτοῦ τοῦ σχεδίου τεκμηρίωσης. Ὑπακούει σέ μιάν ἀρχή πού δέν εἶναι οὔτε τόσο αὐτονόητη οὔτε τόσο εὐκολή στήν πραγματοποίησή της, ὅπως θά μπορούσε νά φανταστεῖ κανεῖς: οἱ δημοσιευόμενες εὐρετηριάσεις τοῦ ἀρχεῖου ὑλικοῦ συνοδεύονται ἀπό τήν ἱστορία τους. Αὐτή ἡ ἱστορία ἀφορᾷ τά ἴδια τά τεκμήρια, εἶναι δηλαδή μιᾶ ἀρχεῖακή ἱστορία, ἀλλά καί τούς ὄρους τῆς παραγωγῆς τους, εἶναι δηλαδή μιᾶ πολυδιάστατη ἱστορία, ὄχι μόνο ἱστορία πολιτική. Εἶναι αὐτόδηλο ὅτι πρόκειται γιά μιᾶ συνάντηση λογικῶν: ἐκείνης τῆς ἀρχεονομίας καί ἐκείνης τῆς ἱστορίας, μέ δύο μεθοδολογικά κατηγορήματα, δηλαδή τή μερίκευση καί τήν ἀπάλειψη τῆς σκοπιμοθερίας ἀπό τήν ὀπτική τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας. Ὅσα ἔργα τεκμηρίωσης ἔφεραν ὡς τή στιγμή αὐτή στό φῶς οἱ ἀνθρώπινοι συντελεστές τῶν ΑΣΚΙ ὑπακούουν στά κριτήρια αὐτά: θυμίζω τίς ἐργασίες τῆς Ἄνας Ματθαίου καί τῆς Πόπης Πολέμη, τῆς Ἰωάννας Παπαθανασίου, τοῦ Δημήτρη Δημητρόπουλου καί τῆς

Εὐδοκίας Ὀλυμπίτου καί ἀκόμη τίς «Μαρτυρίες» πού ἐπιμελεῖται ὁ Ἄγγελος Ἐλεφάντης· θυμίζω ἐπίσης τήν ἀρχεῖακή ὕλη πού ἔχει δημοσιευθεῖ στό Ἀρχεῖοτάξιο, γιά νά μείνω μόνο σέ ὅσες ἐργασίες ἔχουν δεῖ τό φῶς τῆς δημοσιότητας. Στό ἴδιο κλίμα, κυριολεκτικότερα στό ἴδιο ἐκδοτικό πρόγραμμα, ἀνήκει καί τό βιβλίο τῆς Βάσως Ψιμούλη, γιά τό ὁποῖο, καθώς ἔλεγα, δέν ἔχω νά πῶ παρά λίγα πράγματα, ἀφήνοντας πολλά γιά τούς ἀρμοδιότερους.

Τό μεγαλύτερο σῶμα τοῦ βιβλίου εἶναι τεκμηριωτικό καί ἀποτελεῖ τήν εὐρετηρίαση τοῦ ἀρχεῖου τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ, τό ὁποῖο ἀπόκειται στά ΑΣΚΙ καί στό ὁποῖο ἔχουν καταχωριστεῖ τά ἐκφωνούμενα κείμενα ἄλλα καί ἄλλο συναφές ὑλικό. Ἡ εὐρετηρίαση εἶναι εἰδολογική σέ χρονολογική φυσικά βάση· εἶναι ἐπιπροσθέτως τόσο ἀναλυτική, ὥστε ὁ χρήστης τοῦ βιβλίου νά μπορεῖ νά σχηματίζει μιᾶ ἐγκρινή εἰκόνα τοῦ τύπου καί τῶν περιεχομένων τῶν ἐκπομπῶν, χωρίς νά χρειάζεται, γιά νά σχηματίσει τήν εἰκόνα αὐτή, νά ἀνατρέξει στά ἴδια τά ἐκφωνούμενα κείμενα. Ἡ ἀναδρομή στά κείμενα θά ἀποτελέσει μέρμινα ἀλλοῦ εἶδους χρηστῶν μέ ἐξειδικευμένα αἰτήματα. Προσεκτικό εὐρετήριο προσώπων, τόπων καί πραγμάτων ἐπιτρέπει τίς συγκεκριμένες ἀναζητήσεις, πού τό πεδίο τους ἔχει ἤδη διευρύνει ἡ ἀναλυτική εὐρετηρίαση τῶν φακέλων καί ἡ εἰδολογική κατάρταξη.

Τῆς ἀρχεῖακῆς ἐργασίας προηγεῖται μιᾶ ἐκτενῆς εἰσαγωγή, στήν ὁποία ἀνασυγκροτοῦνται δύο ἱστορίες: ἡ ἱστορία τοῦ Σταθμοῦ καί ἡ ἱστορία τοῦ ἀρχεῖου του, ἐνῶ συγχρόνως ἐκτίθεται ὁ τρόπος χρήσης του ἀπό τή συγγραφέα καί ταξινόμο του. Χρησιμοποιῶ τόν ἐνικό «ραδιοφωνικός σταθμός», μολονότι αὐτός πέρασε ἀπό δύο διακριτές φάσεις καί ἔφερε ἀντιστοίχως δύο διαφορετικές ἐπωνυμίες — «Ἡ Ἐλεύθερη Ελλάδα» καί «Ἡ Φωνή τῆς Ἀλήθειας»: ἦταν, ὡστόσο, ἕνα καί ἐνιαῖο ὄργανο πολιτικῆς παρέμβασης τοῦ ΚΚΕ μέ ὅλα τά συνακόλουθα τῶν ἐννοιῶν καί πρακτικῶν πού προσέδιδε στήν πολιτική ἢ στρατηγική καί ἡ τακτική τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων.

Δέν προτίθεται νά επαναλάβω όσα μέ σαφήνεια έκθέτει ή Ψιμούλη στήν έμπεριστατωμένη είσαγωγή της, αλλά απλώς νά επίσημάνω όρισμένα: από τά ζητήματα πού πραγματεύεται ή άποτυπώνει. Άρχίζω επικαλούμενος ένα από τά δεύτερα. Ό Σταθμός λειτουργεί άρχικώς (Ιούλιος 1947) στό Βελιγράδι, κατόπιν (Μάρτιος 1949) στο Βουκουρέστι μέ μίαν άντένα, κάποια στιγμή, 1957 στή Λειψία, άπ' όπου θά μεταδίδει από τό 1968· φυσικά σέ συνθήκες άκρας παρανομίας, δηλαδή προφύλαξης. Οί λόγοι είναι εύνόητοι και δέν θά τούς επαναλάβω. Όστόσο, ή συγγραφέας επικαλείται τό γεγονός ότι ό επίσης παράνομος ισπανικός ραδιοσταθμός λειτουργούσε στό πλαίσιο ενός έλαστικότερου συνομοιωτικού συστήματος. Θεωρώ ότι αυτή ή επίσημανση έχει τή σημασία της, γιατί μās άνοίγει ένα άκόμη παράθυρο, άν όχι για νά διαγνώσουμε, τουλάχιστο νά άνιχνεύσουμε τά όρια του έσωκομματικού έλέγχου στό όνομα της συνομοιωτικής έπαγρύπνησης και των χρήσεών της.

Δέν είναι όμως οι επίσημάνσεις αυτού του είδους πού χαρακτηρίζουν τό εύρος και τήν πληρότητα της «Είσαγωγής». Θά ήθελα, πρώτο, νά σημειώσω τήν τεκμηριωτική έδραίωση της έξιστόρησης. Σπεύδω νά διασαφηνίσω ότι δέν πρόκειται για μιά χρονολογική έκθεση των όρων και των πεπραγμένων πού συγκροτούν τήν ιστορία του Σταθμού: πρόκειται αντίθετα για μίαν έρμηνευτική, μέσω της έξιστόρησης, χρήση και κατανόηση των άρχειακών πληροφοριών. Αυτή ή ιστορία, για νά μήν καταλήξει σέ παράθεση πληροφοριών, χρειάζεται νά άρθρωθει σέ πρόβλημα: τί είδους όργανο μετάδοσης μηνυμάτων ήταν για τήν ήγεσία του ΚΚΕ ή ίδρυση ενός ραδιοφωνικού σταθμού. Η Βάσω Ψιμούλη άντιμετωπίζει αυτό τό κεφαλαίωδες πρόβλημα σέ όλες τίς συναρτήσεις του, από τήν τεχνική ύποδομή ως τούς άνθρώπινους συντελεστές: από τίς συνθήκες εργασίας ως τήν πρόσληψή τους από τό προσωπικό του Σταθμού: από τούς όρους πληροφοριοδότησης ως τούς τρόπους έκφορας του μηνύματος και κυρίως οι στρατηγικές σταθερότητες και οι τακτικές μεταβλητές. Είναι μιά ιστορία πού τήν παρακολουθούμε περισσότερο εκ των έσω παρά εκ των έξω, χωρίς τούτο νά σημαίνει ότι ή μαρτυρία για τήν εκ των έξω πρόσληψη άπουσιάζει.

Εύστοχα ή συγγραφέας αυτού του βιβλίου μās εξηγεί ότι στό ξεκίνημά του, αλλά και κατόπιν, όταν αλλάζουν οι όροι της επικοινωνιακής παρέμβασης του ΚΚΕ, ό Σταθμός δέν ήταν παρά μιά έμφωνη κομματική έφημερίδα πού, από τεχνική άποψη, ύπακούει περισσότερο στον έντυπο παρά στον προφορικό λόγο, παρά τίς προσπάθειες προσαρμογής του στον δεύτερο. Οί συνθήκες διάδοσης του προφορικού, του φωνητού, μηνύματος είναι δυσμενείς: σπάνη ραδιοφωνικών συσκευών αλλά και φόβος. Για νά φτάσει τό μήνυμα στους άποδέκτες του, χρειάζεται νά πολλαπλασιαστεί μέ τήν άπομνημόνευσή του σέ λόγο γραπτό, μάλιστα και ή έκπομπή «Τό Φροντιστήριο

του Άγωνιστή». Πολλοί από σās έχουν τήν έμπειρία της καταγραφής σέ πολλαπλά άντίτυπα μέ καρπόν των μεταδόσεων του Σταθμού και, φαντάζομαι, από μιά στιγμή και ύστερα, τήν παράλληλη έμπειρία, εκείνου του μάταιου κόπου και του μάταιου κινδύνου. Συνοψίζοντας, θά έλεγε κανείς ότι ό ραδιοφωνικός Σταθμός του ΚΚΕ ιδρύθηκε για νά διαδίδεται ή «γραμμή» του Κόμματος, μέ τρόπο μάλιστα βαθμιδωτό, άνάλογο μέ τούς άποδέκτες, όταν μάλιστα ή κυκλοφορία των κομματικών έντύπων, και ιδίως των έφημερίδων, δέν ήταν έφικτή. Η συγγραφέας παρακολουθεί τίς μεταβλητότητες της γραμμής σέ συνάρτηση μέ τήν άλλαγή του θεματολογίου των έκπομπών μέ ό,τι τούτο συνεπάγεται ρητώς αλλά και ύπορητώς ως προς τή διανοητική συγκρότηση των έλλήνων κομμουνιστών και τήν ενεργητική δυνατολογία της συγκρότησης αυτής, πού άποτελούσε ένα είδος σταθερού πυρήνα και προϋπόθεση για δημοургικές υπερθάσεις, άυτονόητες στό επίπεδο της θεωρίας και έκλεκτικές στό επίπεδο της πράξης. Η συστηματική πρόβαση της Ψιμούλη μās ύποδεικνύει αυτούς τούς έρμηνευτικούς όρίζοντες και συγχρόνως τούς τεκμηριώνει. Άναφέρομαι στήν κομμουνιστική σταθερά της άυτομόρφωσης πού ισχύει δεδαίως, μάλιστα βασανιστικά, για τό προσωπικό του Σταθμού.

Όπως συμβαίνει μέ τό τεκμηριωτικό σώμα του βιβλίου, έτσι και στήν είσαγωγή οι θεματικές διακρίσεις όργανώνουν και κατασταίνουν έναργή τή γενική και συνάμα συνθετική εικόνα πού θέλει και πετυχαίνει νά παρουσιάσει. Η στατιστική προσέγγιση, δηλαδή ένα από τά εφαρμοζόμενα αναλυτικά εργαλεία, δίνει στήν ποιοτική πρόβαση τήν ποσοτική της διάσταση, συνεπώς τό μέτρο για τήν εκτίμηση των όριων της σχέσης πομπού και δέκτη και της κομματικής παιδαγωγικής πού καθορίζει τή σχέση αυτή. Όλα αυτά στή σχετική μεταβλητότητα του κομματικού πολιτικού χρόνου.

Δε θά έπιμείνω στήν ιστορία του άρχείου του ραδιοφωνικού Σταθμού πού μέ γνώση και μεθοδικότητα άνασυσταίνει ή συγγραφέας. Θά επίσημάνω μόνο τήν έγνοια των κομμουνιστικών Κομμάτων νά συγκροτούν, διασώζουν, έλέγχουν και χρησιμοποιούν ή νά διαχειρίζονται έπιλεκτικώς τά άρχεία τους. Χάρη σ' αυτή τήν έγνοια έγινε δυνατό νά γραφεί τό βιβλίο πού παρουσιάζουμε σήμερα. Όχι όμως άποκλειστικά χάρη στήν έγνοια αυτή αλλά κυρίως χάρη στήν άρχειακή και έρευνητική πολιτική των ΑΣΚΙ και του έπιστημονικού και πολιτικού σκεπτικού του πρωτεργάτη τους, του Φίλιππου Ήλιου: τό όνομά του, μέ τό όποιο άρχισα και τελειώνω αυτή τή σύντομη προσλαλιά, τό βλέπετε στή λιτή και ουσιαστική άφιέρωση της συγγραφείας -«Στόν Φίλιππο Ήλιου», όχι στή Σκιά του, αλλά έτσι όπως ταιριάζει στους άνθρώπους πού δέν πεθαίνουν.

Σπ. Ι. Άσδραχās

B

Tό βιβλίο της Βάσως Ψιμούλη πού σήμερα παρουσιάζουμε εδώ, όπως θά δει όποιος αρχίσει τό φυλλομέτρημά του, είναι αφιερωμένο στόν Φίλιππο Ήλιού. Άν ζούσε, θά ήταν αυτός στή δική μου θέση ή στή θέση κάποιου άλλου εκ τών παρουσιαστών. Θά κατείχε τή θέση αυτή, δικαιωματικά, γιατί αυτός ήταν ό κύριος έμπνευστής και όργανωτής τών Άρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, τών ΑΣΚΙ, αυτός ήταν πού παρότρυνε και τή Βάσω Ψιμούλη νά καταπιαστεί μέ ένα σωρό έγγραφα πού έναπόκεινται στά ΑΣΚΙ και πού ήταν οί έκπομπές του Ραδιοφωνικού Σταθμού του ΚΚΕ στά χρόνια του Έμφύλιου Πολέμου και στά χρόνια τής ύπερορίας τών Έλλήνων Κομμουνιστών στίς σοσιαλιστικές χώρες. Η αφιέρωση τής Βάσως Ψιμούλη στόν Φίλιππο Ήλιού δέν είναι μιά συνηθισμένη εκδήλωση εθιμοτυπίας και άδροφροσύνης, δέν είναι μόνον μιά, ούτως ή άλλως αναγνώριση όφειλης, αλλά αναγνώριση του έργου και του ρόλου του Ήλιού στή δημιουργία και τή λειτουργία τών ΑΣΚΙ χάρη στό όποιο μπόρεσε νά υπάξει και τό έργο τής Βάσως “Ελευθέρη Ελλάδα” - “Η Φωνή τής Αλήθειας” - Ο παράνομος Ραδιοσταθμός του ΚΚΕ άρχείο 1947-1968. Η αφιέρωση, λοιπόν, τής Βάσως είναι εκ μέρους της μιά εκδήλωση τιμότητας, πού τιμά και χαρακτηρίζει και τήν ίδια.

Μ' αυτή τήν τιμότητα, έσκυψε και ή Βάσω πάνω στά χαρτιά τών δύο σταθμών. Στόν καιρό τους αυτά τά χαρτιά ήταν ή φωνή του ΚΚΕ. “Υστερα τά χαρτιά αυτά, 370.000 δακτυλογραφημένα δελτία, στήν εργώδη προσπάθεια τής Βάσως Ψιμούλη, άφου τακτοποιήθηκαν όπως έπρεπε, απέκτησαν πάλι φωνή. Ο καθένας πλέον μπορεί νά τά επισκεφθεί, νά τά πιάσει στά χέρια του, νά τά διαβάσει, νά τά αναστοχασθεί, νά τά έρμηνεύσει κι έτσι νά καταλάβει τί ήταν αυτοί πού μιλούσαν άπ' τό Βουνό, τί ήταν ό «Σταθμός τής Έλευθέρης Ελλάδας» και ή «Φωνή τής Αλήθειας». Έχουμε λοιπόν, χάρη στό Άρχείο του Ραδιοφωνικού Σταθμού και χάρη στό βιβλίο τής Ψιμούλη, άλλη μιά πηγή γιά νά μελετήσουμε τόν τετράχρονο Έμφύλιο Πόλεμο και τήν περιπέτεια τών Έλλήνων Κομμουνιστών στίς χώρες τής ύπερορίας. Και κάτι ακόμη: μιά επιπλέον πηγή γιά όσα συνέβησαν στήν ίδια τήν Ελλάδα άπό τό καλοκαίρι του 1947 ως τό 1968. Τά ΑΣΚΙ αισθάνονται περήφανα γιά τό έργο αυτό πού παρουσιάζουμε σήμερα.

* Όμιλία στήν παρουσίαση του βιβλίου τής Βάσως Ψιμούλη στίς 24 Μαΐου 2006. Μίλησαν επίσης ό Σπύρος Ασοραχάς, ό Στέφανος Στεφάνου (τό κείμενο τής όμιλίας του δημοσιεύτηκε στά «Ενθέματα» τής Αύγης και ό Στέλιος Κούλογλου.

Τό νά επισκεφθεί κανείς σήμερα τά ΑΣΚΙ και νά συμβουλευτεί τόν όποιοδήποτε φάκελο τών αρχείων τους είναι κάτι τό αυτονόητο. Δέν ήταν όμως πάντα τά πράγματα αυτά τόσο αυτονόητα. Όπως αναφέρει ό Φίλιππος Ήλιού στή συνηγορία του υπέρ τών άνοιχτών αρχείων,

«ένα κομμουνιστικό άρχείο, τό άρχείο ενός κομμουνιστικού κόμματος, έθεωρείτο έξ όρισμού άπόρρητο και μή προσβάσιμο στους ενδιαφερομένους. Η λειτουργία του προσδιοριζόταν άπό άγραφους νόμους, θεσμοθετημένους κανόνες του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, πού διασφάλιζαν ταυτοχρόνως τήν πλήρη μυστικότητα, τήν άδιαφάνεια και τίς ιδιοτελείς χρήσεις: όργανικό τμήμα ενός έξουσιαστικού μηχανισμού τό άρχείο και τά άρχεία μπορούσαν νά χρησιμοποιηθούν, και χρησιμοποιήθηκαν, γιά νά έξυπηρετήσουν κομματικές σκοπιμότητες και έσωτερικές αντιπαραθέσεις. Κυρίως γιά νά ύπηρετήσουν, μέσα άπό έπιλεκτικές χρήσεις τών πηγών, ένα ένοποιητικό, αλλά μόνιμως τροποποιήσιμο και τροποποιούμενο, ιστοριογραφικό σχήμα, στό όποιο πρυτάνευε ή έννοια τής κομματικότητας. Στό όνομα πάντα τής “καλής επαγγελίας”».

“Άλλαξαν όμως αυτά τά καθεστώτα. Άλλαξαν όχι άπό μόνα τους, αλλά άλλαξαν οί άνθρωποι πού μέ τους άγώνες τους επέβαλαν τό νέο καθεστώς τής έλευθερίας, τής διαφάνειας, πού έστειλε κυριολεκτικά στό άρχείο τήν άρχή τής μυστικότητας.

Η Βάσω Ψιμούλη σέ μιά σελίδα τής Εισαγωγής

της πετάει δυό τρία νούμερα πού ἄν ὅμως τὰ ἀναλογοθεῖ κανεὶς θὰ ἀνατριχιάσει μπροστά στὸν ὄγκο τῆς δουλειᾶς πού πέρασε ἀπ' τὰ χέρια της. Λέει: (σελ. 126) «Τὸ ἀρχεῖο εἶναι τοποθετημένο σέ 409 κουτιά, τὰ ὁποῖα περιέχουν 370.000 φύλλα δακτυλογραφημένων δελτίων ἐκπομπῶν καὶ καταλαμβάνει 72 τρέχοντα μέτρα στὰ ράφια». Τόσο ἀπλά: 72 τρέχοντα μέτρα στὰ ράφια. Ἔπονται τῆς Εἰσαγωγῆς τὰ πολύτιμα καὶ πολυτέλιδα εὐρετήρια καὶ γιὰ τὶς δύο περιόδους τοῦ Σταθμοῦ.

Ἀλλὰ πῶς προέκυψαν αὐτὰ τὰ ράφια, τὰ γεμάτα μὲ μιλημένα λόγια, μὲ βιωμένα λόγια; Ἔχουν κι αὐτὰ τὰ ράφια, ὅπως κάθε πράγμα, τὴν ἱστορία τους. Αὐτὴ τὴν ἱστορία, μὲ γνώση τῶν ἱστορικῶν-ἐπιστημονικῶν ἐργαλείων καὶ στοχαστικὴ σύνεση, διεξέρχεται ἡ Βάσω Ψιμούλη στὶς 130 σελίδες τῆς Εἰσαγωγῆς της. Παρακολουθώντας τὴν πορεία τοῦ Σταθμοῦ, τοῦ τρόπου ὀργάνωσης, λειτουργίας του καὶ τῶν ἀνθρώπων πού ἐργάστηκαν σ' αὐτόν, περπατᾶει παράλληλα μὲ τὴν κομματικὴ-πολιτικὴ ἱστορία τοῦ ΚΚΕ, τόσο στὴν ἐμπόλεμη φάση ὅσο καὶ μετὰ τὴ λήξη τοῦ Ἐμφυλίου, ὡς τὴ διάσπαση τοῦ ΚΚΕ τὸ 1968. Νὰ σημειώσουμε ὅτι μετὰ τὴ διάσπαση τοῦ ΚΚΕ ἡ «Φωνὴ τῆς Ἀλήθειας» συνέχισε νὰ ἐκπέμπει ὡς τὸ τέλος τῆς δικτατορίας τῶν Συνταγματαρχῶν τὸ 1974, μὲ εὐθύνη τοῦ ΚΚΕ.

Ἐδῶ δὲν θὰ ἐπαναλάβω μὲ δικὰ μου λόγια τὴν πορεία τοῦ παράνομου Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ πού στὴν πρώτη φάση ὀνομάζεται Ἐλεύθερη Ἑλλάδα. Λίγα λόγια γιὰ τοὺς βασικοὺς κόμβους καὶ τὶς ἀρχές λειτουργίας τοῦ Σταθμοῦ, εἶναι ἀπαραίτητα.

Ἡ ἴδρυση Σταθμοῦ ἀπασχολεῖ τὴν ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ ἀπ' τὸ καλοκαίρι τοῦ 1946. Ὑστερα ἀπὸ διάφορες διαβουλεύσεις ἢ μετάδοση τῶν ἐκπομπῶν ξεκινᾶ τὴν Τετάρτη 16 Ἰουλίου 1947, ὥρα 7 τὸ πρωὶ καὶ ὥρα 8 τὸ βράδυ. Ἐδρα του τὸ Βελιγράδι.

Στὴν ἐναρκτήρια μετάδοση ἀκούγεται ἡ διακήρυξη τοῦ ΔΣΕ γραμμὴν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν γραμματέα τοῦ ΚΚΕ Νίκο Ζαχαριάδη: «Ποτέ δὲν θελήσαμε τίποτε παραπάνω ἀπ' αὐτὰ πού ἐκφράζονται καὶ πού πραγματοποιοῦνται μὲ τὴ λευτεριά, τὴ δημοκρατία, τὴν περιουσιολογίαν καὶ ἀνοικοδόμησιν ὅταν εἶναι ἐξασφαλισμένη ἢ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία».

Ἐκτοτε ὁ Σταθμὸς τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας τελεῖ ὑπὸ τὴν ἄμεση διεύθυνση καὶ καθοδήγηση τοῦ Κόμματος, τοῦ ἴδιου τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου. Καὶ δευτέρου ἢ συντακτικὴ ὁμάδα τοῦ Σταθμοῦ, ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸ μέλος τοῦ Π.Γ. Πέτρο Ροῦσο, τὴν Ἀφροδίτη Νοδάρα (ψευδώνυμο Ἐλένη Μακρῆ), τὸν Γῶργο Ἀγγουράκη, τὸν Περικλῆ Καλοδίκη, τὸν Παναγιώτη Λειβαδά, τὴν ἐκφωνήτρια Γιάννα Καλοδίκη, ἀργότερα (1948 Μάιος) τὸν Ἀπόστολο Σπήλιο, ἢ συντακτικὴ ὁμάδα, λοιπόν, ζεῖ σὲ συνθήκες παρανομίας, ἐγκλειστὴ καὶ αὐστηρὰ ἀπομονωμένη. Δὲν ἔχει ρεπόρτερ, δὲν ἔχει δημοσιογράφους πεδίου. Πηγές του εἶναι ἀποκλειστικὰ κομματικὲς ἀποφάσεις καὶ τὰ ἀνακοινωθέντα τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου καὶ δευτερογενῶς ἀντλεῖ

ἀπὸ τὸν ἀστικό Τύπο καὶ τὴν ἀκρόαση τῶν ραδιοφωνικῶν σταθμῶν Ἀθήνας, Μόσχας καὶ Λονδίνου.

Οἱ συντάκτες δὲν ἔχουν καμιά ἀπολύτως αὐτονομία. Ἐκτελοῦν τὴν ἀποστολὴ τους ὅπως οἱ μαχητὲς τοῦ ΔΣΕ κάτω ἀπὸ τὶς διαταγές τῆς ἡγεσίας του. Πέραν τούτου ὅμως εἶναι ἓνα ἀτελὲς μέσο πληροφόρησης πού δύσκολα θὰ μπορούσαμε νὰ τοῦ ἀποδώσουμε τὸ ὄνομα ΜΜΕ. Δὲν εἶναι μόνο ὁ ἀτελής του ἐξοπλισμὸς, ἢ μικρὴ του ἐμβέλεια, ἢ μικρὴ του ἐνταση. Τὸ ράδιο αὐτὸ πολὺ δύσκολα βρίσκει τοὺς ἀποδέκτες του. Ὁ κύριος λόγος: στὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδας, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ἐλάχιστες οἰκογένειες ἔχουν ραδιόφωνο στὸ σπίτι. Στὰ χωριὰ καθόλου. Ἐπομένως μόνον θραύσματα τῶν ἐκπομπῶν θὰ ἀκουστοῦν. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα τὸ ράδιο θὰ τὸ συνεχίσει, ὅπως μπορεῖ, ἢ προφορικότητα, πού συχνὰ ἐρχεται πολὺ ἑτεροχρονισμένα, ἢ σάν σπασμένο τηλέφωνο. Κι ὡστόσο ὑπάρχουν πολλοὶ στὴν Ἑλλάδα πού ἀγωνιοῦν νὰ μάθουν «τί εἶπε ὁ Σταθμὸς» στὶς συνθήκες τοῦ Ἐμφυλίου καὶ τῆς ἄγριας τρομοκρατίας πού βασιλεύει σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Ἀκολουθώντας τὶς συνέπειες τῆς ρήξης στὶς σχέσεις Τίτο-ΚΚΣΕ ἡ ἔδρα τοῦ Ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ Ἐλεύθερη Ἑλλάδα μεταφέρεται ἀπὸ τὸ Βελιγράδι στὸ Βουκουρέστι. Ἀπὸ κεῖ θὰ συνεχίσει τὶς ἐκπομπές του στὶς 19 Μαρτίου 1949. Ἡ ἦττα ὅμως τοῦ ΔΣΕ πλησιάζει. Ἀπὸ τὸ κεντρικὸ σύνθημα «Ὁ ἐχθρὸς στὸ Βίτσι-Γράμμο δὲν θὰ περάσει. Ὅλοι σ' ἄρματα, ὅλα γιὰ τὴ ΝΙΚΗ» πού ἀκούγεται συνεχῶς τὸν Ἰούλιο καὶ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1949 ἐρχεται τὸ ἐπείγον τηλεγράφημα τοῦ Π.Γ. πού ὑποδηλώνει τὴν ἐπίσημη λήξη τοῦ Ἐμφυλίου: «Ἀπὸ τὶς Ἐκπομπές τοῦ Σταθμοῦ νὰ καταργηθεῖ τὸ σύνθημα “Ὅλοι σ' ἄρματα, ὅλοι γιὰ τὴ νίκη”». Ἦταν 20 Ὀκτωβρίου 1949.

Ἐφεξῆς ὁ σταθμὸς καλεῖται νὰ ἀναλάβει τὸν ρόλο τοῦ βασικοῦ ὀργανωτῆ τῆς ἰδεολογικῆς καὶ πολιτικῆς φυσιολογίας τοῦ κόμματος καὶ τοῦ λαϊκοδημοκρατικοῦ κινήματος στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὰ τὰ φτωχὰ ἐρτζιανά θὰ πάρουν τὴ θέση τῆς ὀργάνωσης καὶ τοῦ καθοδηγητῆ. Μάλιστα ἀπὸ τὶς 4 Ἰουλίου 1950 θὰ ξεκινήσει τὶς μεταδόσεις τῆς μιά ἐιδικῆς ἐκπομπῆς, τρεῖς φορές τὴν ἐβδομάδα: τὸ Φροντιστήριον τοῦ Ἀγωνιστῆ. Ἀπὸ τὴν ἐκπομπὴ αὐτὴ θὰ περάσουν μαθήματα δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ, ἢ δράση τοῦ παγκόσμιου ἐπαναστατικοῦ κινήματος, ὁδηγίες γιὰ σύσταση ὀργάνωσης, ἀνάλυση τῆς πολιτικῆς κατάστασης, τῆς οἰκονομίας ἀκόμη καὶ ὁδηγίες γιὰ τὴν κατασκευὴ μικροῦ ραδιοφώνου. Στὴν ἴδια ἱστορία ἐγγράφονται καὶ τὰ συνθήματα *Τὶ Πλαστήρας, τί Παπάγος, ὅλοι σκύλοι μιά γενιά*, γιὰ τὶς ἐκλογές τοῦ Νοέμβρη 1952, ἢ τὰ ἐν κενῷ ζαχαριαδικὰ συνθήματα γιὰ τὴ δημιουργία «παλαϊκοῦ μετώπου τῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ», τὰ μέτωπα δηλαδή πού κατασκευάζει τὸ κόμμα μὲ τὸν ἑαυτό του. Στὴν εἰσαγωγή τῆς Βάσως Ψιμούλη ὁ ἀναγνώστης θὰ βρεῖ τοὺς βασικοὺς κόμβους αὐτῆς τῆς περιόδου, ὡς τὸν Μάρτιο τοῦ 1956 ὁπότε καθαιρεῖται ὁ γραμματέας τοῦ ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριά-

δης και συνάμα πολιτικός καθοδηγητής του Σταθμού. Έκτοτε ο Σταθμός θα σιγήσει για 2 χρόνια, ως την 1η Μαρτίου του 1958 που θα επαναλειτουργήσει από το Χάλε της Ανατολικής Γερμανίας, με το όνομα Φωνή της Αλήθειας. Ως σήμα της έκπομπής θα χρησιμοποιηθεί απόσπασμα του δημοτικού τραγουδιού «Ένας αίτός», παιγμένο με κλαρίνο και βασικούς εκφωνητές τη Μαριάννα Βεάκη και τον Νίκο Παπανδρέου. Κομματικός υπεύθυνος ορίζεται ο Ζήσης Ζωγράφος. Σέ μιά εποχή που η ΕΔΑ κερδίζει το 25% των ψήφων του ελληνικού λαού, η Φωνή της Αλήθειας ακούγεται ολοένα και λιγότερο, παρόλο που τα ραδιόφωνα στην Ελλάδα μπαίνουν στα περισσότερα σπίτια. Από την άλλη μεριά ένα άλλο μέσο μαζικής επικοινωνίας και άριστερου λόγου ξεπετάγεται δυναμικά που θα το αγαλιάσουν οι Έλληνες Άριστεροι: η εφημερίδα *Αύγή* που αυτή την εποχή η μέση ημερήσια κυκλοφορία της φθάνει στα 28.000 φύλλα. Δέν ήταν άριστες οι σχέσεις Σταθμού και *Αύγης*.

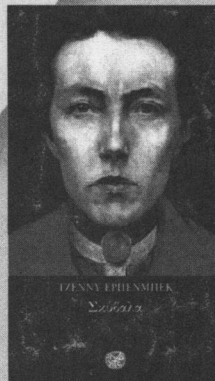
Μέ τη δικτατορία «Η Φωνή της Αλήθειας» καλείται να γίνει η φωνή του «Πατριωτικού Μετώπου» χωρίς συγχρόνως να παύσει να είναι και η φωνή του κόμματος. Σέ λίγους μήνες θα έλθει η 12η Ολομέλεια του ΚΚΕ και η διάσπασή του. Η Φωνή της Αλήθειας θα συνεχίσει τις μεταδόσεις της από τη Λιψία υπό την καθοδήγηση της ΚΕ του ΚΚΕ. Στη θέση της Μαριάννας Βεάκη θα πάρει ο Τάκης Αδάμος. Αυτή η «Φωνή της Αλήθειας» θα εκπέμπει από τη Λιψία ως τη μεταπολίτευση. Τά σχετικά κουτιά μέ τά δακτυλόγραφα των έκπομπών δέν βρίσκονται στα ΑΣΚΙ.

Έπιλογίζοντας σ' αυτή τη σχηματική παρουσίαση να υπογραμμίσω και τό τελικό συμπέρασμα της Ψιμούλη για τον Σταθμό, τό όποιο και συμμερίζομαι. «Έκπέμπει ο Σταθμός τό λόγο ενός κόμματος, παράνομου στό χώρο υποδοχής του έκπεμπόμενου έρτζιανού μηνύματος στην Ελλάδα. Παράνομος και στίς φιλοξενοῦσες χώρες των αδελφών κομμμάτων παρέμεινε ουσιαστικά μέχρι τέλους ένα σύστημα κλειστό, ασφυκτικά έποπτευόμενο από την κομματική καθοδήγηση (...) Ως δομή και λειτουργία, ὕφος και αισθητική παρέμεινε "πολύ λίγο ραδιόφωνο"».

Καί θα πρόσθετα τό μήνυμα του Σταθμού της Αλήθειας, του σταθμού του ΚΚΕ, ενός κράτους εν κράτει, κατά την προσφύη διατύπωση της Άνας Ματθαίου και της Πόπης Πολέμη, ήταν πλήρως ξεκομμένο από τις πραγματικότητες και τον κόσμο που ήθελε να καθοδηγήσει. Η φωνή της αλήθειας δέν ήταν αληθινή φωνή. Δέν ακούγεται πιά. Τά ρεάλιά της όμως, πολύτιμα κι αυτά για τη μελέτη του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος, βρίσκονται σε μεγάλο βαθμό στα «κουτιά» που τακτοποίησε μέ τόσο μόχθο η Βάσω. Καί την εύχαριστοῦμε γι' αυτό.

Άγγελος Έλεφάντης

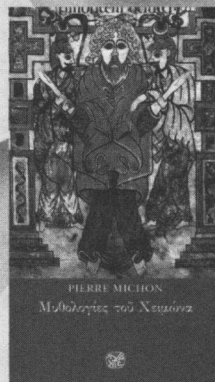
ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

ΤΖΕΝΝΥ ΕΡΠΕΝΜΠΕΚ

ΣΚΥΒΑΛΑ

«Ματιά σε ψυχικές άβυσσους: η Τζέννυ Έρπενμπεκ είναι μία ψυχρή αναλύτρια των ανθρώπινων σχέσεων».

PIERRE MICHON

ΜΥΘΟΛΟΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΕΙΜΩΝΑ

Οί ιστορίες του Μισόν καταφέρνουν να παρασύρουν τον αναγνώστη σε μία κατασκευτική ανάγνωση.

NICHOLAS MURRAY

ΚΑΦΚΑ

«Η πλέον έγκυρη βιογραφία για μιá από τις πλέον άμφιλεγόμενες φιγούρες της παγκόσμιας λογοτεχνίας».

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 - 210. 82.51.889
FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr